

Skeptische Notities 14

Genezen is het woord niet

Biografische schetsen van de twintig meest
notoire genezers van de twintigste eeuw

door Cees Renckens



Deze digitale versie van *Genezen is het woord niet* is identiek aan de gedrukte versie, die in 2001 door de Stichting Skepsis werd uitgegeven.

SKEPTISCHE NOTITIES 14

Genezen is het woord niet

*Biografische schetsen van de twintig meest notoire genezers
van de twintigste eeuw*

C.N.M. Renckens

Stichting SKEPSIS
Postbus 2657
3500 GR Utrecht

www.skepsis.nl



CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Genezen is het woord niet –

Biografische schetsen van de twintig meest notoire genezers van de twintigste eeuw /

C.N.M. Renckens ; eindred. J.W. Nienhuys. –

Utrecht: Stichting Skepsis –

Ill.

Met lit. opg.

Skeptische Notities 14

Utrecht: Stichting Skepsis

ISSN 0925-0883 ; 14

ISBN 90-73517-14-1

Opmaak: Rob Nanninga

Druk: Regenboog, Groningen

© 2001 SKEPSIS

Niets in deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband, elektronisch of op welke andere wijze ook en evenmin in een retrieval system worden opgeslagen zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

Voorwoord	7
Inleiding	9
Long list	11
Definities en toetsingscriteria	13
De toptwintig	17
I Cornelis Moerman	18
II Dr. Jules Samuels	25
III Johan Borgman	31
IV H. van der Upwich	36
V Het Staphorster Boertje	40
VI Dr. J.G. Defares	43
VII Mevr. M. Sickesz	47
VIII Dr. P.J. van der Schaar	51
IX Ad J. Lodewijkx	55
X Femia Haverhoek	60

XI G. Croiset	63
XII Dr. A.J. Houtsmuller	67
XIII H.J. Eilers	75
XIV H.P.J.A. Maas	78
XV Greet Hofmans	83
XVI Jomanda	88
XVII F.J.M. Neelissen	92
XVIII J.G. Mieremet	95
XIX Rama Polderman	99
XX Jelle Veeman	103
Korte samenvattingen van reacties op publicatie van de lijst	107
Epiloog en dankbetuiging	110
Literatuur	111
Fotocredits	113

VOORWOORD

Deze Skeptische Notitie gaat over kwakzalverij en kwakzalvers. De inleiding legt uit waarom dit niet uit de titel blijkt. Op het ogenblik van verschijnen had de rechter geoordeeld dat ‘kwakzalver’ een dermate krachtige term is dat althans één arts zich met recht beledigd mag voelen als deze letterlijk op hem wordt toegepast, zonder dat daarvoor een reden is aangevoerd die de rechter voldoende gegrond acht. Wellicht valt de kwalificatie ‘maakt zich schuldig aan kwakzalverij’ ook onder dit rechterlijk anathema.

Voor de lezer is dit niet belangrijk, want in deze bundel worden voldoende gegevens verstrekt over de besproken personen. De lezer kan zich zelf een oordeel vormen. Een bondige samenvatting door middel van het K-woord is hier overbodig.

Op personen met de pretentie dat zij tegen beloning (in geld of eer) zieken hoop op gehele of gedeeltelijke genezing bieden – en dus a fortiori op artsen, tandartsen en apothekers – rust de morele plicht om deugdelijke diensten te leveren. Dat houdt in dat hun methoden de toets van wetenschappelijk onderzoek hebben doorstaan. Wie buiten een onderzoekssituatie een behandeling aanbiedt en ten onrechte voorgeeft dat het om een betrouwbare, effectieve en onschadelijke methode gaat, maakt misbruik van het vertrouwen van kwetsbare mensen, en daar hebben we al eeuwenlang geen goed woord voor over. Of en in welke mate de desbetreffende genezer daarbij ook zichzelf bedriegt is van geen belang, maar wel van belang is of de betrokkene geacht kan worden krachtens zijn of haar wetenschappelijke vorming te kunnen inzien dat wetenschappelijk bewijs ontbreekt. Voor leken is niet gemakkelijk vast te stellen of men met een charlatan te doen heeft, maar er is wel een eenvoudig hulpmiddel. Als de betrokkene begint over kaf en koren dan is er meestal geen koren.

We vinden onrechtvaardigbare genezerspretenties ook erger, naarmate de ziekte waar het om gaat bedreigender is, ongeacht of de bedreiging alleen in de fantasie van de genezerik bestaat of echt is. Het maakt nogal wat uit of namaaksoelaas geboden wordt tegen een mollig uiterlijk of tegen kanker. De

huidige bundel laat zien wat de twintigste eeuw in Nederland gebracht heeft op het gebied van de meest afkeurenswaardige praktijken van 'genezers'.

De Stichting Skepsis is blij dat zij dit overzicht, geschreven door Cees Renckens, voorzitter van de Vereniging tegen de Kwakzalverij, mag publiceren.

J.W. Nienhuys (eindredacteur)

Waalre, 10 september 2001

INLEIDING

Op 14 oktober 2000 werd door de Vereniging tegen de Kwakzalverij (VtdK) tijdens haar 111de jaarvergadering, op de drempel van de nieuwe eeuw, de lijst van de volgens haar Grootste Kwakzalvers van de Twintigste Eeuw bekendgemaakt. In verband met hieronder nader uiteen te zetten omstandigheden kiezen wij er in deze publicatie voor om hen voorlopig als ‘genezers’ te betitelen, omdat dit begrip thans uitsluitend nog in negatieve zin gebruikt wordt en er van genezen juist nimmer sprake is. Hoewel de term ‘alternatieve geneeswijzen’ ingeburgerd is, is er bij deze methoden per definitie geen bewijs voor werkzaamheid geleverd en is er hier dus sprake van een onjuiste term: genezen is beslist het woord niet.

Uit Schopenhauers ‘Über das Geistersehen und was damit zusammenhängt’ (uit de *Parerga und Paralipomena*, 1851) valt op te maken dat deze heilig overtuigd was van het bestaan van helderziendheid. Bij Schopenhauer, die inzake het paranormale niet bepaald overtuigend is, is wel een andere passage te vinden, die uitstekend als motto bij dit eeuwoverzicht past:

Een filosofie waarin men tussen de regels niet de tranen, het huilen en tandenklappen en het verschrikkelijke spektakel van het elkaar vermoorden hoort, is geen filosofie.

Bij de bestrijding van de kwakzalverij ontkomt men er niet aan, net zomin als in de filosofie, om regelmatig concreet te worden en man en paard te noemen. Het is mooi als uit allerlei gerandomiseerd wetenschappelijk onderzoek blijkt dat acupunctuur, vitamine-overconsumptie, kankerdiëten, homeopathie enzovoorts, niet werken, maar daarmee komen wij er niet. Reeds de oprichters van de VtdK spraken zich in deze geest uit, maar ook hedendaagse polemisten als Hermans en Komrij steunen deze gedachte. Komrij schreef in zijn *Lood en Hagel* (1998, p.12):

Wel weet ik dat je aan domme of ongewenste of zomaar vervelende ideeën het beste een eind maakt door de drager van die ideeën neer te leggen. Wie zich beklagt over het spelen “op de man en niet op de

bal” is een slappeling. Hij durft niet eens met zijn lijf – met borstkas en ruggengraat – voor zijn gedachten te gaan staan. Hij wil wel rare dingen zeggen, als we de rare kop die ze zei er maar buiten laten.

In dit overzicht geven wij een zo objectief mogelijke lijst van de genezers die in de 20ste eeuw een hoofdrol vertolkten. De totstandkoming ervan (de ‘materials and methods’) zal gedetailleerd worden toegelicht. Het wil geen belligerente afrekening zijn, maar vooral verslaggeving voor de geschiedenis. Daarnaast hopen wij ook enig inzicht te kunnen verschaffen in de persoonlijkheidsstructuur van de genezers uit die periode.

De toptwintig is het resultaat van het toepassen van een aantal toetsingscriteria op een ‘long list’ van 50 eerder geselecteerden. Dit vijftigtal (later nog vermeerderd tot 52) kwam vooral tot stand door een uitvoerige herlezing van alle afleveringen van het *Maandblad tegen de Kwakzalverij* (vanaf 1900) en later *Actieblad tegen de Kwakzalverij* (vanaf 1980). Daarnaast kwamen nominaties tot stand door suggesties van de leden der VtdK, die reageerden op een oproep daartoe in het *Actieblad* van juli 2000. De long list werd in september 2000 gepubliceerd, alsmede de te hanteren criteria bij het vaststellen van de definitieve rangorde. Artsen werden nadrukkelijk ook genomineerd. Kwakzalvende medici zijn immers gevaarlijker dan niet-artsen. Ambrose Bierce schreef reeds in 1906 in zijn *The Cynic’s Word Book* (in 1967 heruitgegeven als *The Enlarged Devil’s Dictionary*) ‘The quack is a murderer without a license’ (u weet nu ook hoe Bierce medici beschouwde). Het valt de artsen natuurlijk ook intellectueel zwaarder aan te rekenen dat zij methoden toepassen, die de toets der wetenschappelijke kritiek niet kunnen doorstaan.

De long list bevatte de volgende personen

De 25 niet-artsen (tussen haakjes periode van activiteit)

- Bijsterveld, P. van, natuurgenezer en uroscopist, 1900-1938
 Boegem, Kees, ontdekker wondermiddelen, ±1987-heden
 Borgman, Johan, magnetiseur, ±1945-1980
 Bos, Elias, magnetiseur, 1948-1958
 Croiset, Gerard, paragnost-magnetiseur, ±1948-1990
 Staphorster Boertje (P. Stegeman), kruidendokter, 1900-1931
 Eilers, H.J., onbevoegd tuberculosebehandelaar, 1906-1938
 Haas, 'Professor' A.J. de, plantkundige natuurgenezer, 1900-1915
 Haverhoek, Femia, helderziende-kruidkundige, 1920-1939
 Haverhoek, Rudolf, 'homeophaat', 1901-1931
 Hofmans, Greet, gebedsgenezers, 1946-1968
 Jomanda (Joke Damman), genezend medium, 1992-heden
 Klazien uut Zalk (K. Rotstein-van den Brink), kruidenvrouwje en tv-persoonlijkheid, ±1980-1997
 Klein Leugemors, Herman, natuurgenezer, 1936-1967
 Kokadorus, 'Professor' (Meijer Linnewiel), standwerker migrainestiften, 1900-±1930
 Kok, Jan Pieter de, iatrosoof, ±1980-1994
 Lodewijkx, A.J., orthomoleculair natuurgenezer, 1980-heden
 Maasbach, Johan, gebedsgenezer-evangelist, 1960-1996??
 Majafr (A. Frankenhuis), helderziende, 1960-±1987
 Mieremet, J.G., magnetiseur, wichelroedeloper, handelaar in aardstralenkastjes, 1924-±1955
 Moosdijk, Willem van de, kruidendokter, 1968-1973
 Mullenders, J., pastoor, paranormaal genezer en wichelroedeloper, ±1955-1969
 Nelissen, Adelbert, macrobioot, ±1990-heden
 Ursem, Cornelis, handelaar in de 'fistelpot', 1890-1910
 Veeman, Jelle, auroloog, 1946-heden

Eén nagekomen melding: Mohamed Essaïdi uit Eindhoven, uitvinder van de Aqua Tilis therapie (tegen aids etc.).

De 25 artsen (en aanverwante beroepen)

- Dankmeijer, H.F., internist, alternatief diabetestherapeut
- Defares, J.G., arts-bioloog, chelatie- en orthomoleculaire (verjongings-)therapie
- Houtsmuller, A.J., internist, alternatief kankerbehandelaar
- Linschoten, R., natuurgeneeskundig arts
- Maas, H.P.J.A., homeopathisch arts
- Martina, Roy, arts, uitvinder van de therapie voor Neuro-Emotionele Integratie (NEI)
- Meijer, Durk, huisarts, ook voor Moermantherapie
- Merckelbach, F.L.L.M., arts-celtherapeut/acupuncturist
- Moerman, Cornelis, arts, uitvinder antikankerdiët
- Nauta, Rink, homeopathisch arts, natuurgeneeswijze en oesterkalktherapie
- Neelissen, F.J.M., tandarts-homeopaat en electroacupuncturist
- Nicolai, D., arts-iriscopist in dienst bij auroloog
- Polderman, Rama, arts, auroloog, homeopaat en acupuncturist
- Rutten, Lex, homeopathisch arts, beleidsadviseur D66
- Samuels, Jules, gynaecoloog, uitvinder Endogene Endocrinotherapie (korte-golvenapparaat)
- Sanders, Henri, apotheker, verkoper kwakzalversmiddelen
- Schaar, P.J. van der, hartchirurg, cel- en chelatietherapeut
- Sickesz, M., arts, uitvinder orthomaneuele geneeskunde
- Tisscher, J.R., reumatoloog, klinisch ecooloog en acupuncturist
- Trossèl, R.T.H.K., orthomoleculair arts, ozontherapie en preventieve geneeskunde
- Upwich, H. van der, orthopedisch chirurg, natuurgeneeskundige
- Vries, M.J. de, patholoog-anatoom, oprichter Helen Dowling Instituut (psychosociale oncologie)
- Valstar, E., arts-bioloog, Moermanarts, orthomoleculaire oncologie
- Westerhuis, A.H., homeopathisch dierenarts

Eén nagekomen melding: apotheker Durlinger van het orthomoleculaire steunpunt Apotheek Mierlo Hout, vriend van het AOV en Houtsmuller, hoort ook in deze lijst thuis.

Toetsingscriteria en definities

Definitie

Zonder voor juridische complicaties te hoeven vrezen kon de VtdK zich bij de definitie van de kwakzalver (toen nog) nauw aansluiten bij de begripsbepaling zoals in 1999 door de rechter in het kort geding Houtsmuller versus de VtdK werd vastgesteld. Deze stelde onder andere: ‘In de wandeling wordt in de medische wereld een behandeling, waarvan in geen enkel opzicht is bewezen dat zij de beweerde werking heeft, betiteld als kwakzalverij.’ Hij was ook van mening dat het de VtdK vrij staat om in het licht van een openbare discussie over omstreden behandelmethoden (in dit geval voor kanker) het eigen standpunt in krachtige bewoordingen uiteen te zetten. Net zoals sinds jaar en dag al door de VtdK wordt uitgedragen impliceerde of vereiste een betiteling als ‘kwakzalver’ volgens deze rechter dus allerminst dat kwade trouw of oplichting in het spel is. Kwade trouw is in de praktijk immers nauwelijks te beoordelen. Genomineerden in de ‘long list’ behoefden zich in die zin niet beschuldigd te voelen van immoreel gedrag, zij werden slechts beschuldigd van kwakzalverij en meer niet! Toch werd deze visie in de uitspraak in hoger beroep (uitgesproken op 19 oktober 2000) weer herroepen. Volgens het gerechtshof impliceert het begrip kwakzalverij juist wel bedrog, onbevoegdheid en dergelijke. Wegens deze uitspraak, die overigens in een bodemprocedure wordt aangevochten, heten de personen uit de toptwintig dus genezers. De wispelturigheid van de rechterlijke macht op dit punt is ons (helaas) al lang bekend. In 1964 maakte de rechter geen bezwaar tegen de betiteling charlatan van dr. J.C. Samuels door mr. G.B.J. Hilterman, maar aan VtdK-voorzitter A.P.N. de Groot werd het in 1975 verboden Moerman van kwakzalverij te beschuldigen. In 1979 werd het Konsumenten Kontakt aanvankelijk verboden het middel Laetrile als ‘gevaarlijke kwakzalverij’ te beschrijven, hetgeen in hoger beroep alsnog werd toegestaan. Nee, de bijdrage van de rechtspraak is in dit opzicht wispelturig en weinig consistent.

En waarom tillen die genezers nu zo zwaar aan die aloude beschuldiging van kwakzalverij? De term kwakzalver hoeft toch helemaal niet als zo zwaar te worden opgevat. W.F. Hermans gebruikte wel krachtiger terminologie om af te rekenen met hem onwelgevallige personen. Hij noemde zijn uitgever Van Oorschot eens ‘pooier, aasgier en lijkbezorger’. In *Mandarijnen*

op zwavelzuur heet J.B. Charles ‘een literaire gorilla’, Anton van Duinkerken ‘een wijwatergeus’ en ‘brontosaurus van Vaticaanstad’, Adriaan Morriën ‘een gekookte mossel’ en uitgever Bert Bakker ‘een drukwerkbandiet’. En dat zijn dan nog enkele van Hermans’ mildere kwalificaties. Hoe kan iemand er dan ooit over klagen als hij van kwakzalverij wordt beschuldigd?

De definitie van kwakzalverij, die onze leidraad was bij de beoordeling van de 20ste-eeuwse kwakzalvers, kan als volgt worden samengevat. Kwakzalverij is:

- (a) elk beroepsmatig handelen of het verlenen van raad of bijstand in relatie tot de gezondheidstoestand van mens of dier
- (b) dat niet gefundeerd is op toetsbare en voor die tijd logische dan wel empirisch houdbare hypothesen en theorieën
- (c) die actief onder het publiek worden verspreid (‘over-promotion’)
- (d) zonder dat toetsing binnen de beroepsgroep op effectiviteit en veiligheid heeft plaatsgevonden en
- (e) die (veelal) zonder overleg met medebehandelaars worden toegepast.

Naar onze mening voldeden alle 52 genomineerden aan deze definitie. Vervolgens werden de 52 gerangschikt volgens van tevoren (*Actieblad* september 2000) bekendgemaakte criteria.

Toetsingscriteria

Bij het vaststellen van de volgorde is gebruik worden gemaakt van een semi-kwantitatieve beoordelingscore. Deze waren de volgende:

A. Opleidingsniveau

1. ongeschoold
2. laaggeschoold
- 3 medisch geschoold

B. Aard van de therapie

1. pseudo-medisch
2. paranormaal
3. bovennatuurlijk of absurd

C. Toegebrachte schade

1. Alleen financieel
2. Lichamelijke schade
3. Dodelijke slachtoffers

D. Agressie tegen reguliere geneeskunde

1. Afwezig
2. Matig
- 3, Krachtig

E. Duur carrière

1. Minder dan 5 jaar
2. 5-10 jaar
3. Langer dan 10 jaar

F. Materieel gewin

1. Kon er van leven
2. Verdiende goed
3. Werd rijk

G. Veroordelingen

Artsen:

1. Geen tuchtrechtelijke straf
2. Wel tuchtrechtelijke straf
3. Schorsing of strafrechtelijke veroordelingen

Niet-artsen:

1. Af en toe
2. Frequent
3. Gevangenisstraf

H. Aanwijzingen voor oplichting

1. Geen
2. Misschien
3. Zeker

I. Publicaties

1. Geen
2. Weinig
3. Veel

J. Schoolvorming

1. Alleen eigen praktijk
2. Gering (familieleden)
3. Flink

K. Politieke steun

1. Geen
2. Misschien
3. Zeker

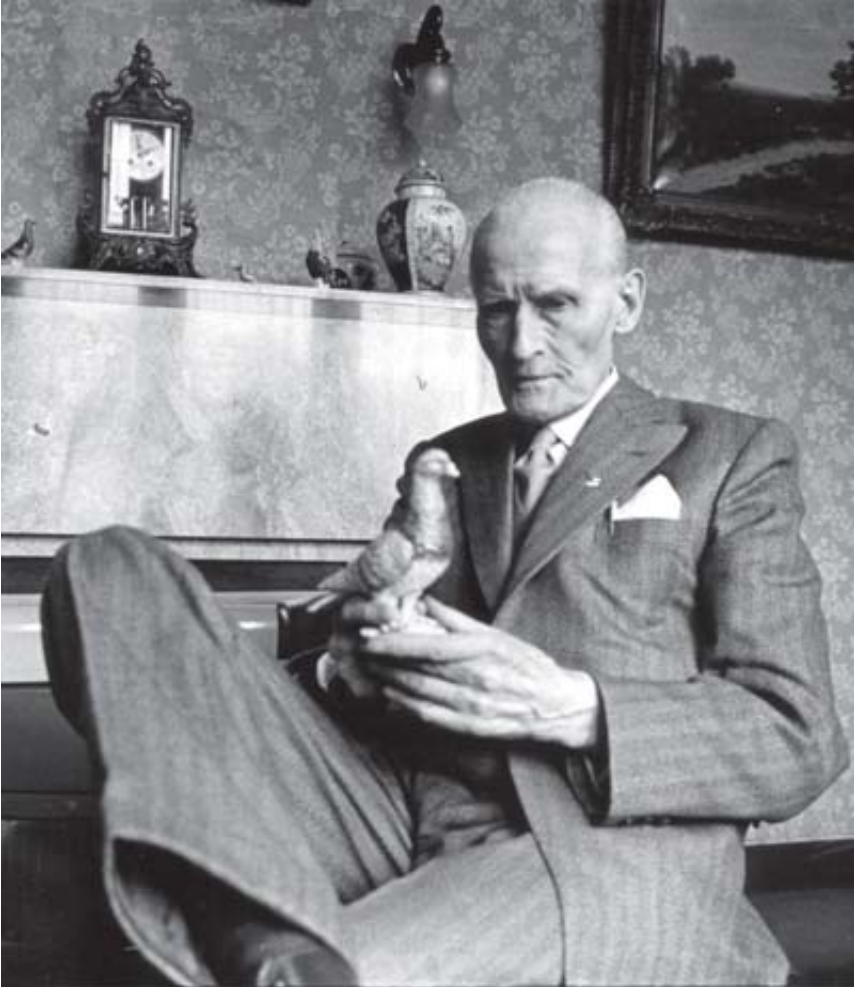
Iedereen scoorde ten minste 1 punt per onderdeel, maar degene die meer keren 3 in plaats van 1 of 2 scoorde steeg uiteraard op de eindlijst. Besloten was om 'indirecte' kwakzalvers uit te sluiten, dat wil zeggen dat alleen zij die daadwerkelijk *hands on* mensen behandelden zouden worden beoordeeld. Natuurlijk is het te betreuren dat mensen als de Zwitserse natuurgenezer, homeopaat en zakenman Alfred Vogel, R.A. Nieuwenhuis (registeraccountant en directeur Adviesburo Orthomoleculaire Voeding, G. Schuitemaker (directeur Ortho Company en oprichter Maatschappij ter Bevordering der Orthomoleculaire Geneeskunde), C.W. Aakster (medisch socioloog en factotum der alternatieve genezers), Mellie Uyldert (kruidenvrouwetje, occultistisch schrijfster en pleitbezorgster van de medische astrologie), R. van Wijk (celbioloog van de Universiteit Utrecht en door VSM betaald onderzoeker der homeopathie), M.D. Dicke (VSM-apotheker en homeopathie-propagandist) en J.L. Fontijn (apotheker, eertijds directeur VSM en bij zijn afscheid koninklijk onderscheiden voor zijn verdiensten voor de homeopathie) hors concours blijven, maar strikt genomen werkten zij voornamelijk bedrijfsmatig of opiniërend en niet beroepsmatig *sensu stricto*.

De criteria bleken in de praktijk goed bruikbaar, maar toch deden zich twee problemen voor. Niet altijd is bekend of artsen tuchtrechtelijk zijn veroordeeld. Deze gegevens kwamen en komen namelijk niet altijd naar buiten en zo zou sommigen ten onrechte enkele (straf)punten kunnen worden onthouden. Ook de vraag of er sprake zou kunnen zijn van oplichting bleek lastig. Het is vrijwel onmogelijk om die vraag te beantwoorden. Verder dan vermoedens komt men bijna nooit. Toch is besloten om deze van tevoren vastgestelde criteria wel te handhaven, maar mijn opvolger over 100 jaar zou ik in overweging willen geven deze twee liever te laten vervallen. Nog één tip voor de volgende keer: een extra criterium zou kunnen worden gevonden in de 'brutaliteit' van de claim. Iemand die beweert kaalheid te kunnen genezen is een bedrieger, maar wie beweert zeer ernstige ziekten als kanker of aids te kunnen genezen, is een veel erger kwakzalver. Ook zonder gebruik van dit laatste criterium zijn er twee kankergenezers op de twee eerste plaatsen geëindigd, een veelzeggend feit. Dezulken zijn kennelijk over de gehele linie abject.

De toptwintig

I

Cornelis Moerman



Tussen 1957 en 1977 zijn 200.000 mensen onnodig aan kanker gestorven. De schuldigen zijn de Nederlandse gezondheidsautoriteiten, die mij tot dusver geen officiële erkenning verlenen.

Moerman in *De natuur, onze grote dokter* (1979)

Cornelis Moerman (1893 - 1988)

Moerman kwam voort uit een oorspronkelijk Vlaams geslacht van welgestelde boeren, artsen en ingenieurs. Volgens de hem welgezinde postduivenliefhebber ir. Van den Hoek gold hij op school als 'knap, maar raar'. Na een periode van mobilisatie tijdens de Eerste Wereldoorlog ging hij korte tijd diergeneeskunde studeren om later om te zwaaien naar geneeskunde. In 1929 vestigde hij zich als huisarts op het 22 hectare grote landgoed De Hoogstad bij Vlaardingen. Als jongen was hij al gecharmeerd van postduiven met hun enorme prestaties. Op zijn landgoed stonden de hokken met duiven en hij ging met deze dieren, die volgens hem een ongewoon groot 'oxidatievermogen' bezitten, voedingsexperimenten uitvoeren. Zo ontdekte hij acht stoffen die volgens hem essentieel zijn voor een goede oxidatie (de vitamines A, B, C en E, citroenzuur, ijzer, jodium en zwavel). Moerman combineerde de wetenschap dat de firma Bayer er niet in was geslaagd op experimentele wijze kanker te verwekken (door het inspuiten van tumorcellen) bij gezonde duiven met het bericht dat Franse wijnbouwers minder kanker kregen. Dit laatste schreef Moerman toe aan hun consumptie van jodium en wijnsteen zuur. Aldus kreeg Moerman visioenen over de 'oplossing van het kankervraagstuk'. Kanker kon geen lokale ziekte zijn, maar moest gevolg zijn van verstoorde oxidatie, op zijn beurt het resultaat van onvolwaardige voeding, leidend tot verlies van 'vitaliteit' en 'gistingsprocessen in de cel'. Geleidelijk aan kwam hij tot zijn volgende ontdekking. Dit stofwisselingsderaillement kan al vroeg vastgestelde worden aan de hand van de 'kleine klinische symptomen', die op 'precancerose' wijzen, namelijk overmatige eeltvorming, kloofjes in de mondhoeken, een te rode tong, geschubde kringen om de neusvleugels e.d. Deze symptomen kunnen worden bestreden met het door hem samengestelde dieet

en zelfs al opgetreden kanker kan daarmee behandeld worden. Dit dieet bevat:

- Verse groenten (ook als sap)
- Vers fruit (vooral citroenen en ananas)
- Ongeraffineerde graanproducten
- Peulvruchten
- Zuivelproducten

Dit alles zo biologisch mogelijk bereid. Verboden zijn vlees, vis en gevogelte, koffie, thee en water. Moerman vulde zijn dieet aan met extra vitamines en mineralen.

Hij begon deze therapie in 1940 in praktijk te brengen, toen hij meende Leendert Brinkman van inoperabele darmkanker te hebben genezen. Deze 56-jarige man, bij wie geen weefselonderzoek had plaatsgevonden tijdens de operatie, zou nog 33 jaar leven en werd Moermans eerste reclamepatiënt. Vermoedelijk is er sprake geweest van een gecompliceerde blindedarmontsteking ('appendiculaire infiltraat'). Moerman wil zijn kennis verspreiden, maar zijn mededelingen worden door vier medische tijdschriften geweigerd wegens gebrek aan wetenschappelijke kwaliteit. De onbekommerd rijke Moerman brengt dan in 1949 in eigen beheer zijn eerste publicatie uit, getiteld *Cancer, post tenebra lux*. Hij stuurde deze onder meer naar inspecteurs van de volksgezondheid, staatssecretaris Muntendam en hoge ambtenaren op Volksgezondheid. Ook aanhangers van Moerman beginnen zich te roeren en schrijven onder andere aan minister-president Drees. Ondanks de rijkelijke aanwezigende scepsis (Drees: 'Er is nog een ander medicus dan Dr. Samuels, die kanker meent te kunnen genezen'; Muntendam: 'Moerman is verstrikt in ongedisciplineerd denken' en 'Moerman is een verstoorde kwakzalver, met een grote invloed op zijn patiënten, die hij inspuit met duivenbloed') besluit Muntendam tot een statusonderzoek, uitgevoerd door dr. D. den Hoed, lid van de Centrale Commissie voor de Kankerbestrijding, die al snel overlijdt, en later door dr. J.J. Brutel de la Rivière, voorzitter van de Gezondheidsraad. Dit rapport (1950) concludeerde dat Moerman een man was met een ernstig gebrek aan kritisch vermogen en dat de verkregen behandelingsresultaten Moermans claims van genezing niet ondersteunden.

Moerman laat het er niet bij zitten en als er in oktober 1955 ook nog spectaculaire successen van de Moermantherapie worden gemeld in *De Typhoon*, dagblad voor de Zaanstreek, dan ontstaat er opnieuw discussie zowel

in de politiek als bij de kankerbestrijding (voorloper van het KWF). In 1956 gaat de commissie-Delprat aan het werk en zij brengt in 1958 haar rapport uit. De conclusie luidde dat bij geen enkel geval de commissie iets gebleken was van verlenging der levensduur ten gevolge van uitsluitend de specifieke Moermanbehandeling. Moerman trekt direct van leer tegen de commissie en dient tegen hen een klacht in bij het medisch tuchtcollege. Deze klacht wordt afgewezen en korte tijd later is het Moerman, die van het tuchtcollege een boete van duizend gulden krijgt opgelegd wegens 'ondermijning van het vertrouwen in de medische stand' en 'het ten overstaan van patiënten leveren van kritiek op de in Nederland algemeen aanvaarde kankertherapie.'

In 1958 verscheen Moermans eerste boekje *De oplossing van het kanker-vraagstuk*. Het telde 123 pagina's. Dit zou later ook in het Engels verschijnen en door Linus Pauling geprezen worden. Aanhangers wezen op de gelijkenis van het Moerman-eten met het Gersondieet, een Amerikaans antikanker-dieet. Zelf vergeleek Moerman zich herhaaldelijk met Semmelweis, immers ook een lange tijd ten onrechte miskend medisch genie.

Veel later schreef Moerman een brochure over het rapport-Delprat onder de titel *Het schaaamteloos bedrog* (1972). De omstreden Leidse prof.dr. J.G. Defares (zie elders in de toptwintig) viel Moerman ook bij met een lang 'medisch kritisch commentaar', waarin hij Moerman onder andere vergelijkt met Pauling.

Het commentaar van Defares was uitgelokt door de beantwoording van staatssecretaris Kruisinga van vragen van het Eerste-Kamerlid Van Wijk (PSP), die was benaderd door de inmiddels opgerichte Commissie-Moerman. Dit was een groep sympathisanten, die zich had gewend tot alle kamerleden, politieke partijen, vakcentrales en kerkgenootschappen. Kruisinga had vijf maanden gewacht met de beantwoording van de vragen van Van Wijk en was afwerend. De Haagse politici konden zich ook nu niet blijvend aan het *gesundes Volksempfinden* onttrekken en de vaste kamercommissie volksgezondheid onder leiding van prof. A. Querido bepleitte een contact tussen de geneeskundig hoofdinspecteur Drion en de Commissie-Moerman. Bijgestaan door Defares overtuigt de Commissie-Moerman Drion ervan dat nieuw onderzoek wenselijk is en Drion zelf neemt dit ter hand. Defares en de Commissie kunnen hem 44 redelijk complete dossiers overleggen. In 1972 verschijnt zijn rapport, dat bericht dat er geen conclusie mogelijk is over de therapeutische waarde van de Moermantherapie en geen grond voor nader wetenschappelijk onderzoek. In de Kamer wordt tegengesputterd, maar minister Stuyt

neemt de conclusies van Drion integraal over.

Moerman blijft, ondanks zijn gevorderde leeftijd rustig praktiseren en trekt patiënten uit het hele land. De man, die er geen geheim van maakte na zijn afstuderen nooit meer een medisch tijdschrift te hebben gelezen, beoordeelt zijn patiënten door tegenover hen plaats te nemen met steeds een sigaar in de brand. Hij onderzocht hen vrijwel niet en trad nimmer in overleg met andere behandelende artsen. Ook behandelde hij wel mensen zonder ze te zien. Enkele artsen liepen bij hem stage, maar dat aantal bleef beperkt tot vijf personen onder wie de Alkmaarse arts Jan Wiese, die in 1976 zijn knapste leerling werd.

In 1975 wijdde Ivo Niehe een televisie-uitzending aan de Moermantherapie. Kwakzalvers zijn altijd televisiegeniek. In het programma kwamen voor- en tegenstanders van Moerman aan het woord. Moerman blijkt geen patiëntenadministratie bij te houden, waardoor veel gegevens lastig te controleren zijn. In hetzelfde jaar daagde hij de voorzitter van de VtdK, dr. A.P.N. de Groot, voor het gerecht, omdat deze het heeft gewaagd Moermans therapie in de krant te laken en omdat hij gesteld had tot zijn laatste adem tegen dit soort kwakzalverij te blijven vechten. Moerman wint en De Groot moet rectificeren. Weliswaar, zo stelde de rechter, is de term kwakzalverij niet onte-recht, maar de Groot had toch zorgvuldiger in zijn woordkeus moeten zijn. Moerman zou immers zeer integer zijn.

In 1974 werd de patiëntenvereniging Amnestie opgericht en tussen 1974 en 1979 trachtten particulieren om een nieuw onderzoek van de grond te krijgen. Toen dit niet makkelijk lukte, werd in 1979 het SIKON opgericht (Stichting Interdisciplinair Kankeronderzoek Nederland), waarin talrijke 'wetenschapsmensen' zitting namen, zoals de al genoemde Wiese en Aakster, dr. W. Linnemans (celbioloog en holistisch genezer), dr. E.F. Vogelaar (orthomoleculair biochemicus), A.M.L. Antonczyk (marketing en massacomunicatiedeskundige) en de arts en ontwikkelingsbioloog O.G. Meijer. In 1978 trad Wiese op voor de vaste kamercommissie volksgezondheid en ook Moerman lobbyde bij kamerleden. Dit droeg bij tot de unanieme aanvaarding in mei 1979 van de motie Borgman-Lansink-Terpstra, waarin werd aangedrongen op een prospectieve toetsing van de waarde van de Moermantherapie.

In 1978 verscheen intussen bij uitgeverij Ankh-Hermes Moermans tweede boek *Kanker als gevolg van onvolwaardige voeding kan genezen door dieet en therapie*. Dit boek van 152 pagina's zou elf herdrukken beleven. Het

is een warrig boek vol rancune tegen reguliere medici en bevat verklaringen van sympathisanten. 'Het is niet langer nodig jaarlijks rond het massagraf van dertigduizend kankerdoden te staan' en Moerman heeft vanuit een hoger gesternte de opdracht gekregen om het lijden der mensheid te verlichten. Ook verklaart hij zich tegen bestraling en cytostatica.

Ondanks krachtige aan de Kamer gerichte protesten van regulier oncologisch Nederland (Nederlandse Vereniging voor Oncologie, Nederlandse Vereniging voor Radiotherapie, Commissie Kankeronderzoek van TNO en de Wetenschappelijke Raad voor de Kankerbestrijding) werd er een begeleidingscommissie in het leven geroepen, die medewerking van de Moermanartsen zou krijgen. Deze club, onder leiding van de Haarlemse arts Moolenburgh verenigd in de Artsenvereniging voor niet-toxische tumortherapie (ANTTT), bleek echter verdeeld en eiste bovendien dat men tijdens de duur van het onderzoek vrijgesteld zou blijven van door de inspectie aangedragen tuchtrechtelijke vervolging. Toen er nog maar twee of drie Moermanartsen over waren die mee wilden doen, moest in 1985 worden geconstateerd dat een prospectief onderzoek niet mogelijk was gebleken. Van der Reiden, toen staatssecretaris, en het KWF waren al bereid subsidie te verlenen.

Wiese blijft aanhouden en het lukt hem ten slotte, met steun van Amnestie en SIKON, om Van der Reiden zover te krijgen de mogelijkheden van een retrospectief onderzoek te onderzoeken. Van der Reiden zet twee hoge WVC-ambtenaren (de pro-alternatieve antroposofen drs. W.F. Haak en dr. J.H. Mulder) aan het werk en het project-Wiese wordt ruimhartig gesubsidieerd vanaf eind 1986. Wiese zelf wordt steeds chaotischer en raakt psychisch enigszins in het ongerede. Langzamerhand wordt de initiatiefnemer terzijde geschoven door mensen als E. Valstar, professor M.J. de Vries, Durk Meijer (alle drie van de long list van artsen), de cytoloog De Graaf, communicatiedeskundige mw. Antonczyk en de jurist mr. N.H. de Vries. Dit project, het Retrospectief Onderzoek Moermantherapie (ROM), zou uiteindelijk resulteren in een rapport, dat in 1991 aan staatssecretaris Simons kon worden aangeboden. Moerman, die zijn hele leven vrijgezel bleef, is in 1988 na een kort ziekbed aan een hersenbloeding overleden. Het ROM bevatte aanvankelijk 384 ziektegeschiedenissen van mogelijk door Moermantherapie genezen patiënten. Het verzamelen van alle gegevens werd aanzienlijk bevorderd door een aanbevelingsbrief van dr. Van Londen, directeur-generaal op vws. Volgens het rapport-ROM zijn er 21 gevallen gevonden, waarbij de genezing 'zeker' is toe te schrijven aan de Moermantherapie. Gezien de tijdspanne van

bijna 50 jaar is dat aantal al gering te noemen en *NRC*-journalist Wim Köhler schamperde dat dit aantal kleiner is dan het aantal gevallen van de (zeldzame) spontane regressie van kanker dat verwacht mocht worden. Internist-oncoloog Blijham gaf op verzoek van de redactie van het tijdschrift *Kanker* (april 1992) een zeer gedetailleerde kritiek op de casuïstiek en vond niet meer dan 2 tot 7 gevallen van onverklaarbare genezing.

Enkele wapenfeiten uit Moermans leven mogen niet onvermeld blijven. Zo gaf hij in 1956 een brochure uit over *De wedergeboorte van het Christendom*, waarin behoorlijk antisemitische uitlatingen werden aangetroffen. Hij noemt de joden ‘parasieten’, die de Heiland verbrijzelden en door hun ‘infectieuze’ aanwezigheid onder de Europese volkeren hebben bijgedragen aan ‘bandeloosheid, ontbinding, geldzucht en verval’.

In 1979, Moerman had door de pro-alternatieve tijdgeest de wind zeer mee, was hij eregast in de Houtrusthallen te Den Haag op een manifestatie van de ecologische beweging Anders Denken. De hoogbejaarde werd toegejuicht door ruim tweeduizend mensen. In diezelfde periode fabriceerden handige zuivelboeren ‘Moermankazen’, maar Moerman moest daar niets van weten. Na zijn overlijden werd Moermans erfenis geleidelijk verkwanseld door de ANTTT, een groepje van 30 tot 40 artsen, die regelmatig met de tuchtrechter in aanraking kwamen. Moermans dieet werd verdrongen door het Houtsmullerdieet, genoemd naar de omstreden gepensioneerde internist dr. A.J. Houtsmuller, die een variant van het Moermandieet ontwikkelde, waarin juist wel vis werd aangeraden (zie elders in de toptwintig). Gedwongen door Amnestie en Moermanadepten schreef hij wel een verklaring waarin hij zijn bewondering voor Moermans arbeid uitsprak. De patiëntenvereniging Amnestie bestaat nog steeds, telt enkele tienduizenden leden en zij onderhoudt goede contacten met het KWF. Tot de oprichting van een Moermanmuseum op zijn landgoed, waar even sprake van was, kwam het niet. Zijn vermeende antisemitisme bleek hier gelukkig prohibitief.

Onderzoek onder kankerpatiënten in 1999 door de psycholoog prof. F.S.A.M. van Dam bracht aan het licht, dat Moermans dieettherapie anno 1999 grotendeels verdrongen was door het Houtsmullerdieet. Sic transit gloria mundi, ook voor Nederlands grootste kwakzalver van de 20ste eeuw.

II

Dr. Jules Samuels



Kanker is een hormonale ziekte en ontstaat onder invloed van een te sterk werkend thyreotroop stelsel.

Samuels in *Endogene Endokrinotherapie in der Gynäkologie. Äthiologie und Behandlung des Karzinoms* (1938)

Dr. Jules Samuels (1888 - 1975; praktiserend 1936 - 1974)

Samuels was van oorsprong chirurg-vrouwenarts. In 1936 doet hij, na bestudering van de adenoïdypofyse en de neurohormonale mechanismen in de middenhersenen, een ontdekking, te weten dat de meeste ziekten het gevolg zijn van een door een storing in de hormonen veroorzaakte hersendisfunctie. Tot dan toe heeft men de oorzaak hiervan niet kunnen vinden. Daarom bestaat er, volgens Samuels, geen ‘causale therapie en geen causale prophylaxis.’ Gelukkig heeft hij een tweede ontdekking gedaan, de *endogene endocrinotherapie*. Deze bestond uit het via elektroden op het hoofd toedienen van korte golven vanuit een speciaal kortegolvenkastje. Dit kastje kan de patiënt ook van hem kopen; het kost 7000 gulden (bijna 3200 euro). De fabrikant levert het Samuels trouwens voor 4000 gulden, zodat wij rustig kunnen spreken van een zeer zakelijke aanpak.

De endogene endocrinotherapie is volgens Samuels goed voor zeer uiteenlopende ziekten als kanker, met name borstkanker, de ziekte van Kahler (beenmergkanker) en de ziekte van Hodgkin (lymfeklierkanker), voor MS, voor schildklierziekten als de ziekte van Basedow, hersenklierziekten zoals dwerggroei, geslachtsklierziekten – waaronder impotentie – maar ook voor leukemie, cirrose van Hanot, hemofilie, psychosen, osteoporose, krop, hormonale beschadigingsziekten van het hart en vele andere ziekten. De therapie is pijnloos en kinderlijk eenvoudig: bestraling van de hersenklier (hypoïfyse) met korte golven van geringe intensiteit, zodat de cellen niet worden geschaad. In speciale gevallen worden de schildklier en de geslachtsklieren bestraald. Eerst wordt er door middel van een al even vernuftig toestel, de *spectroreductometer*, een diagnose gesteld. Het stellen van de juiste diagnose duurt nog geen halve minuut. Door de behandeling wordt de hersenklier

genormaliseerd en gestabiliseerd. De patiënt dient éénmaal per week te worden nabehandeld. Het is van het grootste belang dat de hersenklier tijdig wordt aangepakt. De beste leeftijd daarvoor is zo tussen de 20 en 25 jaar. Het voordeel van zijn therapie is bovendien dat er geen bijwerkingen zijn.

Zoals gezegd is de Samuelstherapie ook aanbevolen voor hartziekten, met name voor aandoeningen aan de hartspier en de kransslagaders. Bij hartziekten gaan volgens Samuels de korte golven 'zó het hart door, waardoor de slechte werking gewijzigd wordt, het hart beter wordt en de patiënt blijft leven.' Trouwens, vrijwel alle ziekten kunnen met zijn methode worden genezen en, niet minder belangrijk, voorkómen. Voor een behandeling betaalt een patiënt tussen de tien en vijftien gulden (vijf tot zeven euro).

Bovenstaande beweringen zijn terug te vinden ofwel in de 18 leerboeken ofwel in een van de talloze brochures die Samuels tussen 1940 en 1974 schrijft. Vaak worden deze meesterwerkjes trouwens in eigen beheer uitgegeven, omdat geen uitgeverij er aan wil. Hij verstuurt de brochures aan collega-artsen, de pers en zelfs een keer aan Richard Nixon. Hij geeft ze ronkende titels mee als *Een evolutie in de geneeskunde* of *De grootste ontdekking aller tijden*. Pagina's lang pakt hij uit over zijn therapie, bijvoorbeeld: 'het is gebleken dat ik causaal en conservatief genees, door het tijdig normaliseren van de hersenklier en zo het ziekteverwekkende agens – een te veel van een der hersenklierhormonen – te onderdrukken.' Hij beweert ook kanker te kunnen genezen, zonder dat een operatie nodig is, zonder medicijnen en mét behoud van het getroffen orgaan. En wat de hartaandoeningen betreft, dankzij zijn therapie zullen voortaan harttransplantaties overbodig zijn!

In de brochures zijn naast gevalsbeschrijvingen vaak brieven van dankbare patiënten opgenomen, onder andere met beweerd sarcoom op het hoofd, een maligne endotheloom van het ruggenmerg, een kwaadaardig gezwel in de voorkwab van de hersenen en dames met borstkanker en metastasen. Verder wordt er een aantal buitenlandse artsen met naam en toenaam genoemd, die allen Samuels' therapie zouden toepassen.

Naarmate de tijd vordert, wordt de toon van de brochures echter verontwaardigd. Hij, de grote dr. Jules Samuels, heeft een fantastische ontdekking gedaan die miljarden mensen op de hele wereld van ziekten kan bevrijden en de medische wereld gaat gewoon door met het dom houden van de zieke mens en met het verspillen van geld. Vele mensen sterven daardoor onnodig en zoeken voordien hun heil gauw nog even bij kwakzalvers. Hij wordt aan alle kanten tegengewerkt, voornamelijk uit jaloezie en de angst

overbodig te worden, bijvoorbeeld door de farmaceutische industrie, een argument dat 30 jaar later ook door de Duitse vitaminepusher Matthias Rath zal worden gehanteerd. Zijn therapie wordt eenvoudigweg verzwegen. Daarbij speelt volgens Samuels mee, dat ‘vele collega’s zich bekocht voelen: zoveel jaren gestudeerd en nu staat er opeens een arts op met een therapie, die het merendeel van de medische kennis overbodig maakt.’ Hij kan er niet over uit dat zijn ontdekking door de officiële medische wereld wordt geboycot en dat ook de pers er geen aandacht aan schenkt. En dat terwijl hij 40 jaar ervaring en massa’s genezen en dus tevreden patiënten heeft, die het levend bewijs zijn van de werking van zijn therapie.

Overigens klopt het dat er dankbare patiënten zijn. Begin jaren 1970 vraagt een aantal van hen aan de toenmalige minister-president De Jong om Jules Samuels voor te dragen voor de Nobelprijs, maar de voormalige duikbootkapitein De Jong ‘houdt de boot af’, zoals het *Maandblad tegen de Kwakzalverij* snedig opmerkte. De brochures worden in de loop der jaren niet alleen verontwaardigder van toon, maar ook megalomaner. De toepassing van zijn therapie kan voor een paar miljard mensen de triomf van de medische wetenschap betekenen en het is waarlijk misdadig aan zovelen de kans op genezing te onthouden. Overal ter wereld moesten er leerstoelen endogene endocrinotherapie worden opgericht, zodat de morbiditeit en mortaliteit van kanker intensief zou afnemen.

In 1973 verschijnen er advertenties in de krant: ‘Verschenen het belangrijkste boek dat ooit geschreven werd: de Genezing van Kanker en Hartspierziekten, door Dr. Samuels. Dit boek wijst aan miljoenen zieken de weg en is een openbaring voor doktoren. Het verschijnt in vele talen.’

De critici

Tot zover de opvattingen van dr. Samuels. Er is uiteraard ook een andere kant aan de medaille. Zo is hij vóór 1936, het jaar van zijn ontdekking van de *endogene endocrinotherapie*, diverse malen door de rechter veroordeeld. Het betreft veroordelingen in het buitenland, bijna allemaal in Duitsland, voor belediging, fraude en aanverwante zaken. Ook in Nederland is hij een aantal malen het voorwerp van onderzoek. In 1948 bijvoorbeeld brengt de Gezondheidsraad onder voorzitterschap van dr. J.J. Brutel de la Rivière, op verzoek van het Ministerie van Sociale zaken, een rapport uit over de Samuelstherapie. Het oordeel is kort maar krachtig: de therapie is waarde-

loos. Van de 56 onderzochte gevallen van patiënten die door de Samuels-therapie zouden zijn genezen, bleken er 27 in het geheel niet aan kanker te lijden en de overige 29 geen enkel effect te hebben ondervonden van de behandeling. Het kortegolvenkastje is een kastje dat wel in ziekenhuizen werd gebruikt door fysiotherapeuten, die daarmee ischias trachten te verhelpen. Voor de behandeling van kanker is het apparaat zinloos.

In 1949 wordt hij geroyeerd als lid van de Maatschappij ter Bevordering der Geneeskunst. In 1953 wordt hij voor de tuchtrechter gebracht en vervolgens voor het leven geschorst wegens ondermijning van het vertrouwen in de medische stand. Het wordt hem verboden ooit nog zijn vak als medicus uit te oefenen. Dat weerhoudt hem er trouwens geenszins van zijn therapie gewoon voort te zetten, maar dan in de ‘Centrale Inrichting voor de Samuels Therapie voor Endocrine ziekten en Rheumatiek’ te Amsterdam. Hij laat daar enige ‘leerlingen’ – allen overigens arts – het werk doen. In later jaren verzekert hij zich van de medewerking van onder anderen dr. Bos, iriscopist te Wassenaar, prof. Defares te Leiden (zie elders in de toptwintig) en de Rotterdammer dr. Merckelbach, een arts van de long list en leerling van de Zwitserse celtherapeut Paul Niehans.

In 1964 noemt mr. G.B.J. Hiltermann, de hoofdredacteur van de *Haagse Post*, Samuels een charlatan. Hiltermann wordt prompt voor het gerecht gedaagd, wegens belediging. De officier eist een boete van honderd gulden. De rechter beslist dat Hiltermann wordt vrijgesproken. In 1970 dient de voorzitter van de VtdK, A.P.N. de Groot, een klacht tegen Samuels in. De officier van justitie besluit echter deze klacht niet in behandeling te nemen, op grond van de gevorderde leeftijd van de aangeklaagde (hij is al boven de 80) en diens delicate gezondheid. De argumenten van De Groot dat het wel meevalt met de zwakke gezondheid van Samuels en dat diens leeftijd hem ook niet belet door te werken halen niets uit.

In 1971 en 1972 stuurt Samuels uitnodigingen aan tal van collega-artsen en aan de pers – waaronder de televisie – om in het Concertgebouw demonstraties van genezen patiënten bij te wonen. Het gaat daarbij veelal om dames, bij wie borstkanker zou zijn geconstateerd en die dankzij zijn therapie hun borst konden behouden. Van iedere op het podium aanwezige patiënt zal de ziektegeschiedenis worden besproken. Op krantenfoto’s uit die tijd is te zien dat de (Kleine) Zaal tamelijk gevuld was. Of dat inderdaad allemaal medici waren die, zoals Samuels beweert, razend nieuwsgierig naar de resultaten van de therapie waren en daarom en masse naar het Concertge-

bouw waren getogen, valt natuurlijk te bezien. Niet iedereen vindt het demonstreren van patiënten in het Concertgebouw even kies. Het Ministerie van Sociale Zaken stelt een onderzoek in en er verschijnt weer een rapport van de gezondheidsraad. Daarin worden Samuels' beweringen alle weerlegd.

In 1973 wijdt de ombudsman van de VARA, Marcel van Dam, een uitzending aan de praktijken van dr. Samuels. Er is een mijnheer te zien, die verklaart dat zijn vrouw kanker had en ten einde raad bij Samuels aanklopte. Deze zei dat ze wel wat laat was, maar niet té laat. Hij beval haar aan direct een kortegolvenkast te kopen en met de behandeling te beginnen. 'Dan wordt u wel 80.' Het echtpaar koopt de kast, met geleend geld, maar 10 dagen later overlijdt de vrouw. Weer anderen verklaarden in de uitzending dat Samuels, hoewel hij uit het ambt is ontzet, gewoon doorwerkt. Hij onderzoekt mensen en schrijft recepten uit. Hij ondertekent ze met de naam van een andere arts. Van Dam dient daarop een aanklacht tegen Samuels in. Ook diverse politici roeren zich. Zij vinden dat er een onderzoek naar de praktijken van dr. Samuels moet komen en dat er moet worden uitgezocht hoe vaak hij valsheid in geschrifte heeft gepleegd. Op last van de Amsterdamse officier van justitie stelt de politie een onderzoek in.

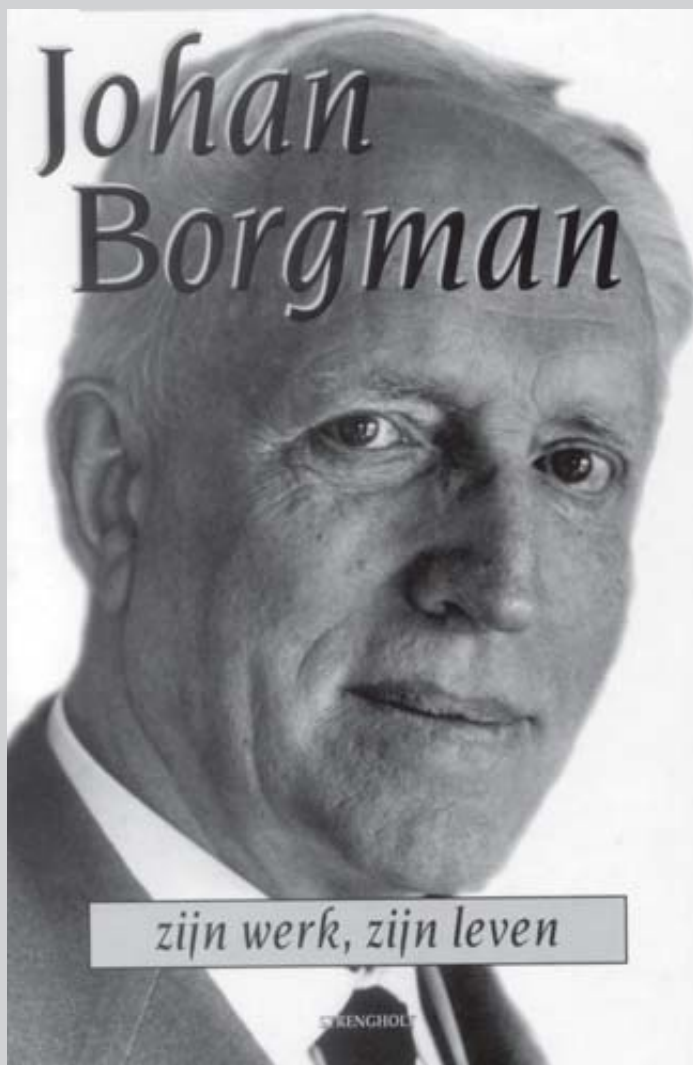
Dan spant Samuels een kort geding aan tegen Marcel van Dam. Helaas voor hem komt er een onverwachte getuige à charge opdagen. Een VARA-medewerkster komt verklaren dat zij zich, kerngezond, bij Samuels heeft aangemeld. Deze heeft haar onderzocht en een falen van de hersenklier geconstateerd. Hij raadde haar aan om het kortegolvenkastje te kopen. De raadsman van Van Dam leidde daaruit af niet alleen dat Samuels inderdaad optrad als dokter, maar ook dat hij kennelijk zijn therapie aanbood aan gezonde mensen. Samuels verliest het geding, ondanks de getoonde stroom brieven van dankbare patiënten. Zoals vaker wordt gezien bij kwakzalvers, gaat hij tegen deze uitspraak in beroep.

In 1974 stuurt hij brieven aan de pers met een oproep: 'Landgenoten, steunt een Nederlander die ontdekt heeft waarnaar sinds de tijd van Hippocrates tevergeefs werd gezocht.'

In 1975 overlijdt hij, op hoge leeftijd.

III

Johan Borgman



Het is verheugend dat er een goed contact tot stand is gekomen tussen u en het Kanker Instituut.

Passage uit een brief van een particulier secretaresse van koningin Juliana aan Borgman (1957)

Johan Borgman (1889 - 1976)

Borgman werd geboren in Groningen als zoon van een onderwijzer, verbonden aan het doveninstituut, in een gezin met zes kinderen. Het milieu was gegoed en veel van zijn broers en zussen volgden een voortgezette of zelfs academische opleiding (tot apotheker, onderwijzeres, hoge ambtenaar, dominee), terwijl Johan na de middelbare school (HBS) ging werken. Zijn intellectuele kwaliteiten zouden onvoldoende zijn geweest voor een universitaire studie. Zijn broers en zussen zouden nooit veel gezien hebben in Johans paranormale gaven. Oomzegger Henk Casimir, de befaamde natuurkundige, schreef in zijn boek *Het toeval in de werkelijkheid, een halve eeuw natuurkunde* over Borgman: ‘De jongste broer had weinig succes in industrie en op kantoor, maar verwierf zich zeker naam en verdiende een ruim inkomen als helderziend genezer. Als natuurkundige word ik natuurlijk geacht niet te geloven in zijn “bovennatuurlijke” gaven. Laat ik daarom alleen zeggen dat mijn oom Johan, met zijn arendsneus en zijn doordringende blauwe ogen een fascinerende persoonlijkheid was.’

Zijn moeder wordt beschreven als een ‘zeer intuïtief persoon’, terwijl er in zijn familie helderzienden en kruidendokters voorkwamen. Als kind genas Johan al eens een hond van een dodelijke ziekte aan de hals en op de middelbare school genas hij een leraar onder andere door het toepassen van *Viscum album* (maretak).

Na de HBS ging hij eerst werken als administrateur op een cementfabriek te Assen, later kreeg hij een baan als bankemployé te Den Haag en hij werkte ook enige tijd als ambtenaar op het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Over zijn persoonlijke groei in de eraan voorafgaande jaren is weinig bekend, maar op 15 oktober 1918 vestigde Borgman zich als paranormaal genezer. In

die jaren had Borgman wel enige furore gemaakt als dichter en was zelfs lid van de Vereniging van Letterkundigen, waar hij vriendschap sloot met onder meer de dichter Willem Kloos. Hij huwde zijn vrouw Tine in 1920, die hem zijn gehele leven trouw terzijde zou staan en zijn financiën en zaken regelde. Het echtpaar bleef kinderloos, misschien wegens een vruchtbaarheidsstoornis, maar er werd ook wel beweerd dat Borgman vreesde ongelukkige of gehandicapte kinderen te zullen krijgen als gevolg van zijn paranormale begaafdheid. Het paar woonde korte tijd in Laren, maar vertrok snel naar Amsterdam, waar zij na enkele jaren de voormalige burgemeesterswoning aan de keurige Johannes Vermeerstraat betrokken. Hij zou op die plaats jarenlang praktiseren. Hij toonde in die tijd veel belangstelling voor occulte zaken en volgde veel lezingen over dat onderwerp, waarbij hij eenvoudig aan de aura van de sprekers kon controleren of zij de waarheid spraken.

Zijn medische activiteiten waren voornamelijk van paranormale aard en hij beschouwde zich als een door God gezonden en geïnspireerde genezer, die de behandeling veelal begon met gebed. Hij paste ook wel kruiden, homeopathie, massage, elektrische apparaten en gekleurd licht toe, maar dan slechts als ondersteuning. Hij ontwikkelde talrijke eigen recepten, waarin op een bepaald moment ook antroposofische Weledamiddelen voorkwamen. De apparaten paste hij vooral bij kanker toe. Hij kreeg grote toeloop en was er trots op de grootste praktijk van Nederland te hebben. Hij beweerde in zijn ruim 50-jarige carrière meer dan 500.000 mensen te hebben behandeld. Hij betitelde zich zelf nogal eens op verschillende wijze. Eerst noemt hij zich 'natuurgeneeskundige', later ook wel 'occultist-genezer', paranormaal genezer, praktizijn, pranisch genezer, parapsycholoog en levensadviseur. Hij behandelde soms wel 90 patiënten per dag en zou 'minstens zes artsen' behandelen, een feit waarop hij zeer trots was. Het tarief was destijds f2,50 per behandeling. Hij trachtte zoveel mogelijk samen te werken met artsen, ook wel uit defensieve overwegingen, want de wet van Thorbecke gold natuurlijk nog en hij werd in 1925 inderdaad gerechtelijk vervolgd, zij het niet veroordeeld. Voor niet-alternatieve recepten maakte hij soms gebruik van hem welgezinde artsen. Hij kende verschillende homeopathische artsen, een arts-iriscopist en een antroposofisch arts. Sporadisch verwees hij door naar gewone artsen. Ook correspondeerde hij met buitenlandse artsen zoals de Roemeense Anna Aslan en met pseudo-doctor Alfred Vogel. In 1957 publiceerde hij zijn visie op het kankervraagstuk, dat hij naar eigen zeggen intensief had bestudeerd, en vatte zijn mening samen in elf stellingen. Hij bleek voorstander van vroeg-

diagnostiek, vooral met behulp van de zogeheten antroposofische capillair-dynamische bloedtest en noemde ‘virus’ een belangrijke kankerverwekker. Bij de behandeling is voeding (rauwkost en vegetarisch) heel belangrijk, alsmede *Viscum album* (maretak), homeopathische en antroposofische geneesmiddelen, psycho-pranische therapie, terwijl de oscillator van professor Lakhofski (zie ook de bespreking van J.G. Mieremet) ook een zeer gunstig effect zou hebben. Kanker is geen hopeloze ziekte en ook artsen zouden zich open moeten stellen voor Christus, de Bron van Leven. Aldus Borgman in 1957.

Tot zijn kennissenkring behoorden onder anderen de acteur Ko van Dijk en jonkheer Sandberg (de zeer bekende directeur van het Stedelijk Museum te Amsterdam) terwijl hij ook brieven schreef aan het Koninklijk Huis. In 1957 ontving hij nog een vriendelijk antwoord van een lid van de hofhouding, maar in 1972 werd een nieuw schrijven beantwoord door de minister van volksgezondheid Stuyt, die hem dringend verzocht zijn onwettige genezersactiviteiten te staken. Toch bleef Borgman vrijwel levenslang een van de zeer weinige niet in het versholene opererende paranormale genezers, ieder ander vreesde toch de strafrechter. Hij heeft zich een aanzienlijk inkomen verworven.

Hij stopte met het schrijven van poëzie rond zijn 30ste jaar en ging later schilderen. Hij vervaardigde uitsluitend zeegezichten, meer dan 400 in getal. In 1968 exposeerde hij in zijn praktijkwoning ter gelegenheid van zijn 50-jarig ambtsjubileum als genezer, waarbij door experts niet zozeer de artistieke kwaliteit werd geprezen als wel de eruit sprekende bezieling en ook de genezende kracht. Zo herstelde een professor in de theologie van uitputting en slapeloosheid door de aanschaf van een van zijn vele zeegezichten.

In zijn praktijk trok Borgman zijn eigen plan, vooral geïnspireerd door Jezus Christus, de Grote Genezer, die in het Johannesevangelie zei: ‘Ik ben de weg, de waarheid en het leven.’ Borgman placht daarover te zeggen: ‘Meer heb je niet nodig!’ Hoewel hij lid was van NWP, IOB (Internationale Occulte Broederschap) en NFSH (National Federation of Spiritual Healers) is er weinig bekend over samenwerking met collega’s.

Na het overlijden van zijn vrouw in 1963 werd ook Borgman zwaar ziek en belandde in het Diaconessenhuis te Amsterdam. Hij leek ten dode opgeschreven, maar bad vurig tot Christus om zijn levenswerk te mogen voortzetten. Dat leidde – volgens zijn biografie Jennie Bédier – tot het geestelijk hoogtepunt in zijn leven, een Christuservaring, waarbij hij de goudlichtende

Christusfiguur voor zijn geestesoog zag. Daarna trad een wonderbaarlijk herstel in. Hij hertrouwde een jaar later, nadat hij van zijn overleden vrouw had ‘door gekregen’ dat hij dit huwelijk moest aangaan. Het bleek aldus de biografie, een misleiding. Na twee jaar scheidde het paar. Eind jaren 1960 verhuisde Borgman naar Oosterbeek, waar hij nog enkele jaren praktiseerde, als ruim tachtigjarige. Op 9 januari 1976 overleed hij aldaar en werd naast zijn vrouw Tine in Zorgvlied te Amsterdam begraven.

Zijn naam leeft inmiddels voort in het Johan Borgman Fonds, dat de nalatenschap van het kinderloos gebleven echtpaar beheert. Dit fonds kent elke vijf jaar de Johan Borgman-prijs (groot 25.000 gulden, dus ruim 11.000 euro) toe aan christelijk geïnspireerden die in stilte goede werken hebben verricht. Daarnaast ijvert het fonds voor de erkenning en opleiding van paranormale therapeuten. Het was actief betrokken bij het RING (Registratie-instituut natuurgeneeswijzen), bij het in 1996 van start gegane Johan Borgman College, dat een vierjarige opleiding verzorgt voor ‘intuïtief begaafden’ en dat – in samenwerking met de SOOP (Stichting Opleiding en Onderzoek Paranormalen) – in 1995 het HBO-leerplan voor de opleiding presenteerde. Ook de uitgave van zijn biografie *Johan Borgman. Zijn leven, zijn werk* van Jennie Bédier (Strengholt, 1996) werd bevorderd door het fonds.

IV

H. van der Upwich



Weet u wat het vervelende was: mijn man had het altijd over poepen. Niet alleen op het spreekuur, maar ook tijdens lezingen en discussies. Dat vond men niet prettig.

Mevrouw Van der Upwich (1989)

H. van der Upwich (1898 - 1997)

In een overlijdensadvertentie namens het bestuur van de Artsenvereniging tot Bevordering van de Natuurgeneeskunde (ABNG), waarvan hij medeoprichter en erelid was, en de Stichting Van der Upwich stond dat hij op 100-jarige leeftijd stierf. Dat was overdreven, maar oud werd hij dus wel.

Hans van der Upwich werd in Batavia geboren als zoon van een militaire arts en verhuisde later met zijn ouders naar Celebes. Zijn sterke binding met de natuur zou hij altijd toeschrijven aan zijn zwerftochten door het imponerende oerwoud van zijn geboorteland. Als 5-jarige ging het ouderlijk gezin terug naar Nederland, maar de ouders reisden een jaar later al weer terug naar Indië, terwijl de twee zoons in internaten achterbleven. Van der Upwich zag zijn ouders zestien jaar niet en heeft geen ouderliefde gekend. Na de middelbare school (HBS) ging hij geneeskunde studeren in Leiden, waar hij zich specialiseerde in de orthopedische chirurgie. Hij vestigde zich in 1928 in het Juliana Kinderziekenhuis te Den Haag. Al snel kwam hij onder invloed van boeken over natuurgeneeskunde en gezonde voeding. In zijn biografie noemt hij Hermanssdorffer, die voeding als effectief wapen tegen tuberculose propageerde, en Maximilian Bircher-Benner (1867-1939), die meende dat rauw plantaardig voedsel de zonne-energie het beste doorgeeft. Later leerde Van der Upwich ook de ideeën van de Oostenrijkse arts F.X. Mayr en de Russische arts Hausmann kennen. De eerste wees erop dat een goedlopende spijsvertering het geheim van een goede gezondheid is en dat buikdiagnostiek hierbij heel belangrijk is, terwijl de laatste met zijn meer dan 300 pagina's tellende *Die Bauchpalpation* diepe indruk op hem maakte.

Zijn praktijk begon al snel leeg te lopen, want hij ging ook patiënten behandelen met niet-orthopedische problemen en schreef bij orthopedische

kwalen vooral diëten voor. Geen steunzool, maar rauwkost was het devies. Een succesvolle genezing van een 11-jarig meisje met werveltuberculose versterkte zijn idee op de goede weg te zijn ('Dit is de ware geneeskunde') en al experimenterend op zichzelf ontdekte hij de waarde van het dieet bij ischias en obstipatie. Zijn collega's maakten hem uit voor 'loslopende idioot' en 'staker'. Zijn diepste inzicht zou worden dat vrijwel alle kwalen kunnen worden toegeschreven aan een foute spijsvertering. Hij bestudeerde de uitwerpselen van zijn patiënten vaak tot diep in de nacht en haalde daar veel belangrijks uit: gisting, rotting en onvolledige vertering. In nazi-Duitsland was de natuurgeneeswijze veel meer verankerd dan in ons land en om zijn methode verder te kunnen verspreiden werd hij lid van de NSB. Daar beloofde men hem een eigen kliniek en een hoge functie in het AZU op de afdeling reumatologie. Het is er allemaal niet van gekomen, ondanks zijn belangrijke publicatie *Voedselvoorziening, voeding en volksgezondheid* in 1941, een brochure uitgegeven door het Stafkwartier van de Nationale Jeugdstorm. In mei 1943 zegde hij zijn NSB-lidmaatschap op. Vanaf 1941 moest hij ook het Haagse ziekenhuis verlaten en vestigde zich als 'zelfstandig arts', eerst in Den Haag, later in Bussum. Na de oorlog was Van der Upwich geïnterneerd in Laren, Weesp, Bussum en Scheveningen. In Bussum ontmoette hij Gerard Hendrik van Leeuwen, een chemisch analist en ook ex-NSB'er. Samen experimenteerden zij met een 'serum tegen reuma en kanker', waaruit later de enzymtherapie (Vasolastine etc.) is voortgekomen.

Na zijn vrijlating hervatte hij zijn natuurgeneeskundige praktijk, maar het bleef lange tijd schraalhans keukenmeester. Hij had maar weinig patiënten en veel kwamen maar één keer wegens zijn rigoureuze en onaangename therapie, zoals braakkuren, laxeren, bloedzuigers, strenge diëten en aderlatingen. Intussen experimenteerde hij volop op zichzelf en zijn vrouw. Bij zichzelf paste hij eens gedurende twee jaar dagelijks klysma's toe, waarna hij brandmager was. Zijn grote doorbraak kwam in 1972 na een interview met de *Panorama*: 'Daarna stond de telefoon roodgloeiend.' Er braken betere tijden aan en hij publiceerde zijn *Uw voeding uw beste medicijn*. Terwijl hij volgens eigen zeggen in zijn begintijd maar 30% genezingen had liep dit percentage op tot 90% zo'n 15 jaar later: 'Ongelofelijk wat je met eenvoudige middelen kan bereiken.'

Hij paste bloedzuigers als therapie toe bij hoge bloeddruk, steenpuisten, negenogen, middenoorontstekingen, stofwisselingsziekten en tonsillitis. Aderlatingen deed hij bij hoge koorts, astma, nierstenen, nierfunctiestoornis

(uraemie) en menopauzale klachten. Met spaansevliegpleisters genas hij eens een vrouw met tuberculeuze pleuritis. Zuurstoftherapie (het onderhuids inspuiten van 100 tot 200 cc zuivere zuurstof) bij slecht genezende wonden, bij reuma en bij lokale pijn en neuraaltherapie bij angina pectoris (hij genas zijn eigen vrouw daarvan op 30-jarige leeftijd), galblaasproblemen, eierstokkwalen, prostatisme etc. Aambeien bracht hij tot genezing met ademhalingsoefeningen en hij adviseerde 'briezen', een speciale ademtechniek ('De meeste mensen ademen verkeerd') en had een zeer succesvol recept bij onvruchtbaarheid.

In 1978 was hij medeoprichter van de reeds genoemde ABNG, welke club vanaf 1989 een opleiding tot natuurarts ging verzorgen. Diverse aspirant-natuurartsen liepen stage bij Van der Upwich. Hij zou praktiseren tot 1986, hij was toen 88 jaar oud. Na zijn afscheid verscheen in 1989 bij uitgeverij Ankh-Hermes het boek *Dokter van der Upwich. Pionier in de natuur-geneeskunde*, waarin hij zijn ontdekkingen prijsgeeft. In de laatste jaren van zijn praktijk had hij een wachtlijst van twee maanden. Uit een geldbedrag hem door dankbare patiënten geschonken tijdens zijn 50-jarig ambtsjubileum, is de Stichting Van der Upwich voortgekomen, die het gedachtegoed van de gezonde en natuurlijke levenswijze blijft propageren.

V

Het Staphorster Boertje



Ja, en in Indië kenne ze me ook! 'k Heb nou al dit jaar honderd en drie-en-twintig recepten voor de Oos klaar gemaakt. Da komt, ik heb es een kaptein van de artelerie van de melaria geneze en die het me gerikkemandeerd!

Peter Stegeman tegen een journalist van *Het Leven* (1906)

Het Staphorster Boertje (1840 - 1922; praktiserend vanaf 1890)

Het Staphorster Boertje heette eigenlijk Peter Stegeman, maar is bekend geworden onder bovenstaande bijnaam. Hij werd geboren in Staphorst, waar hij tot 1900 in de burgerlijke stand als timmerman vermeld stond. Later zou hij aangeven reeds vanaf 1870 als 'kruidkundige' actief te zijn geweest. Na 1900 staat hij genoteerd als landbouwer, maar was toen reeds het Boertje! Zijn bekendheid neemt toe als hij ook buiten Staphorst gaat praktiseren. In 1899 schreef de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* dat er 'nu en dan sprake is van een Staphorster Boertje, wiens medische wetenschap en kunst groot moeten zijn. Zijn roem overschaduwde dien van vele wonderdokters.' In 1895 besloeg zijn actieradius een groot deel van Midden-Nederland. In datzelfde jaar werd hij viermaal veroordeeld, tweemaal te Steenwijk, eenmaal in Heerenveen en eenmaal in Den Haag. In 1901 werd hij geconsulteerd door de Zuid-Afrikaanse president Paul Kruger. Het aantal confrontaties met justitie is talrijk, zodat hij zich vanaf 1900 laat bijstaan door de gediplomeerde medicus Voorman. Toen deze in 1906 overleed, zette Stegeman zijn praktijken weer alleen voort. Het aantal patiënten per dag bedroeg soms meer dan 180! Op zondags deed hij 'alleen spoedgevallen'. Hij was zo populair dat er onder andere in Amsterdam ook imitatie-Staphorster Boertjes werden gesignaleerd. De VtdK trachtte Stegemans prestaties te minimaliseren, maar negatieve berichten legden weinig gewicht in de schaal en de justitiële maatregelen waren zo mild, dat zij voortzetting van de praktijken allerminst moeilijk maakten. Soms was de rechter eerder door Stegeman behandeld!

Zijn dagelijkse praktijk was simpel. Hij schreef te pas en te onpas druppels, poeders en kruiden voor. Een patiënt met prostaatklasten krijgt overigens dezelfde druppels als iemand met 'habitueele hoofdpijn'. De kruiden

Vraagt de Geneesmiddelen van P. Stegeman
Het Staphorster Boertje
 (naam wettig gedeponoord).

Alléén echt wanneer voorzien van Portret en Handteekening van P. Stegeman en den naam J. K. Stegeman. Waar niet verkrijgbaar bij de drogisten, wende men zich tot de Firma J. K. Stegeman, G 92, Staphorst, zoon en opvolger van wijlen den Heer P. Stegeman. Verkrijgbaar zijn middelen tegen: Maag-, Lever- en Vrouwenkwalen; Gal- en Niersteenen, Rheumatiek, Zenuwen, Zenuwtoevallen, Huidziekten enz. Inlichtingen en brochure worden op aanvr. gratis verstrekt.



Advertentie uit *De Prins* van 20 oktober 1923.

die het boertje verstrekte, moesten worden afgetrokken en opgesnoven. Zijn kruidenmengsel tegen doofheid bleek bij nader onderzoek paardenstaart en duizendguldenkruid te bevatten. Er was ook een broer in de branche werkzaam en die werd in 1907 ook eens veroordeeld. Na het overlijden van Peter zetten enige zoons het 'familiebedrijf' op de oude leest voort. In 1931 wordt er een zoon veroordeeld, omdat hij in een drogisterij zieken behandelt en geneesmiddelen verkoopt. Tot in 1930 regent het veroordelingen, maar de bezigheden van de Stegemannetjes zijn te lucratief om ermee op te houden. In 1938 wordt de naam 'Staphorster Boertje' wettig gedeponoord.

VI

Dr. J.G. Defares



Het is vooral in de vroegste of vroege stadia van degeneratieve processen, dat de celgeneeskunst met maximale effectiviteit kan worden ingezet.

J.G. Defares in *De Celtherapie*, 1973

Dr. J.G. Defares (praktiserend vanaf ±1968)

James George Defares (geboren 28 april 1927 te Bandjermasin) studeerde medicijnen te Amsterdam aan de Gemeente Universiteit en promoveerde te Utrecht in 1956 over de pompwerking van het hart. Daarna was hij enige tijd werkzaam op het longfunctielaboratorium van de Rijksuniversiteit te Groningen, verbleef enkele jaren in de vs om in 1959 wetenschappelijk hoofdmedewerker te worden bij het fysiologisch laboratorium van de Rijksuniversiteit te Leiden. Hij ging zich toeleggen op de mathematische biologie en schreef samen met de vooraanstaande wiskundige Ian Sneddon *An Introduction to the Mathematics of Medicine and Biology* (1960, tweede editie 1973). Dit was een klassiek leerboek in de differentiaal- en integraalrekening zoals er wel meer zijn voor beginnende studenten in technische en natuurwetenschappelijke vakken, maar het bevatte naast verspreide medisch-biologische voorbeelden (vele op het gebied van de werking van bloedsomloop en longen) een lang slothoofdstuk met diverse toepassingen.

Defares was een zeer productief wetenschapper en publiceerde in gerenommeerde medische vakbladen. Zijn werk trok ook aandacht in de vs en het Leids Universiteitsfonds (LUF), dat krachtens een Koninklijk Besluit bevoegd is tot het vestigen van een bijzondere leerstoel, benoemde hem in 1966 tot bijzonder hoogleraar mathematische antropobiologie. Hij vormde al snel een 'vreemde eend in de bijt' en zijn inaugurele rede van 29 april 1966 bevatte volgens LUF-chroniqueur Otterspeer 'een ongebruikelijk mengsel van briljant aperçu, weidse generalisaties en flauwe grap'. Colleges gaf hij nauwelijks en in zijn wetenschappelijk werk richtte hij zich toen al op de 'control of aging'. In dat kader deed hij in het *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* van 24 juni 1967 een scherpe aanval op de pil, die volgens hem het

verouderingsproces van de vrouw bespoedigt en leidt tot degeneratieve veranderingen in alle weefsels. Er kwamen ingezonden reacties van gerenommeerde auteurs, die hij op ongewoon brutale en luchthartige wijze beantwoordde. Het leidde tot veel opschudding – de NVSH en professor Plate bemoeiden zich ermee – maar Defares ging nog een stapje verder. Hij verleende medewerking aan een alarmerend stuk in *Eva* over hetzelfde onderwerp.

Toen het LUF begin 1969 aan de Medische Faculteit advies vroeg over de verlenging van Defares' aanstelling, bleken daar al ernstige bezwaren tegen hem te leven. Hij had vrijwel geen colleges gegeven, men had weinig waardering voor zijn activiteiten op het fysiologisch lab, en maakte bezwaar tegen zijn eigen medische praktijk. Hij had inmiddels in Amsterdam een praktijk geopend. Daar bood hij 'anti-aging' door middel van vitaminesuppletie aan, alsmede celtherapie en chelatietherapie (voor de laatste twee therapieën zie de bespreking van Van der Schaar). De faculteit bracht een negatief advies uit over zijn herbenoeming, hoewel er bij sommigen ook waardering voor zijn prestaties was. Het LUF herbenoemde Defares niettemin voor een nieuwe periode van vijf jaar, hetgeen door de faculteit 'onder protest' werd geaccepteerd. Defares beloofde bij die gelegenheid dat hij in zijn uitlatingen minder agressief zou worden. Dat lukte hem niet en nog in 1970 verscheen een groot anti-pilverhaal in de *Libelle*, met een gelijktijdig pleidooi voor zijn alternatief, zijnde het Dalkonschildje, een product geïmporteerd door de Nederlandse Vereniging voor de Gezondheidsbewaking (de NVG, een initiatief van Defares!). Het blad *Sextant*, orgaan van de Nederlandse Vereniging voor Seksuele Hervorming (NVSH) publiceerde over de belangenverstrengeling tussen Defares' publicitaire activiteiten en zijn NVG. Anonieme zegslieden spraken in dat artikel schande van Defares' aanstelling aan de Leidse universiteit en vonden dat je dan net zo goed Lou de Palingboer in het Convent van Kerken kan benoemen. In een rechtszaak aangespannen door Defares blijkt de NVSH zijn suggesties onvoldoende te kunnen bewijzen en Defares wint. Toch hadden de curatoren van de universiteit het er moeilijk mee, vooral toen hij in diezelfde periode tegenover *De Telegraaf* verklaarde dat het kankeronderzoek in Nederland niets voorstelde en hij zich aanhanger van Moerman betoonde. Hoe dit commentaar was uitgelokt door politieke ontwikkelingen (vragen in de Eerste Kamer) en hoe Defares tezamen met de pas opgerichte Commissie-Moerman een nieuw onderzoek van een 44-tal genezingsgevallen bepleitten en hoe dit uitmondde in het negatieve rapport van Drion, is reeds vermeld bij de bespreking van Cornelis Moerman.

In 1971 maanden de curatoren van de leerstoel hem tot terughoudendheid met publiciteit en verzochten hem de titel professor te reserveren voor uitspraken op het gebied van de mathematische biologie en niet steeds als professor met foto en al in *De Telegraaf* 'over van alles en nog wat te schrijven'. Defares bleef onbekommerd in *De Telegraaf* publiceren en de curatoren traden af. In 1975 trok Defares, die inmiddels een goedlopende alternatieve praktijk in Leiden had, zich terug toen een eventuele herbenoeming ter sprake zou komen.

Sindsdien heeft hij ook geen wetenschappelijke publicaties meer geproduceerd en beperkt hij zich tot op het lekenpubliek gerichte pseudo-geleerde propagandistische boeken zoals *Celtherapie* (1973), *Chelatietherapie* (1985), *120 jaar jong* (1987) et cetera, die inhoudelijke ondersteuning moeten geven aan zijn praktijk. Sinds begin jaren 1970 houdt hij praktijk aan de Boerhaavelaan te Leiden, waar hij zich volgens zijn boek *Celtherapie* bedient van:

1. celtherapie
2. hormoontherapie
3. orthomoleculaire therapie volgens Pauling
4. enzymtherapie
5. weefseltherapie volgens Filatow
6. Bogolometz-Korenchevsky-serumtherapie
7. Aslan-procaïnetherapie.

In dat boek prijst hij de therapie niet alleen aan om veroudering tegen te gaan, maar hij beschrijft er ook veel casuïstiek in, met genezingen van suikerziekte, tetanie (spierkramp door calciumgebrek), depressies, vaatziekten, managerziekte, overgangsklachten, mongolisme en nog veel meer.

In zijn boek *Hedendaagse kwakzalverij* (1992) noemde Renckens hem de grootste kwakzalver van Nederland, waarop hij van hem een pak obscure artikelen over de zegeningen van de chelatietherapie kreeg opgestuurd. 'Geachte collega,' luidde de aanhef van het begeleidende briefje. Het was het laatste restant van de medische omgangsvormen, die deze zich nog steeds 'professor Defares' noemende medische zakenman ooit aanleerde. Tot op de dag van vandaag zet de inmiddels 74-jarige zijn praktijken voort.

VII

Mevr. M. Sickesz



Mayta Sickesz, geflankeerd door zoon en dochter en daar weer naast hunne gaden, tijdens haar 50-jarig jubileum in kasteel Oud-Wassenaar, op 14 december 2000.

Anderzijds zie ik wel een specifieke relatie tussen een scheefstand tussen de eerste en tweede nekzwervel en de vitale depressie.

M. Sickness in een interview in het *Bulletin VFG*, 1998

Mevr. M. Sickness (praktiserend vanaf 1965)

Mevrouw Mayta Sickness (1923) is arts te Wassenaar. Zij studeerde af in 1950, maar bestudeerde als 15-jarige reeds de Rozenkruisersleer, de kosmologie en spiritistische literatuur. Ze had op haar achttiende een wonderlijke belevenis, die bestond uit het volledig afbreken van de eigen persoonlijkheid en het versmelten met het goddelijk licht. Die ervaring gaf haar – naar eigen zeggen – tijdelijk een absolute kennis. Van haar geestelijke groei, haar karma en haar liefde voor oosterse wijsheid deed ze verslag in het vele malen herdrukte *Bewust Zijn* (Ankh-Hermes, 1978). Zij ontwikkelde vanaf 1965 de ‘orthomaneuele geneeskunde’ (OMG), een modificatie van de osteopathie, zoals die door de Utrechtse fysiotherapeut G. van der Bijl in ons land werd geïntroduceerd en toegepast. Sickness had aanvankelijk veel respect voor Van der Bijl, die haar ook behandelde wegens intercostale pijnklachten tijdens haar zwangerschap. Tot haar teleurstelling recidiveerden de klachten bij haar en zij concludeerde dat Van der Bijls methode verbeterd moest kunnen worden. Altijd al ‘aange-trokken door de patiëntencategorie, die tussen de wal en het schip geraakt’ wijdde zij zich aan de bestudering van de zwakheden van de osteopathie. De osteopathie is een Amerikaanse kwakzalverij, bedacht door A. Still in 1874, die veel klachten toeschrijft aan blokkade van de doorstroming van levens-energie door standsafwijkingen van de wervelkolom. In de vs zijn de osteopathische artsen inmiddels vrijwel regulier geworden en is men bij een D.O. (doctor of osteopathy) wel in redelijk veilige handen, maar elders han-gen osteopathische genezers nog volop onzinnige denkbeelden aan.

In 1975 en 1976 behandelde Sickness een 14-jarig meisje met een ernstige scoliose (ruggegraatsverkromming), bij wie een hoogleraar orthopedie een indicatie tot operatie had gesteld. Sickness had deze operatie ontraden en

het kind 'orthomaneel' behandeld (getuigen van dit soort therapie vertellen dat zij dan op een bepaald moment roept: 'En nu gaat-ie recht!'). Het kind moest later toch geopereerd worden, maar volledige correctie was door de vertraging toen niet meer mogelijk. Het regionaal tuchtcollege oordeelde hierover in 1980 dat Sikesz blijk had gegeven van grove onkunde en bespiste haar. In hoger beroep werd deze maatregel vernietigd op zeer aanvechtbare gronden (*Actieblad* 1993 (3), p.3-7). Volgens het Centraal Medisch Tuchtcollege (CMT) zijn er 'in de geschiedenis van de geneeskunde talrijke voorbeelden geweest van therapieën die na aanvankelijke verguizing later hun deugdelijkheid hebben bewezen.' Het CMT vond het niet op zijn weg leggen over de waarde van een therapie als zodanig een oordeel te geven en Sikesz kwam ermee weg (*Medisch Contact* 28 mei 1982, p.632-634).

In 1981 publiceerde Sikesz bij Ankh-Hermes het lekenvoorlichtingsboekje *Mijn rug, goed reiken, bukken, tillen*. Dit werkje zou nog vele herdrukken beleven. Meer pretenties had het boek *Orthomanipulatie* (1981, Stafleu), waarin zij vooral betoogt dat elk mens absoluut symmetrisch moet zijn. Van der Bijl denkt daar anders over. Sikesz stelt haar diagnose zonder röntgenfoto's en vertrouwt volledig op inspectie en aftasten van de wervelkolom. In 1971 'ontdekte' zij het mechanisme van de bekkenverwringing (volgens haar leerlingen Albers en Keizer een 'grote vooruitgang') en nieuw is ook dat zij maar liefst vijf mogelijkheden van wervelscheefstand onderscheidt. Het resulterende klachtenpatroon, dat bijgevolg ook voor OMG-behandeling in aanmerking komt gaat verder dan klachten van het bewegingsapparaat. Menstruatieklachten, suikerziekte, maagpijn, diarree, eczeem, astma, hartkloppingen, oorsuizen enzovoorts kunnen volgens Sikesz goed behandeld worden. Soms maakt Sikesz ook wel gebruik van haaranalyse. De feitelijke behandeling bestaat uit zachtzinnige manipulaties van rug en andere gewrichten, waarbij de scheefstanden zouden worden gecorrigeerd. Haar boek uit 1981 biedt zij als kant en klaar proefschrift aan prof. Brummelkamp, chirurg in het Binnengasthuis te Amsterdam, maar deze acht dat boek daarvoor toch niet zo geschikt. Zij gaat leerlingen opleiden, artsen die gedurende anderhalf jaar in haar praktijk te Voorburg meelopen en werken. De toelatingseisen zijn dat men jonger dan 40 jaar moet zijn, en voorts dient men een psycho-technische test te ondergaan. De opleiding is gratis en heeft geleid tot zo'n 70 gediplomeerde OMG-artsen in ons land, grotendeels verenigd in de Nederlandse Vereniging van Artsen voor Manuele Geneeskunde (NVAMG). Een op artsen gerichte handleiding voor haar techniek zag in 1984 het licht: *Klini-*

sche orthomanipulatie voor huisarts en specialist, alweer door Ankh-Hermes uitgegeven. De twee genoemde leerlingen, Albers en Keizer, slaagden erin om aan de economische faculteit te Rotterdam te promoveren op *Onderzoek naar de waarde van orthomanuele geneeskunde*. Die gebeurtenis (1990) leidde tot een grote rel aan de Erasmus Universiteit, waarbij de decaan van de medische faculteit, de klinisch epidemioloog en hoogleraar orthopedie scherpe kritiek op proefschrift en promotor uitten. De orthopeed prof. Van Linge sprak tegenover de pers zelfs van 'kermisgeneeskunde,' waarbij de patiënten bedrogen werden. Er is ook enige navolging in de veterinaire geneeskunde. Dierenarts Dorit Aharon heeft de methode met succes toegepast 'bij honden en een enkele keer een konijn.' (*Tijdschrift voor Diergeneeskunde* maart 2001, p.135)

De laatste jaren wordt Sickness steeds excentriker, als zij beweert dat ook ziektebeelden als schizofrenie, autisme en manisch-depressieve psychosen gevolg zijn van standsafwijkingen van de bovenste nekwervels. Haar publicaties worden vrijwel nergens geaccepteerd en medewerking van universitaire instanties om haar therapie te toetsen krijgt ze niet. In 1999 pleitte zij er in een gynaecologisch tijdschrift voor om alle pasgeborenen die na tangverlossing of stuitgeboorte ter wereld kwamen even kort aan de nek op te tillen, om de nekwervels veel latere ellende te besparen. Sickness heeft zich met haar praktijk een aanzienlijk inkomen kunnen verwerven. Zij praktiseert nog altijd.

VIII

Dr. P.J. van der Schaar



Ik sta niet a priori afwijzend ten opzichte van Jomanda's prestaties. Andere artsen durven dat niet te zeggen: ze zijn bang de pias van de vakgroep te worden.

P.J. van der Schaar in *de Volkskrant* (8 januari 1994)

Dr. P.J. van der Schaar (praktiserend vanaf de jaren 1970)

Van der Schaar behaalde het artsdiploma in 1955 en specialiseerde zich tot hart- en longchirurg. Hij promoveerde in 1962. Hij werkte in verschillende ziekenhuizen, waar hij veel weerstanden opriep en erg moeilijk in de samenwerking was. Op een gegeven moment kon hij in ons land geen ziekenhuis meer vinden dat hem toeliet en hij begeleidde enige tijd hartpatiënten die in Houston hartoperaties moesten ondergaan. Later kwam hij terecht in de alternatieve geneeskunde en richtte een kliniek op in Leende nabij Eindhoven, waar hij ozon-, cel- en chelatietherapie toepast.

Ozontherapie

In 1935 werd de ozontherapie bekend gemaakt door Payr op een medisch congres in Berlijn. Vooral na de Tweede Wereldoorlog werd ozontherapie populair in Duitsland, omdat van ozon bekend was dat het een sterk bacteriedodend effect heeft. Volgens Van Dijk (*Geneeswijzen in Nederland*, p. 342) berust de gunstige werking op 'stimulering van de oxidatieprocessen in de cel.' Meestal wordt gewerkt met zuurstof-ozonmengsels. Ozon, dat in de gewone geneeskunde geen rol speelt, wordt op allerlei wijzen toegepast. Het wordt in de spieren ingespoten, of onderhuids, dan wel in buikholte, lichaamsopeningen en aderen. Bij die laatste methode zijn wel doden gevallen ten gevolge van gasembolie. Voorzichtiger therapeuten nemen bloed af, voegen er ozon aan toe en spuiten het weer in, wat een zeker risico op hepatitis-besmetting oplevert, als niet voldoende voorzorgen genomen worden. Tegenwoordig is ozontherapie ook geliefd bij orthomoleculaire genezers.

Celtherapie

In 1930 bedacht de Zwitserse arts Paul Niehans een verjongingsbehandeling, waarbij senioren worden ingespoten met ‘Schockgevrorenen Frischzellen,’ verkregen door het doden van zwangere schapen, waarna uit organen van de lammetjesfoetussen steriel grotendeels gedenatureerd celmateriaal van bijvoorbeeld zwezerik, hart, lever en placenta wordt geprepareerd. Preventieve behandeling vanaf het 45ste levensjaar wordt aanbevolen. In 1955 waren er reeds meer dan 30 dodelijke ongelukken beschreven, vooral door heftige allergische reacties. Tegenwoordig zal de vrees dat mensen een variant van de ziekte van Creutzfeldt-Jacob kunnen oplopen door besmetting met de verwekker van BSE de populariteit van de celtherapie niet ten goede komen, maar Van der Schaar ziet nog geen reden om ermee te stoppen. Talrijke beroemdheden lieten zich met celtherapie behandelen, waaronder Adenauer, paus Pius XII, Churchill, Fidel Castro en Marlene Dietrich.

Chelatietherapie

Chelatietherapie is een zeer ‘medische’ vorm van kwakzalverij, waarbij de slachtoffers worden behandeld met infusen waaraan EDTA is toegevoegd, een stof die in staat is om metalen waaronder calcium (‘kalk’) uit het bloed te binden en verwijderen. In de gewone geneeskunde heeft het een klein indicatiegebied bij sommige vergiftigingen (lood), maar het nut ervan bij aderverkalking is nimmer aangetoond. Een kortdurende daling van de calciumspiegel in het bloed wordt onmiddellijk door de normale regelmechanismen gecorrigeerd, hetgeen maar goed is ook. Mobilisatie van ‘kalk’ uit verkalkte vaten is onwaarschijnlijk, nooit aangetoond en zou ook niet veel nut hebben. De neerslagen van kalk (calciumcarbonaat) zijn secundaire fenomenen in een reeds door ‘atherosclerose’ aangetaste vaatwand. De behandeling is desniettemin populair bij welgestelde senioren, die zich de duizenden guldens kostende therapie kunnen veroorloven. Pogingen van de inspectie om op te treden tegen kliniekjes waar deze therapie wordt toegepast (onder andere na een sterfgeval in Zwolle) liepen stuk op verzet van chelatieartsen, hun patiënten en onwelwillende justitiële autoriteiten. Met enige regelmaat verschijnen er in reguliere medische tijdschriften nog artikelen over deze therapie, onveranderlijk met de conclusie dat de therapie bij vaatlijden volstrekt nutteloos is.

Het is een raadsel dat een voormalige hartchirurg, al zijn normale vakkennis en collega's negerend, zich door aanprijzing en uitvoering van dergelijke methoden in leven houdt en dat zonder enige gêne.

IX

Ad J. Lodewijkx



Kanker wordt gekenmerkt door melkzure gisting in de lichaamscel en dit leidt tot verstoorde celademhaling. Door rauwkost en volwaardige voeding komt rechtsdraaiend melkzuur in het lichaam en wordt de zuurgraad van het bloed weer normaal. Dit betekent de nekslag voor de kankercel.

A.J. Lodewijkx, tijdens een congres te Rotterdam in 1982

Ad J. Lodewijkx (praktiserend vanaf ±1980)

Lodewijkx was vertegenwoordiger in worsten, maar sinds ongeveer 1980 is hij werkzaam als orthomoleculair natuurgeneeskundige, eerst te Harderwijk, maar – dankzij een grote kring patiënten, die hij dik laat betalen – al gauw in een grote villa in Ermelo. Daarvóór verrichtte hij hand- en spandiensten voor de Moermanclub (voor Moerman zie elders in deze toptwintig). Hij geneest overigens niet zelf, tegen zijn patiënten zegt hij dat hij daartoe niet de macht heeft, maar dat de Allerhoogste zulks door zijn handen doet, een argument dat in kwakzalverskringen niet ongebruikelijk is: als het misgaat is het duidelijk aan wie het ligt, namelijk niet aan de genezer. Bidden en werken, is het devies, waarbij het bidden voor rekening van de patiënt komt en de kwakzalver het werken op zich neemt.

Hij is zeer stellig in zijn meningen. Zo beweert hij dat ziek worden vrijwel altijd eigen schuld is, maar vreemd genoeg voegt hij daaraan toe dat ziek zijn ook een bedoeling heeft, te weten dichterbij God komen. Over kanker heeft hij ook het een en ander op te merken: ‘Deze ziekte wordt gekenmerkt door melkzure gisting in de lichaamscel en dit leidt tot verstoorde celademhaling. Door rauwkost en volwaardige voeding komt rechtsdraaiend melkzuur in het lichaam en wordt de zuurgraad van het bloed weer normaal. Dit betekent de nekslag voor de kankercel.’ En: ‘kanker is een gebreksziekte, met name gebrek aan zuurstof’ en: ‘kanker is eigenlijk een verlengstuk van reuma’. Hij doet ook aan preventie: ‘Voeg zuurstof bij en goede voeding en je hebt een virusvijandige voedingsbodem. Kanker krijgt dan geen kans.’

Zoals het een orthomoleculair betaamt, draait alles bij hem om voeding. Kanker is namelijk, met reuma en suikerziekte, een stofwisselingsziekte,

die alles te maken heeft met wat iemand eet. Te veel granen eten bijvoorbeeld is reuze gevaarlijk, maar herstel is mogelijk. Herstel wordt bevorderd door het eten van rauwkost en het op de nuchtere maag drinken van zuurkoolsap van het merk Eden (waarom geen vérs zuurkoolsap blijft bij deze lezing onduidelijk).

Bij Lodewijkx staat, zoals gezegd, voeding centraal, maar hij vindt het bijna even belangrijk de leefwijze van de patiënt bij de behandeling te betrekken. Ook dat is in overeenstemming met de orthomoleculaire leer. Om gezond te blijven heeft hij voor zijn patiënten zeven van anderen overgenomen stellingen:

1. houdt uw lichaamsvochten schoon, dus geen thee, koffie en alcohol;
2. laat uw voedsel zo rauw en vers mogelijk zijn;
3. combineer geen koolhydraten met eiwitten;
4. gebruik alleen meervoudig onverzadigde vetzuren;
5. eet voedsel dat rijk is aan rechtsdraaiend melkzuur;
6. eet 5 à 6 keer per dag kleine porties, in plaats van 3 keer, dat is beter voor de werking van de alvleesklier en dus voor de vertering;
7. alles met mate.

In 1983 richt hij de ‘Stichting voor niet-toxische geneeswijzen’ op. Hij doet aan iriscopie en deinst er niet voor terug om bloedmonsters af te nemen, hoewel hij geen enkele opleiding heeft, zelfs geen alternatieve. Als remedie schrijft hij behalve een dieet enorme hoeveelheden vitaminen voor. In 1984 komt hij ernstig in opspraak naar aanleiding van de behandeling van een slager met suikerziekte. De slager spuit – op zijn aanraden – steeds minder insuline, houdt zich aan het dieet en voelt zich steeds beter. Op een dag vergeet hij insuline in te spuiten, voelt zich echter de dag erna kiplekker en besluit dan helemaal geen insuline meer in te spuiten. Een paar dagen later moet hij, zwaar ziek, in het ziekenhuis worden opgenomen. Zijn behandelende internist, professor Henneman, is furieus en zegt dat Lodewijkx een gevaarlijk man is en opgesloten dient te worden. Er wordt in de pers veel aandacht aan de affaire besteed en dat zint Lodewijkx niet, temeer daar hij er in de diverse stukken slecht van afkomt. De houding van de slager is merkwaardig. Hoewel hij eerst in gloedvolle bewoordingen – en kreupel Nederlands – een brief aan de krant schrijft ter verdediging van zijn orthomoleculaire behandelaar, verandert hij later van tactiek en klaagt hij Lodewijkx zelfs aan.

Die reageert bliksemsnel met het aanspannen van een kort geding tegen zowel professor Henneman als de slager. Helaas is de rechter van mening dat de opmerkingen van professor Henneman 'niet ten onrechte' zijn gemaakt. Lodewijkx verliest het geding dan ook. Als de Geneeskundig Inspecteur desgevraagd in de krant laat weten dat hij blij is met de uitspraak van de rechtbank, krijgt ook hij een kort geding aan zijn broek. Lodewijkx verliest ook het tweede korte geding. Een strafrechtprocedure verliest hij ook; hij wordt veroordeeld voor het toebrengen van ernstig lichamelijk letsel. Naar het gevang gaat hij echter niet, omdat hij in hoger beroep gaat.

In hetzelfde jaar schrijft hij een boek, *De suikerzieke slager* en draagt het, blijkens het voorwoord, op aan professor Henneman. In hetzelfde voorwoord geeft hij ruiterlijk toe dat hij de affaire van de slager uit Piershil van zijn kant zal belichten. En dat doet hij, tientallen pagina's lang. Ook spuit hij zijn theorieën over kanker en het ontstaan dan wel genezen ervan. Kanker heeft te maken met de vervuiling van het milieu en bestraling van de gezwellen en chemokuren maken de kwaal erger. Het is veel beter direct naar een natuur-geneeskundige te stappen. Patiënten die de euvele moed hebben gehad om eerst de reguliere weg te bewandelen weet hij, 'ondanks bestraling en operatie', te genezen.

Frappant zijn de in het boek opgenomen brieven, die twaalf patiënten aan Lodewijkx hebben geschreven. Zij leden aan de vreselijkste kwalen als MS, kanker, migraine, reuma, suikerziekte, waren allen jarenlang onder behandeling van artsen uit het reguliere circuit en vonden daar stuk voor stuk geen baat bij. Mond-tot-mond-reclame voerde ze naar Ermelo en ziet: iedereen is binnen een paar maanden helemaal genezen! In twee gevallen blijkt de diagnose van de dokter helemaal mis, althans Lodewijkx' diagnose is een andere 'u hebt helemaal geen reuma/kanker etc.; geen wonder dat de artsen u niet hebben kunnen genezen!' De brieven maken sterk de indruk namaak te zijn. Zo weten alle twaalf de patiënten nauwkeurig hun ziekte te benoemen plus de door de artsen voorgeschreven medicijnen. Alleen is het vreemd dat de gebezigde terminologie bijna altijd tussen haakjes wordt uitgelegd, bijvoorbeeld divertikels (uitstulpingen van de dikke darm) en lactasedeficiëntie (een tekort aan een bepaalde stof in het darmsap). Die terminologie zal Lodewijkx toch wel kennen? Vreemd is het ook dat in de helft van de brieven naast Lodewijkx God wordt bedankt. Komen, zoals bij kwakzalvers vaker gebeurt, zijn patiënten dan allemaal uit zwaar gelovige kringen? Op de kritische lezer maken de brieven sterk de indruk op verzoek te zijn geschreven en

gedicteerd door 'Adje' Lodewijkx zelve.

In 1985 zijn er vijftien klachten bij de inspectie binnengekomen. De politie doet een huiszoeking en neemt medicijnen en paperassen mee. Lodewijkx wordt gearresteerd, maar mag later als vrij man weer naar huis. Zijn praktijk moet voorlopig echter dicht. In 1988 blijkt dat hij een bord in de tuin heeft gespijkerd. Daarop staat 'Nationaal Geneeskundig Adviesbureau'. In een huis-aan-huisblad beweert hij dat hij vroegtijdig kanker kan vaststellen, op basis van veranderingen in het bloed van de patiënt. Deze methode heeft hij bij 35.000 patiënten toegepast. Hij houdt daarover een lezing met de fraaie titel 'vroegdiagnose van kanker door modern bloedonderzoek'. De bezoekers moeten trouwens drie gulden entree betalen, want al verdient Adje goudgeld aan zijn praktijken, genoeg is het kennelijk nooit.

In 1992 dient de zaak van de suikerzieke slager in hoger beroep. Lodewijkx wordt weer veroordeeld, maar, zoals in kwakzalverskringen te doen gebruikelijk, hij blijft genezer. In 1997 spant hij een kort geding aan tegen de Blijdorp Group in Delfzijl. Hij was inmiddels directeur van deze firma, maar werd de laan uitgestuurd en dat accepteert hij niet. Hij was in 1995 aange trokken vanwege zijn kennis van de astrologie en zijn kijk op mensen. Het blijkt dat de overige directieleden daarop zijn teruggekomen. Lodewijkx doet namelijk weinig anders dan astronomische bedragen opstrijken voor waarde-loze diensten. Het korte geding verliest hij. Hij is nu weer actief in Ermelo. Zijn website vertelt hoe de afspraak gemaakt kan worden. Vanaf 2001 begint hij een nieuw tweemaandelijks tijdschrift *Blood Diagnostics*, dat mede verspreid wordt via de uitgeefster, de firma Le Farma, die ook contacten onderhoudt met Defares (zie elders in de toptwintig). 'Old soldiers never die ...'

X

Femia Haverhoek

De Blécourts boek over vrouwelijke genezeressen, waaronder Haverhoek. De titel van het boek is ontleend aan het *Maandblad tegen de Kwakzalverij* van september 1907.

Andere mensen hebben de bevoegdheid, maar ik heb de gave. Zonder hulp van den Heer zou het echter niet baten.

Femia Haverhoek, geciteerd in het *Maandblad tegen de Kwakzalverij* van augustus 1928

Femia Haverhoek (praktiserend 1918 - ±1939)

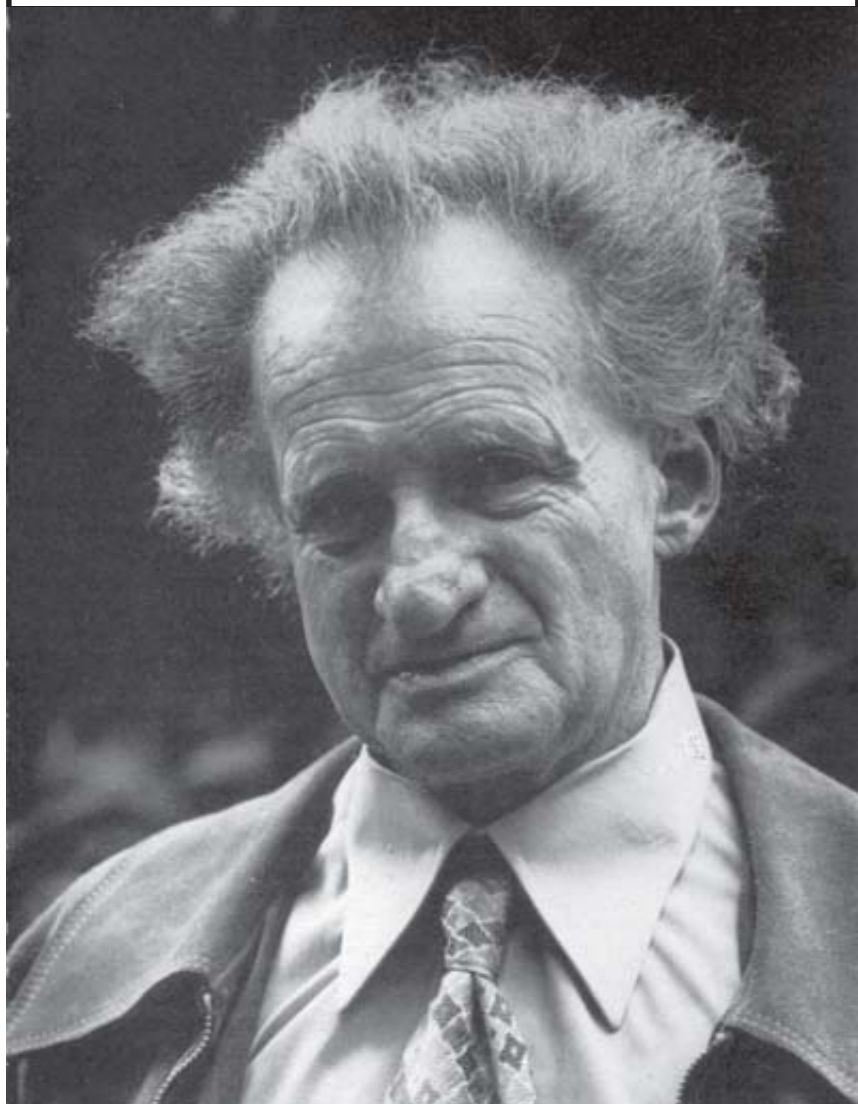
Deze jongere zus van de destijds befaamde Utrechtse homeopaat Rudolf Haverhoek praktiseerde van 1918 tot 1939, en mogelijk ook eerder of later. Zij raakte later gebrouilleerd met de broer, hetgeen haar niet belette om een juridisch trucje van hem over te nemen. (Hij trachtte zich eens te verdedigen tegen justitie door zich de zelf bedachte titel 'homeophaat' toe te kennen. Het hielp hem overigens niet). De Blécourt, die in zijn lezenswaardige boek *Het Amazonenleger* veel aandacht aan haar besteedt, sprak van een 'carrière, die zich van veroordeling tot veroordeling bewoog'. Ze zou als waarzegster begonnen zijn, maar de eerste bekendheid verwierf ze toen een vrouw aan wie zij een afdrijvingsmiddel had verkocht ter afbreking van een ongewenste zwangerschap, doodziek in het ziekenhuis belandde. Haverhoek bleek haar natronloog te hebben verkocht en kreeg zes maanden gevangenisstraf. Daarna maakte zij furore als koopvrouw en handelaarster in homeopathische middelen. Wegens heling kreeg ze opnieuw zes maanden celstraf. In 1923 had zij zich verzekerd van de hulp van een 'rustend medicus' om justitie op afstand te houden. Zij stelde haar diagnose via gratis urineonderzoek naar 'kanker, lupus, huidziekte, suikerziekte, verlamming, neuspoliep, dauwworm en ander kwalen.' Zij verspreidde een attestenboekje *Het grootste wonder*, dat geheel gefingeerd bleek, zoals de politie ontdekte.

Volgens een ex-medewerkster die later uit de school klapte, deed Haverhoek vaak niet eens urineonderzoek en stelde zij de diagnose uit de losse pols. Haverhoek verdedigde zich door te wijzen op haar helderziendheid, een gave Gods, die het haar mogelijk maakte om in de ogen van de patiënt al te zien wat eraan scheelt. In 1927 praktiseerde zij al in Zwolle (in witte doktersjas, zij werd daar een keer ontmaskerd toen zij op aangeboden varkensurine een

diagnose bij iemands moeder stelde!), Gorinchem en Haarlem. Van tevoren maakte zij reclame voor haar komst per circulaire of advertentie. In 1930 werd zij gesignaleerd in Middelburg, Den Haag, Tiel en Breda. Zij liet zich toen bijstaan door de 'Italiaanse slaapster' mejuffrouw Regina (in feite Kleerenbezem geheten). Zij genoot in die periode 'rugdekking' van de gepensioneerde Amsterdamse arts Bangert, die volgens ooggetuigen 'een sigaretje rookte en zich nergens mee bemoeide'. Desondanks werd zij in alle genoemde plaatsen geverbaliseerd en kreeg boetes van 100 tot 300 gulden te betalen en een enkele keer zelfs gevangenisstraf. Na 1931 komt zij in het *Maandblad tegen de Kwakzalverij* niet meer ter sprake, maar in 1939 vond De Blécourt nog een vermelding van haar als helderziende in Rotterdam. Afgeschrikt door alle rechtszaken had zij toen kennelijk haar middelenverkoop er maar aan gegeven.

XI

Gerard Croiset



Pas na vijftien jaar werd de door mij beschreven brug op de door mij aangegeven plaats gebouwd. Dat hier een duidelijke verschuiving in de tijd had plaatsgevonden, behoeft geen nader betoog.

Croiset paragnost, p. 308 (1978)

Gerard Croiset (1909 - 1980; praktiserend 1939 - 1978)

Gerard werd te vroeg geboren te Laren als kind van wat hij zelf noemde excentrieke ouders. Zij waren anarchisten en leefden enige tijd in een commune waar vrije seksuele normen golden. Vader Croiset was ook paragnostisch begaafd, maar ontkende dit. Hij was 'volksredenaar' en toneelspeler (Gerards broer Max erfde dit talent van hem). De jonge Gerard nam al zeer jong lichtflitsen waar, maar de geraadpleegde Amsterdamse homeopathische arts kon niets vinden en zei dat die flitsen slechts in Gerards verbeelding bestonden. Als 10-jarige stelde Gerard voor het eerst een correcte diagnose, toen hij bij een gevallen kind op het schoolplein de diagnose heupbreuk stelde. Zijn ouders scheidden en Gerard kwam onder het regiem van de kinderbescherming en verbleef in verschillende inrichtingen en pleeggezinnen. Zijn eerste toekomstvoorspelling deed hij tijdens een kermis in Middelburg. Ook toen zijn moeder hertrouwde, kon hij niet terugkeren naar huis want de stiefvader, die tot zijn 62ste jaar vrijgezel was geweest, had geen 'kaas gegeten van opvoeden'. De gezondheid van de jonge Gerard was niet sterk en hij werd gekweld door operatie, trombose en maagbloeding. Tijdens de operatie bleef hij ondanks de narcose volledig bij bewustzijn en merkte alles wat er gebeurde.

Als 18-jarige kreeg de praktisch ongeschoolde zijn eerste baan, als kantoorbediende. Later werd hij kruideniershulp en colporteur voor De Gruyter. Als 23-jarige nam hij een kruidenierszaak over, maar ging weldra failliet. Hij was geruime tijd werkeloos en kreeg in toenemende mate last van 'helderziendheid', de 'Waas' en had uittredingen. Hij bezocht in die tijd ook bijeenkomsten van de spiritistische vereniging Harmonia te Hengelo. Daar begon hij te experimenteren met zijn gave. In 1936 trad hij in contact met G. Zorab,

actief in de Studievereniging voor Psychological Research (SPR). Hij bleef werkeloos, maar deed af en toe al consulten. In 1937 deed hij zijn 'eerste oorlogsvoorspelling' en twee jaar later brak inderdaad de Tweede Wereldoorlog uit. Hij begon ook te hypnotiseren. Bij ene 'schipper Kram' genas hij hinderlijke verlamningsverschijnselen. In 1939 werd hij verhoord door de politie wegens onbevoegde uitoefening der geneeskunst, maar tot een veroordeling kwam het niet. In 1940 had hij een Christusvisioen, door hemzelf verklaard door zijn veelvuldige contacten met christenen. De eerste jaren van de oorlog droeg Croiset een davidster, totdat hij drie jaar later kon aantonen dat er onder zijn voorouders meerdere niet-joden zaten. Hij werd tijdens de oorlog door de Gestapo gevraagd een Duitser te behandelen, maar werd later ook wel lastig gevallen omdat 'joden zich niet met occulte zaken mochten bezighouden'. In die periode werd hij door een medisch specialist uitgemaakt voor joodse kwakzalver, maar dat berustte volgens Croiset op *jalousie de métier!* Hij onderhield contacten met astrologen en wichelroedelopers.

Reeds tijdens de oorlog liet hij filmopnamen maken van zijn activiteiten met de wichelroede en van de behandeling van verlammingen. Na de oorlog ging hij optreden in schouwburgen en werd hij ingeschakeld bij het opsporen van oorlogsmisdadigers en bij het zoeken naar de graven van vermisten, bijvoorbeeld nabij het vliegveld Twente. In 1949 deed hij zijn eerste stoelenproef. Bij deze test, afkomstig van een Franse paragnost, voorspelt de paragnost voorafgaand aan een optreden welke kenmerken de persoon heeft die op een bepaalde stoel zal gaan plaatsnemen. Deze stoelproef zou Croiset honderden malen demonstreren, later onder toezicht van dr. W.H.C. Tenhaeff. De journalist Piet Hein Hoeben zou later ontdekken dat de proeven wanordelijk verliepen en dat de verslaglegging behoorlijk verdraaid werd. In 1949 schreef de zenuwarts dr. H. Musaph een lovend stuk over Croisets 'magnetische gaven' in het *Parapsychologisch Tijdschrift*. Hij begon een al snel goedlopende praktijk als magnetiseur in Utrecht.

In 1948 richtte Croiset samen met enkele geestverwanten de NWP op, de Nederlandse Werkgroep tot praktische toepassing der Paranormale begaafdheid. De Geneeskundige Inspectie reageerde verdeeld op dit initiatief van de wetsovertreders. Croiset werd de eerste voorzitter. Tenhaeff wierp zich op als verdediger van aangeklaagde genezers, zeer tot verontwaardiging van inspecteur A.P.N. de Groot (later voorzitter van de VtdK). Croiset trad ook eenmaal op als getuige à décharge in een zaak van De Groot tegen de Amsterdamse homeopathische arts Oosterhuis, die samenwerkte met een kruiden-

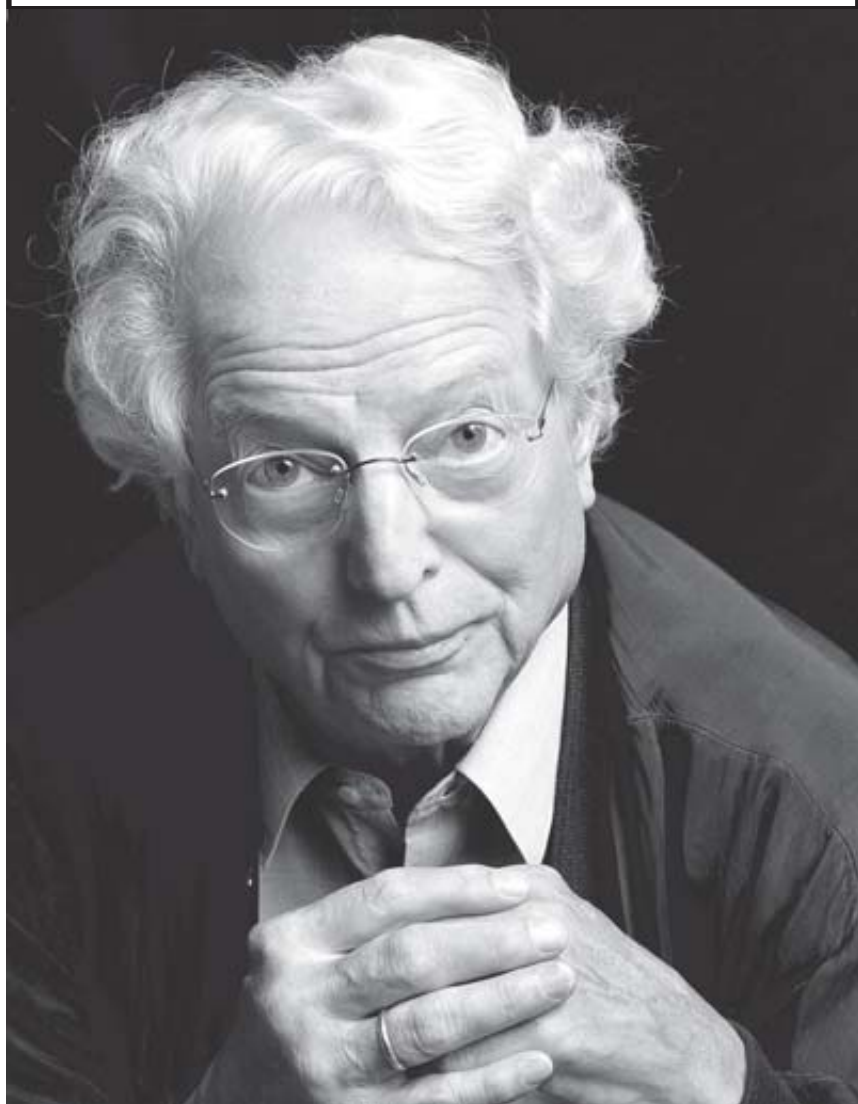
kenner. De arts kreeg een waarschuwing. In 1949 en later wordt Croiset regelmatig door de politie te hulp geroepen bij vermissingszaken. Het *Maandblad tegen de Kwakzalverij* bevatte in de jaren '50 talrijke verslagen van misers van Croiset bij opsporingszaken.

Geleidelijk werd zijn samenwerking met Tenhaeff intensiever en in 1953 legde hij met een succesvol optreden voor de Rijksuniversiteit Utrecht de basis voor de omstreden benoeming tot hoogleraar parapsychologie van Tenhaeff. Ondanks het ontbreken van een persoonlijke sympathie voor Tenhaeff waardeerde Croiset deze 'wetenschapper' zeer en hij leerde veel van hem. De professorale ondersteuning deed zijn reputatie ook geen kwaad. Tenhaeff verklaarde dat veel van Croisets paranormale prestaties door hem bevestigd werden. Hij gaf hoog op van Croisets begaafdheid en van diens bereidheid om belangeloos deel te nemen aan Tenhaeffs wetenschappelijke onderzoek. Dit type onderzoek bestond niet uit het objectief en reproduceerbaar testen van paranormale prestaties maar draaide vooral om de analyse van werkwijze en karakter van paranormalen, deels door introspectie en zelfanalyse van dezen. Tenhaeff was vooral dieptepsycholoog en een onkritisch bewonderaar van paranormaal begaafden al noemde hij eens '95% van hen werkschuwe elementen en slechts 5% echt begaafd.' Croiset beweegt zich in de jaren 1960 en 1970 van moordzaken naar kinderlijkjes, van prehistorische botjes, die hij feilloos determineert, naar zijn genezerswerk.

Veel bekende namen komen in zijn autobiografie niet voor of het moesten de journalist Carel Enkelaar of de KLM-man Albert Plesman zijn. In de epiloog speculeert hij op verzoek van Willem Oltmans over de moordenaar van Kennedy. Hij behandelde in zijn later periode enkele vrouwen, die later in zijn voetsporen zouden treden, maar dat kon hij in 1977 nog niet weten. Jomanda en Clara Ruizendaal, anno 2000 paranormale genezeressen met enige faam, behoorden tot zijn cliëntèle. Keurig en discreet is dat hij in zijn boek niet vermeldt dat hij door prins Bernhard niet alleen is verzocht om de pijnen van diens moeder te behandelen, maar dat hij ten paleize op Soestdijk ook werd ingezet om de betrouwbaarheid van het personeel te testen. Hij deed dat door zich intensief te concentreren op aan hen gerelateerde voorwerpen.

XII

Dr. A.J. Houtsmuller



Het is mij ook duidelijk geworden dat slechts 50% van de mannen met prostaatkanker bij haaienkraakbeen baat vindt. Hoe dat komt weet ik nog niet.

Houtsmuller in *Overleven*, KWF-uitgave winter 1997/1998

Dr. A.J. Houtsmuller (alternatief praktiserend 1990 - 1999)

Houtsmuller werd geboren in Malang (1924), op Java en studeerde geneeskunde te Lausanne (1944-1947) en aan de Universiteit van Amsterdam (1947-1952). Hij genoot zijn opleiding tot internist te Utrecht, en promoveerde in 1959 op het proefschrift *Kalium en natriumstofwisseling van erythrocyten*. Het grootste deel van zijn carrière was hij aan de Erasmus Universiteit verbonden als wetenschappelijk hoofdmedewerker, gestationeerd aan het Rotterdamse Oogziekenhuis. Hij publiceerde veel over zijn aandachtsgebied, diabetes en voeding. Hij was lid van de Voedingsraad en vanaf 1982 ook van de toen opgerichte Commissie Voeding en Kanker.

Hij moest in 1980 worden geopereerd aan een melanoom (huidkanker) op zijn onderbeen en ging daarna weer gewoon aan het werk. Maar toen, anderhalf jaar later:

*[...] kreeg hij pijn in de rechterzij: er werden bloed en donkere cellen in de urine gevonden. Uitvoerig onderzoek gaf het antwoord: uitzaaiing van het melanoom in de rechternier. Er was geen verdere hulp meer mogelijk. [...] Hij ontdekte publicaties van een tiental artsen waarin onverwachte genezingen van kanker waren beschreven. Hieruit destilleerde hij een therapie voor zichzelf: een alternatieve voeding, aangevuld met een grote hoeveelheid vitaminen en mineralen. Hij wist dat genezing mogelijk was en een jaar later bleek hij ook werkelijk genezen. (Niet-toxische tumorthérapie, Houtsmuller, 1995, p.1; ook te vinden in *Het Dr. Houtsmullerdieet*, 1997)*

Deze pas veel later onwaar gebleken en gerectificeerde beweringen vormden het startschot van Houtsmullers succescarrière als kankerdokter. Hij bleef verbonden aan het Oogziekenhuis, maar ging steeds minder suikerzieken behandelen en steeds meer kankerpatiënten. In 1989 beëindigde hij zijn dienstverband aan het Oogziekenhuis. Houtsmuller begaf zich steeds meer in alternatieve kringen en sloot zich in 1991 aan bij de Moermanartsen, destijds geleid door de Haarlemse arts H.C. Moolenburgh, met wie hij vriendschap sloot (voor Moerman zie elders in deze toptwintig). Hij leerde veel van hen en kreeg – hoewel hij ook forse weerstanden van de Moermanvereniging moest overwinnen – een steeds dominantere positie. Hij ontkwam niet aan het schrijven van een brief aan de Moermanvereniging waarin hij expliciet zijn grote bewondering voor Moerman uitsprak. Toch verschilde zijn dieet nogal van dat van Moerman: geen vlees, geen kip, geen wild, geen fazant. Geen magere vis. Vette vis mag wel, zoals paling, zalm, haring en makreel. Verder bij voorkeur lever van de scharrelkip, maar ook de lever van het varken mag. Ook rode wijn werkt kankerremmend. Naast het dieet slikt de patiënt die zich geheel aan Houtsmullers adviezen houdt er per maand voor 700 tot 900 euro medicijnen (onder andere orthomoleculaire preparaten en haaienkraakbeenpoeder) bij. Ook geeft Houtsmuller hoog op van de ‘psychische steun’ die opgegeven kankerpatiënten van hem ontvangen. Een concreet voorbeeld van de door Houtsmuller c.s. aan één patiënt voorgeschreven medicatie, veelal door de beruchte Apotheek Mierlo Hout van Durlinger geleverd, bestond uit: Utilin-s-stark, Pao Pereira, Selenium, Lacto Acidophilus, Sojamelk (genisteïne), DEHEA, Quercetine, zinkgluconaat, Dagravit A Forte, Multimax, Anti-oxidant, Carotenoid, OPC 85 Forte, Vitamine E 200, Vitamine C Time Released, Heilbottraan, Levertraan, Orthiflor plus, Nutriolon Soja plus, Livocin liquide, Melatonine, Cell Support, Hepanorm, Vitamine B-complex, Mega Soja Plus, Thym Uvocal, Betulinezuur, Coumarine en Cancertat.

In 1995 kreeg hij de gerenommeerde uitgeverij Bohn Stafleu Van Loghum zover om zijn boek *Niet-toxische tumortherapie. Een aanvulling* uit te geven. Deze wetenschappelijke uitgeverij, gewend aan kleine oplagen, beleefde commercieel mooie jaren met zijn bestsellerauteur, want het boek en zijn opvolger *Het Dr. Houtsmullerdieet* (1997) verkochten uitstekend. Oplagen van bijna 20.000, dat was men bij Bohn Stafleu Van Loghum niet gewend. Toch was er intern wel verdeeldheid over deze vreemde eend in de wetenschappelijke bijt. Het eerste boek werd nog gesubsidieerd door de snel

groeïende orthomoleculaire groothandel Adviesburo Orthomoleculaire Voeding (AOV) van registeraccountant en autodidact-voedingsdeskundige Nieuwenhuis uit Den Haag, die het boek ook promoveerde in zijn kring. Houtsmullers ster rees vanaf die periode snel en hij kreeg – één dag per week thuis spreekuur houdend – een lange wachtlijst van ‘opgegeven kankerpatiënten’. In 1996 nam hij deel aan een radiodebat over alternatieve kankerbehandeling en beloofde zijn uitstekende resultaten (aanzienlijke levensverlenging bij de helft van zijn patiënten) ‘binnenkort’ te zullen publiceren. In 1996 liet hij zich bewieroken in het RVU-televisieprogramma *Kleur bekennen* van Simek. Van de daarvan uitgebrachte brochure werden er 14.000 aangevraagd terwijl de Stichting Korrelatie na zijn optreden duizenden kankerpatiënten te woord moest staan!

In het *Actieblad tegen de Kwakzalverij* was Houtsmuller reeds in 1997 fors aangevallen, maar enig effect op zijn populariteit had dit niet. Hij kwam zelfs nog volop in de schijnwerpers te staan toen het Koningin Wilhelmina Fonds (KWF), dat ter gelegenheid van zijn vijftigjarig bestaan op 26 en 27 maart 1999 een groot congres Kanker '99 organiseerde, hem uitnodigde om daar een lezing te verzorgen. Het KWF had al langere tijd enige toenadering getoond tot alternatieve behandelaars. Zo ontving de Moermanvereniging communicatietraining voor haar telefonistes. Adressen van alternatieve organisaties worden in het schriftelijke materiaal van het KWF steeds prominent vermeld. Maar zo ver als nu was men nog nooit gegaan. Niet alleen Houtsmuller, maar ook een vertegenwoordiger van de Moermanvereniging werd uitgenodigd om op het jubileumcongres het woord te voeren. Protesten van de VtdK bij de directie van het KWF sorteerden geen enkel effect. Omdat Houtsmuller herhaaldelijk beloofd had met publicaties te komen over zijn beweerde successen, maar dat steeds maar niet had gedaan, was de enig bekende patiënt die genezen was dankzij zijn aanpak, hijzelf. Nu hij door het KWF geconsacreerd dreigde te worden, daagde de VtdK hem uit zijn medische dossier aan een onafhankelijke oncoloog ter inzage te geven om aan de toenemende twijfel aan het waarheidsgehalte van zijn ziektegeschiedenis een einde te maken. Na eerst een aanklacht wegens smaad en laster jegens Renckens te hebben gedeponereerd kwam Houtsmuller in het televisieprogramma *Barrend & Witteman* op 22 maart 1999 met zijn door ons uitgelokte onthulling. De voorstelling van zaken omtrent zijn persoonlijke ziektegeschiedenis, waarmee hij jarenlang had gekoketteerd, was achteraf onjuist. Hij had nimmer aan een uitgezaaid melanoom geleden en zou lange tijd door zijn behande-

lend artsen verkeerd zijn voorgelicht! Mogelijk was er destijds sprake geweest van 'een andere maligniteit', die dan weer wel met zijn benadering was genezen, maar daarover bleef hij in het vage. Hij had zijn uitgever (Bohn) reeds eind 1997 op de hoogte gebracht van dit 'misverstand', maar deze had botweg geweigerd de door Houtsmuller geëiste rectificatie aan te brengen en gaf zelfs nog in maart 1999 een ongewijzigde herdruk uit van zijn boeken.

Het had voor de hand gelegen dat het KWF alle banden met Houtsmuller na dit demasqué zou verbreken, maar dat gebeurde niet. Houtsmuller kreeg gewoon gelegenheid om op het congres Kanker '99 het woord te voeren. Reeds voor hij daar het woord nam, klonk er luid applaus voor deze pionier. Hij signeerde later zijn veelgelezen boeken en met enig feestgedruis lanceerde het KWF op datzelfde congres bovendien het voedingsboekje *Wegen en afwegen*. Dit boekje was resultaat van samenwerking tussen KWF, Moermanvereniging, ANTTT (Artsenvereniging voor niet-toxische tumortherapie) en LIM (Landelijk Informatiecentrum Moermantherapie). Het boek bevat naast 'gewone lekkere recepten' ook recepten uit *Het Dr. Houtsmuller kookboek*.

In een grotendeels in de media uitgevochten debat tussen KWF en VtdK vielen intussen krachttermen. De vereniging beschuldigde Houtsmuller van leugens, omdat hij willens en wetens de onjuistheden over zijn ziektegeschiedenis had geprolongeed in de herdrukken van zijn flodderboekjes, en betitelde hem in het verlengde daarvan als kwakzalver. Houtsmuller reageerde met het aanhangig maken van een kort geding tegen de voorzitter en de secretaris van de VtdK. Hij eiste onder meer kostbare rectificaties in vier grote landelijke kranten. De rechter wees bij vonnis van 12 mei 1999 alle eisen van Houtsmuller af. Enkele passages uit de uitspraak: 'In de wandeling wordt in de medische wereld een behandeling, waarvan in geen enkel opzicht is bewezen dat zij de beweerde werking heeft, betiteld als kwakzalverij. De door Renckens c.s. gebruikte betiteling van Houtsmuller is in dit opzicht gerechtvaardigd, nu zij inderdaad willen betogen dat Houtsmuller aan deze beschrijving beantwoordt.' Niet slechts liet Houtsmuller, aldus rechter Orobio de Castro, na de onjuiste voorstelling van zijn ziektegeschiedenis in nieuwe oplagen te corrigeren, maar hij is ook nadien onder andere in *Gezondheidsnieuws* van december 1998 publiciteit blijven geven aan die onjuiste voorstelling (waarvan hij overigens volgens eigen zeggen al sinds eind 1997 zou weten dat hij onjuist was). Het vonnis vervolgt: 'Het voortgaan met de publicatie van deze onjuiste voorstelling van zaken, die nu juist als bewijs

moest dienen van de omstreden werking van zijn dieet en die ook als blikvanger moest dienen, rechtvaardigt dat in de discussie door Renckens c.s. daarbij jegens Houtsmuller ook de kwalificatie leugenaar wordt verbonden.'

Het vonnis moet hard zijn aangekomen bij het KWF, waar men zich tegenover de VtdK steeds zeer tevreden toonde over de coöperatieve en relativerende houding die de ANTTT in gesprekken met het KWF innam. Maar er zou het KWF nog een veel onaangename verrassing wachten, namelijk de oprichting van het Nationaal Fonds Kankerbestrijding door twee onbekenden in oncologisch Nederland, de kapper Jimmy Pawirosoerono en meubelmaker M. Drenth. Het NFK stelt zich tot doel geld in te zamelen voor onderzoek naar de effectiviteit van alternatieve behandelwijzen bij kanker. De adde die het KWF zo liefdevol aan zijn borst koesterde, koos de vrijheid! In het diepste geheim werd de stichting NFK al op 8 maart 1999, drie weken voor de KWF-manifestatie in de RAI, ingeschreven bij de Kamer van Koophandel te Amsterdam. Eerst op 10 mei kwam men naar buiten. In de 'wetenschappelijke raad' van dit NFK zaten onder anderen ANTTT-arts en long-listlid E. Valstar en dr. Houtsmuller, die gemeend zullen hebben hun pr-successen, die zij dankzij het KWF behaald hadden, nu verder te kunnen exploiteren. Houtsmuller was immers 'invited speaker' op het congres en Valstar was mede-auteur van de KWF-uitgave *Wegen en afwegen* over voeding bij kanker! Een dergelijke samenwerking rustig accepteren en dan in het geheim een concurrent voor het KWF oprichten: de apostel Judas Iskariot verbleekt erbij. Houtsmuller, aangeslagen door het rechterlijk vonnis, trok zich weliswaar reeds op 12 mei terug als adviseur van het NFK, maar zijn naam stond al vermeld op de op grote schaal verspreide wervingsfolder. In die folder wordt onder andere gesteld dat alternatieve kankerbehandeling net zo effectief is als de reguliere en bovendien goedkoper en humaner. De brochure *Wegen en Afwegen*, waarin een 'familielid van Houtsmuller' een ton zou hebben gestoken, zou pas in augustus 1999 – onder groot protest van de ANTTT – door het KWF uit de roulatie worden genomen.

Na het vonnis van mei 1999 heeft Houtsmuller zijn praktijk vrijwel geheel neergelegd en tekende hoger beroep aan tegen het vonnis in eerste aanleg. Die zaak diende eerst op 22 september 2000 te Amsterdam. Daarin eiste hij vernietiging van de rechterlijke uitspraak dat hij terecht als 'leugenaar' en 'kwakzalver' was betiteld. Hij gaf daar een nieuwe versie van zijn ziektegeschiedenis de oorspronkelijke uitzaaiing in de nier was nu: 'een maligniteit e causa ignota' en de genezing ervan (reguliere therapie werd niet

gegeven) was toe te schrijven aan zijn dieet. Ook beweerde Houtsmuller onder andere dat de wetenschappelijke literatuur hem inmiddels volledig in het gelijk had gesteld.

Het gerechtshof vernietigde het eerdere vonnis van Orobio de Castro. De VtdK had aangevoerd dat in beweringen over Houtsmuller de term kwakzalver was gebruikt in een 'beperkte en betrekkelijk neutrale zin' namelijk 'iemand die nutteloze middelen toepast'. Het arrest van 19 oktober 2000 stelde dat het er in dit geval om gaat hoe het grote publiek deze term opvat. Welnu, het grote publiek vat het als een krachtig scheldwoord op, en des te meer zo, wanneer het door een vooraanstaand medicus wordt geuit. Het gerechtshof oordeelde dat Houtsmuller eigenlijk helemaal niet pretendeerde kanker met zijn dieet te genezen, omdat hij bijvoorbeeld stelt dat haaienkraakbeen bij slechts 50 procent van de gevallen van prostaatkanker helpt. Dus hoewel het hof oordeelde dat Houtsmuller noch onschadelijkheid, noch werkzaamheid van zijn therapie heeft aannemelijk gemaakt of bewezen, vond ze 'kwakzalver' en 'leugenaar' toch te krachtige scheldwoorden in dit geval. Raadselachtig is dat het hof ook oordeelde dat Houtsmuller ook niet voldeed aan die definitie van kwakzalver als 'onbevoegd beoefenaar der geneeskunde', omdat hij arts is. Het begrip 'onbevoegd' is met de invoering van de wet BIG namelijk uit de wet verdwenen! De VtdK legt zich niet neer bij dit oordeel en overweegt een bodemprocedure te starten.

Vragen

Ongeacht of de bodemprocedure doorgaat en ongeacht de uitkomst ervan, blijven er talrijke vragen. Is Houtsmuller te goeder trouw geweest over zijn mysterieuze nierkwaal? Hij beloofde in een interview in 1999 met het *Algemeen Dagblad* dat hij zijn dossier ging opvragen om te zien hoe het 'misverstand' had kunnen ontstaan. Hij heeft daar vervolgens niets meer over willen zeggen. Hoe is het mogelijk dat er bij de tien jaar durende follow-up nooit gesproken is over de infauste prognose en zijn kennelijke blakende gezondheidstoestand? En waarom spreidt Houtsmuller niet meer agressie ten toon tegen zijn behandelaars, die hem destijds vertelden dat hij nog maar enkele maanden te leven had? Dat zou toch ten minste een tuchtrechtelijk verwijt hebben opgeleverd! Waarom is hij er met zijn uitgever, die eerst in mei 1999 inlegvellen in Houtsmullers boeken meezond, nooit toe overgegaan de onjuistheid van zijn ziektegeschiedenis op groter schaal bekend te maken? Er

bevinden zich thans in de Nederlandse huisgezinnen en bibliotheken nog altijd tienduizenden exemplaren met de onjuiste en zeer wervende ziektegeschiedenis van de 'opgegeven' Houtsmuller. En wat moeten zijn behandelars uit 1980 en 1981 hebben doorgemaakt! Gehouden aan hun beroepsgeheim, maar wetend van de onjuistheid van de door Houtsmuller uitgedragen ziektegeschiedenis, moeten zij knarsetandend hebben aangezien hoe Houtsmuller grote aantallen kankerpatiënten misleidde terwijl zij er niets tegen konden ondernemen. Heeft Houtsmuller hun excuses aangeboden?

XIII

H.J. Eilers

20		TERINGMIDDELEN	
		Jaarg.	No.
Middel tegen beentuberculose	1918	12
Kalkwater — Chloorcalcium. (N. KEULEMANS).			
Middelen van Eilers	1906	2
Capsules: Vette olie — IJzerpoeder — Teer — Petroleum. Excelsior staal: Chloor — IJzer. (Dr. J. P. VAN DER MAREL).			
EILERS, die beweert zijn middel te hebben gekregen van God, heeft een tijdlang Nederland onveilig gemaakt, hij gaf een eigen courant uit en had een vereeniging gesticht. Be- hoorlijk Nederlandsch kon de man niet schrijven, de bewijzen dat hij van het menschelijk organisme niets verstond, lagen in zijne schrifturen voor het grijpen, maar dat was alles geen bezwaar om hem een groote aanhang te bezorgen. Het onderzoek toont wel aan dat zijn middelen niets bijzonders bevatten.			
Pillen van het Instituut van Bijsterveld	1917	5
<i>Codeine.</i> (N. KEULEMANS).			
Pulmonatine	1913	12
Senega wortel — Suiker — Glycerine — Een spoor ijzer. (J. VAN RIEL Jr).			
Salvator	1917	8
Terpentijnzalf (spijkerbalsem) — Kruid- nagelolie. (N. KEULEMANS).			

Een pagina uit *De Kwakzalversmiddelen* (1931). Dit boek werd uitgegeven door de Vereniging tegen de Kwakzalverij en bevat een overzicht van 50 jaar analyse van deze middelen.

Liggen en bedrust is voor de teringlijders noodlottig.

H.J. Eilers in een brochure uit 1906

H.J. Eilers (praktiserend tot 1938)

Eilers was van oorsprong boterfabrikant dan wel verkoper van gesteriliseerde melk. Hij woonde en werkte in Oegstgeest en Leiden. Hij wierp zich op als teringgenezer en richtte de Eerste Nederlandsche Inrichting tot Bestrijding van Tuberculose op. Daarbij maakte hij reclame voor een masker, waarmee het besmettingsgevaar van tbc kon worden bestreden. Hij werkte met een recept van een Amerikaanse ‘doctor’ voor geneeskrachtige kruiden (capsules en flesjes), en hij prees zichzelf aan als ‘ervaringsdeskundige’ (‘ben zelf ziek geweest en genezen; het Amerikaanse recept werkt dus’). Tevreden patiënten – welke kwakzalver heeft die niet? – werden door hem opgevoerd als even zovele bewijzen voor de effectiviteit van zijn werkwijze. Volgens hem waren ‘liggen en bedrust voor de teringlijder noodlottig’. Zijn diagnose baseerde hij op luisteren boven tegen de rug van de patiënt. Eventueel sputum – door Eilers ‘uitgespuwde bakcillen’ genoemd – bekeek hij met een loep.

De VtdK ging op onderzoek uit en praatte met de moeder van een van de drie tevreden patiënten. Haar zoon was behandeld op grond van schriftelijke gegevens, maar moest de behandeling staken vanwege vreselijke hoestbuien en diarree. Bij nader onderzoek bleken de capsules ijzerpoeder, vette olie, teer en petroleum te bevatten, een voor tbc-lijdens niet geheel ongevaarlijk mengsel, zo oordeelde de VtdK.

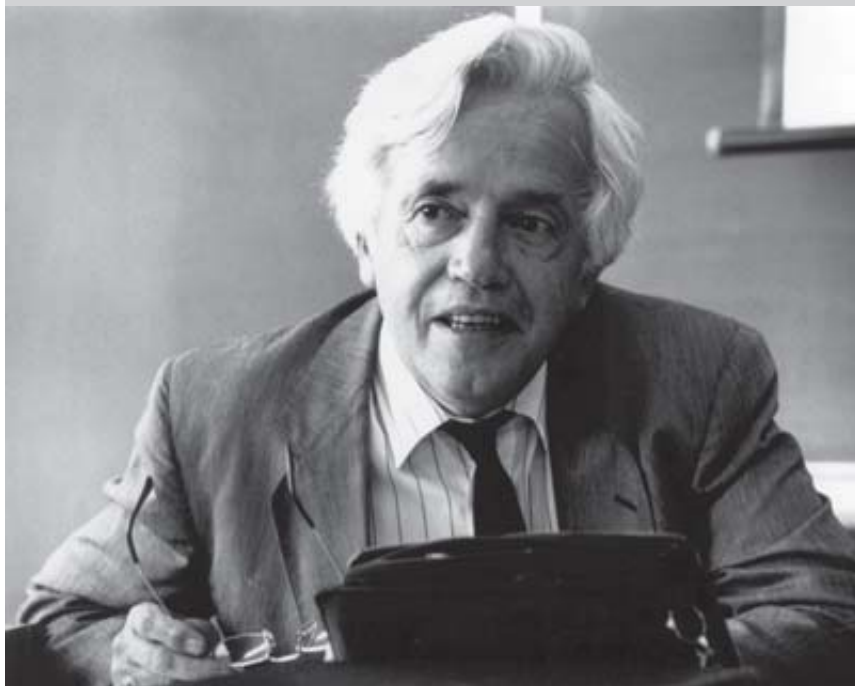
Om zijn activiteiten een schijn van legitimiteit te geven is er wel eens een arts aanwezig tijdens zijn consulten. Veel helpt hem dat niet. In 1907 moet Eilers voor de rechter verschijnen, onder andere na artsen een circulaire te hebben gestuurd met daarin een offerte voor geneesmiddelen tegen long- en borsttering. Hij wordt veroordeeld wegens het onbevoegd uitoefenen der geneeskunde. Dit belet hem niet zijn activiteiten gewoon voort te zetten en

in 1910 wordt hij opnieuw veroordeeld. Daarop neemt hij de wijk naar Duitsland, maar keert al snel terug en benoemt zich tot 'Directeur Internationaal Chemisch Laboratorium' te Oegstgeest. In die hoedanigheid schrijft hij artsen en apothekers aan, om onder meer zijn Panacea aan te bevelen, een middel tegen hoest en verkoudheid. Hij probeert het ook eens met een zalfje, namelijk bloedzalf tegen aambeien (dat bij nader inzien uit beschimmelde boter met kleurstof blijkt te bestaan) en Non plus ultra tegen mondziekten. Ook de koningin mag een missive van Eilers van haar koninklijke mat oprapen.

Eilers krijgt tot en met 1938 maar liefst 200 veroordelingen aan zijn broek, overal in den lande, omdat hij ook overal in den lande werkzaam is. Als hij in 1937 voor de Amsterdamse rechtbank staat als onbevoegd tuberculosedeskundige, verdedigt hij zich door te zeggen dat hij genoodzaakt is om zijn eigen medicijnen toe te dienen. De doktoren kunnen immers niet helpen, hij wél. Hij is dan 79 jaar oud. Het is overigens zijn gewoonte om altijd tegen het vonnis in hoger beroep te gaan en vervolgens in cassatie, een gewoonte die hij deelt met collega's als Femia Haverhoek (zie elders in de toptwintig), Cornelis Ursem, en P. van Bijsterveld (beide van de long list). In 1927 heeft Eilers weer wat nieuws: Prinses Juliana-capsules tegen tbc. Onderzoek wijst uit dat daar petroleum, levertraan en kaneelolie in zit, waarbij de apotheker die het middel namens de VtdK analyseert fijntjes opmerkt dat petroleum niet het meest voor de hand liggende ingrediënt van een anti-tbc-middel is.

XIV

H.P.J.A. Maas



Maas tijdens een forumdiscussie over homeopathie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam (1989).

Bij dubbelblind onderzoek werd de werking van wildemanskruid op de ovaria vastgesteld.

Maas tijdens zijn rede als nieuw 'privaatdocent' homeopathie aan de Vrije Universiteit (1983)

arbeid.

H.P.J.A. Maas (praktiserend 1953 - ±1994)

H.P.J.A. werd geboren op 20 april 1927 en behaalde het artsexamen in 1953. Hij werd in 1983 benoemd tot 'privaatdocent homeopathie' aan de medische faculteit van de VU te Amsterdam. (De titel privaatdocent voor een ongesalarieerd docent die gerechtigd was zelf lesgeld van zijn studenten te innen is officieel afgeschaft in 1961; Maas werd het recht verleend om onbezoldigd les te geven.) Hij bleek een middelmatig docent en herhaalde eindeloos zijn therapeutische successen, zoals bijvoorbeeld bij bewusteloze patiënten met een hersenbloeding. Hij haalt ze zo uit het coma door toediening van enkele druppels Opium D30 in de wangzak! Kinderen met oorontsteking moesten, als ze ijlen en agressief gedrag vertonen Belladonna hebben en als ze zoet zijn, dan verdient behandeling met Camomilla de voorkeur. Alsmar casuïstiek! Veel studenten had hij dan ook niet.

Erger was dat hij in 1989 door de Nijmeegse hoogleraar farmacologie E.J. Ariëns werd betrappt op frauduleuze uitspraken over wetenschappelijk onderzoek met ratjes die homeopathisch werden behandeld. Hij stelde in het boek *Integrale geneeskunde* (Wolters-Noordhoff 1989, red. C.W. Aakster, P. van Dijk en R. van Wijk) letterlijk: 'In Nederland is een bescheiden begin gemaakt. Zo startte in 1981 een experimenteel onderzoek onder leiding van prof. van Rees op de afdeling endocrinologie van het Sylviuslaboratorium voor farmacologie te Leiden. Bij dit dubbelblind onderzoek werd een werking van het wildemanskruid (pulsatilla) in de D30 op ovaria van ratten vastgesteld.' Soortgelijke uitspraken deed hij ook al in 1983. Van Rees schreef Ariëns destijds, dat bij het onderzoek (met zes ratjes, uitgevoerd op verzoek

van Maas' voorganger dr. A. van 't Riet) absoluut geen werking van Pulsatilla werd aangetoond en toonde zich 'zeer ongelukkig met de vermelding van dit onderzoek in *Integrale geneeskunde*'. De privaatsdocent heeft zijn uitlatingen nimmer kunnen rectificeren, want tot een tweede editie van het kwakzalversboek is het nooit gekomen.

Van 1983 tot 1993 was hij verbonden aan de VU. In zijn syllabus onderscheidde hij vijf therapiemodellen:

1. Substitutietherapie
2. Ondersteuningstherapie
3. Causale therapie
4. Onderdrukkingstherapie
5. Regulatietherapie, waaronder homeopathie, acupunctuur, paranormale en antroposofische geneeswijzen vallen.

Het indicatiegebied van de homeopathie is volgens Maas erg breed: ziekte van Crohn, migraine, depressies, myalgieën, pseudo-croup, lumbago, ischialgie, recidiverende infecties, allergieën, reumatoïde klachten, enzovoorts. Een goed voorbeeld van zijn aanpak is te vinden in het *Leerboek Homeopathie* (Bodde e.a., 1988). Hij verhaalt van een vrouw met keelontsteking. Deze ontving Mercurius solubilis D6 en de 'beginverergering' leidde tot een keelabces. Hoewel dit wellicht met tijdige antibioticatoediening voorkomen had kunnen worden, was dit aanleiding tot tevredenheid want met Hepar sulfuris (bereid uit het binnenste deel van een oesterschelp en zwavelpoeder) brak het abces open waarna de vrouw genas. Aldus een trotse Maas, die niet snapt dat hij niets anders dan het natuurlijk beloop van een tonsillitis beschrijft.

Als boegbeeld der homeopathie verzorgde hij ook wel lezingen in het land. Zo sprak hij op 21 juni 1989 voor de afdeling Westfriesland van de KNMG over 'Homeopathie, van oudsher een integrale geneeswijze'. Hij bleek een vriendelijk, innemend ogende, grijzende collega, aan wie men als patiënt direct zijn vertrouwen zou schenken. Inhoudelijk was zijn verhaal – *to put it mildly* – niet sterk en met voornamelijk casuïstiek trachtte hij zijn gehoor te overtuigen. Hij toonde onder meer erg onduidelijke foto's van schildklierlijders, waarvan de oogafwijkingen dankzij homeotherapie zouden zijn verdwenen. Dat was echter op de foto's maar moeilijk te zien. Hij legde ook veel nadruk op zijn vroegere activiteiten als lid van de werkgroep Homeopathie van het Nederlands Huisartsen Genootschap (HNG), die kennelijk toen be-

stond.

Toen in het *Actieblad tegen de Kwakzalverij* van september 1995 een felle aanval op Maas verscheen, nadat hem een koninklijke onderscheiding was toegekend (officier in de orde van Oranje-Nassau, wegens zijn verdiensten voor de homeopathie), werd niet alleen melding gemaakt van de fraude, tevens werd casuïstiek gepubliceerd, waaruit bleek dat Maas een slecht medicus was, die zijn patiënten – overigens in overeenstemming met de grondgedachte der homeopathie – nauwelijks nakeek.

‘For the record’ volgt hier een gedeelte uit dat artikel.

Het gebeurde zeker twintig jaar geleden, maar de huisarts die mij het verhaal vertelde, is het nog allerminst vergeten. Een jonge man uit zijn praktijk, lijdend aan een ernstige vorm van astma en aan eczeem, was onder behandeling van een longarts en gebruikte, dat was de huisarts uiteraard bekend, diverse medicijnen, waaronder ook prednison in aanzienlijke dosering. Deze medicatie hielp goed en het was de huisarts dan ook aanvankelijk onduidelijk waarom bij zijn patiënt zowel de astma als het eczeem in korte tijd zo konden verergeren. De man werd zeer benauwd en ontwikkelde hoge koorts, kenmerkend ten gevolge van een longontsteking. Na enig praten kwam de bekentenis er uit: de man had zich, buiten medeweten van zijn huisarts onder behandeling van een Utrechts homeopathisch arts gesteld en deze had geadviseerd, zonder overleg met huisarts of longarts, de prednison te laten staan. Dit had dus geleid tot het voorspelbare verergeren van de ziekteverschijnselen bij de patiënt, die nu zo uit de hand liepen, dat de tevredenheid van de homeopaat over de zo gewenste ‘Erstverschlimmerung’, nu voor de patiënt toch wat kwestieus begon te worden. Met hervatting van de prednisonmedicatie en krachtige antibiotica herstelde de patiënt weer vlot van zijn avontuur.

De huisarts had al eerder kennis gemaakt met de activiteiten van dezelfde homeopathische collega, toen – enkele jaren eerder – een jonge vrouw vanuit Utrecht verhuisde en zich in zijn praktijk als patiënte liet inschrijven. De vrouw had buikklasten en wenste bij het kennismakingsgesprek een nieuw recept van de haar door de eerder genoemde arts voorgeschreven homeopathische middelen. Zij gebruikte deze al bijna een jaar en ze was nog niet van haar hardnekkige klachten af. Mijn zegsman wilde toen eerst een lichamelijke on-

derzoek verrichten, waarmee zij aarzelend instemde. Zij was dat bij haar andere arts niet gewend. Tot zijn ontsteltenis vond de huisarts een zeer grote, kennelijk kwaadaardige tumor in de buik van de vrouw en die diagnose was correct: zij overleed enkele maanden later aan die miskende ziekte, met achterlating van haar twee jonge kinderen, die nog op de kleuterleeftijd waren.

Maas reageerde verbaasd op het artikel en schreef een brief. Hij wenste naam en adres van de informant over zijn desastreuze medische blunders en deelde mee wel degelijk pogingen tot rectificatie van zijn ‘onjuistheden’ in het handboek te hebben gedaan. Op de eerste vraag konden wij een bevredigend antwoord formuleren, waarbij wij hem aanrieten de zaak niet meer op te rakelen en blij te zijn dat een en ander destijds niet tot tuchtrechtelijke maatregelen hadden geleid. Uit een meegezonden bijlage bleek dat Maas had moeten concluderen dat er van de werkzaamheid van Pulsatilla D12 en D200 bij ratten niets gebleken was.

De slotpassages uit het *Actieblad*-artikel (van Renckens) luiden:

‘Iedere arts maakt fouten en het gaat mij er – hoewel ik natuurlijk geen liefhebber ben van de homeopathie – echt niet om ‘de waardeloosheid van aard-appels in het algemeen te demonstreren aan één zak rotte eigenheimers’ (W.F. Hermans), maar als zo’n zak rotte eigenheimers op een landbouwbeurs een eervolle vermelding krijgt, dan grijpt ondergetekende toch echt even naar zijn pen.

Waarom zoveel woorden vuil gemaakt aan een onbeduidend en al bijna vergeten en gepensioneerd arts, zult u misschien toch willen weten. De man oefent waarschijnlijk geen praktijk meer uit en dat lintje, dat is iedereen toch al heel snel weer vergeten? Hoogstens zou het nog eens ter sprake kunnen komen, als hij – door zijn vrouw om een boodschap gestuurd – door de kruidenier op de hoek wordt aangesproken over zijn knoopsgatversiersel. Pseudo-onverschillig en vriendelijk zal hij dan antwoorden: ‘Dat? O, dat is een koninklijke onderscheiding wegens mijn verdiensten voor de homeopathie.’

Maas leeft thans teruggetrokken in zijn woonplaats Utrecht en het ‘privaatdocentschap’ homeopathie aan de VU is op sterven na dood. Zijn opvolger Bodde gaf er in 1999 de brui aan, toen het aantal belangstellende studenten tot nul daalde. Dit was een direct gevolg van het feit dat de stu-

XV

Greet Hofmans

Ik kan wel weer een nieuw lensje bij haar opbouwen.

Greet Hofmans in 1948 op Soestdijk

Greet Hofmans (1894 - 1968; praktiserend 1946 - ±1965)

Greet Hofmans werd geboren in Amsterdam als dochter van een ‘beambte’ in een arm gezin, waarin de moeder al snel hulpbehoevend was ten gevolge van een dwarslaesie. Greet verzorgde haar moeder en werd door haar ingeleid in haar hobby’s: dichtkunst, muziek en theosofie. Haar eerste baan was die van dienstbode. Na het overlijden van haar ouders (in 1929 en 1930) verkreeg de ongehuwde Greet meer vrijheid. Zij werkte toen bij de textielfabriek Atek te Amsterdam, waar zij overigens, volgens haar directeur, veel tweedracht zaaide en nimmer het vereiste EHBO-diploma behaalde. In 1930 bezocht zij voor het eerst een Sterkamp te Ommen. Aldaar werden vanaf 1924 bijeenkomsten kampen georganiseerd door de Orde van de Ster van het Oosten, een theosofische kring met Krishnamurti als Meester. Deze kring had het landgoed Ommen ten geschenke gekregen van Baron van Pallandt. Hofmans zou deze bijeenkomsten meermalen bezoeken.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog maakte Hofmans kennis met J.W. Kaiser, die zeer bevriend was geweest met M.J.J. Exler (1882-1939). Deze laatste was bohémien, romanschrijver (‘Levensleed’), homo-emancipator, van het rooms-katholieke geloof overgestapt naar het protestantisme en liefhebber van occulte wetenschappen als theosofie en astrologie. Deze hobby’s deelde hij met zijn jongere vriend Kaiser. Kaiser en Greet verkeerden in die tijd in kringen van helderzienden, spiritisten en bezochten seances. Volgens haar eigen mededelingen in een interview vele jaren later kreeg zij op 2 maart 1946 een soort ingeving bestaande uit stemmen en visioenen, waarin een ‘altijd openstaande bron’ (die later Meester Exler zou blijken te zijn) haar boodschappen ging doorgeven. Liefde was hierin het centrale thema en me-juffrouw Hofmans kon zich voelen zoals madame Blavatsky, wier activiteiten

in de theosofie ook van hogerhand werden gedirigeerd (door Meester Boira, Meester Koot Hoomi en anderen). Sinds maart 1946 kreeg Hofmans regelmatig boodschappen van Exler (door haar familiair Ex genoemd) en dat leidde tot het schrijven van een groot aantal brieven, soms aan volslagen wildvreemden, waarvan de inhoud als 'kolder' of zelfs 'chantageachtig' werden beschreven. Opdrachten van Exler leidden tot onbegrijpelijk gedrag, door Hofmans als 'toetsingen' uitgelegd.

Eind 1946 vertrok Hofmans naar Hattem, de plek waar Exler ook geruime tijd had gewoond en er als kippenfokker te midden van een adellijke kennissenkring zijn dagen sleet. Na de oorlog bloeide aldaar ook het geestelijk leven weer op. Vanaf oktober 1946 werd er het maandblad *Cosmisch Licht* uitgegeven, met aanvankelijk als ondertitel *Beschouwingen over religie, astrologie, aardstralen, filosofie, parapsychologie, graphologie, psychische therapie, enz.* Tot de redactie behoorde onder andere de aardstraaldeskundige J.G. Mieremet, die overigens na een half jaar weer weg was (voor Mieremet zie elders in deze toptwintig). De ondertitel van het blad werd toen *Beschouwingen over de verhouding van mensch en materie*. Na Mieremet was Jelle Veeman – ook een lid van deze toptwintig – enige maanden lid van de redactie. Hofmans wenste in *Cosmisch Licht* 'Brieven van een overleden vriend' te publiceren. De redactie moet de handen eraan vol gehad hebben om Greets verwarde betogen uit het toch al kwakkelende blad te houden. Een en andere leidde tot een tijdelijk vertrek van Hofmans uit Hattem. Intussen kreeg Hofmans via Kaiser en vooral na een succesvolle genezing van tuberculose van een kleinkind van barones Van Heeckeren goede relaties met de plaatselijke adel. Ze woonde in villa Windekind en daar organiseerde zij bijeenkomsten met genodigden, waarin zij voordrachten en inleidingen verzorgde. De meeste aanwezigen snaptten er niets van, maar dachten dat het aan hen lag. Voor Meester Ex werd steeds een lege stoel vrij gehouden. Hofmans had destijds nauwelijks inkomen en begon zwerfneigingen te vertonen. De kring om haar heen voorzag haar van geld om te leven. Ook had ze een kamer in Huize Molencate tot haar beschikking. Uit naam van Exler begon zij steeds meer met genezen. Zij deed dit gratis, maar de patiënten waren vrij om een gift te doen. In 1948 onthulde zij plotseling tijdens een bijeenkomst dat zij al die tijd niet door 'X' (Exler) was geleid, maar door Christus. Zij had dit altijd verkeerd begrepen, zei ze. Haar volgelingen slikten dit verhaal al vrij snel als zoete koek!

In februari 1947 was op Soestdijk het vierde prinsesje Marijke geboren.

Het kind bleek al snel een ernstige oogkwaal te hebben, gevolg van een rodehondinfectie bij Juliana tijdens de zwangerschap. Terwijl oogartsen (onder andere professor Weve) het kind behandelden, bracht Bernhard, die via zijn vriend graaf Van Rechteren uit Dalfsen (deze had goede ervaringen met haar) van haar gaven had vernomen, begin 1948 Greet naar het paleis. Zij had het daar al snel gezien: 'Ik kan wel weer een nieuw lensje bij haar opbouwen.' Zij won al snel het vertrouwen van Juliana en een flink deel van de hofhouding. Ook Wilhelmina viel voor de charmes van Hofmans en zij vervulde een centrale rol tijdens de Het Oude Loo-bijeenkomsten, die vanaf 1951 tot 1956 zouden blijven bestaan. Hofmans had intussen een groeiende praktijk als genezeres en hield zitting in Hattem en Eerbeek. Zij werd wegens onbevoegde uitoefening der geneeskunst eens verhoord door de Inspectie, maar tot juridische stappen is het nooit gekomen. Haar invloed aan het Hof werd een bron van toenemende spanningen tussen Bernhard (die geen enkele vooruitgang bij de oogkwaal van Marijke constateerde) en Juliana, terwijl ook constitutionele problemen rezen. Hofmans ontmoette verschillende ministers en zelfs minister-president Willem Drees, die tot haar verbazing tijdens dat gesprek geen aantekeningen maakte (!). Terwijl slechts buitenlandse kranten (*Der Spiegel* op 13 juni 1956: 'Staatskrise. Die Gesundheitsministerin') melding maakten van de problemen werkten commissies van goede diensten aan een oplossing. Per 1 januari 1957 werd Greet Hofmans en een deel van de haar welgezinde hofhouding van het hof verwijderd.

Verlost van al die spanningen startte ze vanaf 1956 nieuwe bijeenkomsten, getiteld Open Veld-bijeenkomsten, waarbij werd doorgeteld vanaf de inmiddels ook verboden Oude Loo-sessies. Deze bijeenkomsten vonden plaats in hotel Figi te Zeist. Een van de gastsprekers was eens Weinreb, die weer tijdelijk in Nederland woonde. Ook was zij bevriend geraakt met de jonge psychiater Doornenbal uit Den Haag, die in zijn huis weekendbijeenkomsten organiseerde met Greet als middelpunt. Zij maakte destijds ook kennis met CHU-politicus Udink, die zich voor slapeloosheid liet behandelen door een arts, die ook tot de kring van Hofmans behoorde. Udink, die korte tijd later minister werd, raakte onder de indruk van Hofmans en had lange tijd diepgaand geestelijk contact met haar. Hij zou later getuigen dat zij een christen was, die zijn geloof versterkt had en hem kracht schonk om tegenslagen en beproevingen te overwinnen. 'Tegen de beschimpingen en bespottingen in over de "Raspoetin", de "kwakzalveres", de "hysterica" moet dit getuigenis worden afgelegd', aldus Udink.

In 1967 bezocht Hofmans de Open Veld-bijeenkomst voor het laatst, want haar gezondheid ging achteruit. Zij sprak toen over de bevlekte of onbevleete Ontvangenis. In maart 1968 richtte zij zich nog met een brief tot de verzamelden te Zeist en op 16 november 1968 zou zij aan de gevolgen van kanker overlijden in het Israëlitisch Ziekenhuis. Zij werd begraven op Zorgvlied te Amsterdam, in aanwezigheid van velen waaronder Udink, Doornenbal en baron van Heeckeren.

Bij de opvoering van het toneelstuk *Greet Hofmans, een affaire* te Amsterdam in 1988 bleek zij nog over een trouwe aanhang te beschikken, zoals door René Zwaap later in *De Groene Amsterdammer* werd beschreven. Volgens briefschrijvers hadden bijvoorbeeld nog velen via tafelseances contact met de overledene.

XVI

Jomanda



En mensen geboren in 1938 en 1922 mogen zich nu naar het fonteintje begeven.

Jomanda tijdens een healing, geciteerd in *Flair*

Jomanda (praktiserend vanaf 1983)

Joke Damman (voluit: Johanna Wilhelmina Petronella Damman, geboren 5 mei 1948 te Deventer) wilde eerst balletdanseres worden, maar moest dit ten gevolge van een huidkwaal in 1963 al opgeven. Na de paranormale genezing van haar huidziekte keerde zij terug naar het ballet en had zelfs enige tijd een balletschool. Ze begeleidde als Jomanda Dancers met enige leerlingen artiesten. Eind jaren 1970 ontdekte ze haar gaven. Ze is helderziend, -voelend en -wetend. Daarbij krijgt ze hulp van haar overleden vader en andere krachten in de goddelijke wereld.

Vanaf 1992 resideerde ze in Tiel. Naar de naam Jomanda heeft ze vast niet lang hoeven zoeken. Ze werd eens behandeld door de bekende Gerard Croiset, paranormaal genezer, en moet toen gedacht hebben: dat kan ik ook. Na een weinig succesvolle loopbaan in diverse baantjes wordt ze genezeres. In het weekblad *Aktueel* van 26 februari 1983 beweert zij over de dan zieke prins Claus: 'ik kan prins Claus genezen.' Ze wordt dan al paranormaal genezeres genoemd. Ze begint in huiskamers en dorpszaaltjes te praktiseren. Reeds in 1979 produceert ze 'genezende visitekaartjes'.

Eerst in 1991 breekt ze nationaal door na een optreden in het televisieprogramma *Het zwarte gat* onder leiding van Tineke de Nooij. Ze presenteert zich als 'genezend medium' en wordt geleid door een bovennatuurlijke inspiratiebron. Dankzij haar relatie met de uit de Hilversumse radio- en tv-wereld afkomstige Jacques Onderwater weet zij de media uitstekend te bespelen.

Ze gaat massabijeenkomsten ('healings') organiseren in Tiel en trekt grote drommen publiek. Mens en dier kunnen daar warmte en genezing vinden. Onder haar fans zijn de katholieken oververtegenwoordigd en zij

roept inderdaad een sfeer van Mariaverering op. Ooggetuigen beschrijven hysterische taferelen, samenzang, handel in prullaria en verkoop van door haar 'ingestraald' water. Ze straalt behalve water ook kaartjes in. De kaartjes moet je overdag bij je dragen en 's nachts onder je hoofdkussen leggen. (Er is niets nieuws onder de zon, want haar collega Barend ten Brink deed dat in de jaren 1960 ook al.) Ook haar genezen via spirituele helpers (zij noemt dit onzichtbare chirurgen) is afgekeken van iemand anders. In 1952 is er al sprake van *spirit healing*. Zij huurde jarenlang een enorme hal in Tiel en grote scharen stakkers stroomden à raison van een tientje entree toe. Ze wijst mensen in de zaal aan, die spiritueel mogen worden 'geopereerd'. Die gaan daartoe op een soort tafel liggen. Hun toestand noemt ze 'narcose'. Mensen raakten verslaafd aan de bezoeken in Tiel en sommigen kwamen er wel meer dan vijftig keer. Er komen schrijnende voorbeelden aan het licht van ouders met ten dode opgeschreven kinderen, die door Jomanda volstrekt harteloos worden afgepoeierd als de beloofde genezing uitblijft en het kind is overleden. Volgens *De Nieuwe Revu* zou zij tussen 1991 en 1994 tien miljoen gulden hebben verdiend. Talrijke bekende Nederlanders, vooral uit de showbusiness bezochten haar healings.

De rooms-katholieke wereld staat ambivalent tegenover Jomanda en aan de Nijmeegse universiteit wordt in 1995 een Studium Generale aan het verschijnsel gewijd. Tijdens deze bijeenkomst wordt zij verdedigd door Aleid Schilder, een New-Agedenkster en door ex-hartchirurg P.J. van der Schaar (elders in de toptwintig). De happening, die zeer veel media-aandacht trok, werd mede georganiseerd door de Thomas More Academie. Het episcopaat wilde geen afgevaardigde sturen.

Ze is zeer mediageil en bereid om aan de meest vreemdsoortige verzoeken te voldoen. In studentensociëteiten straalt zij desgewenst bier in en ze wordt een veelgeziene figuur in de roddelbladen. In de *Party* verzorgt ze een vragenrubriek. Zij kreeg ook een wekelijkse radio-uitzending vanuit de commerciële zender Radio Noordzee. Liefhebbers kunnen water naast de radio zetten, het wordt dan vanzelf ingestraald.

Periodiek staan er lieden op om de effecten van Jomanda's healings te onderzoeken. In januari 1995 lieten de Maastrichtenaar Luuk Stultiens ('met inhoudelijke steun van de Rijksuniversiteit Limburg' naar eigen zeggen), de Nijmeegse professor Gerrit Huizer (die eerder van zijn enthousiasme voor Filippijnse wonderchirurgen had laten blijken) en de parapsycholoog Hans Gerding weten dat zij Jomanda en haar klanten willen onderzoeken. In 1997

is het de natuurgeneeskundig internist Dankmeijer (van de long list). In 1997 publiceert Ewald Vervaeke zijn *Het verschijnsel Jomanda* waarin hij veertig genezingsgevallen van Jomanda heeft nagetrokken. Hij kwam geen enkele echte genezing op het spoor. Op 26 april 1997 staat zij prominent in het roddelblad *Privé*. Ze is te hulp geroepen bij een in coma liggende vriend van emeritus hoogleraar anesthesiologie Smalhout (toen al lelijk op zijn retour) en zij zou erin geslaagd zijn hem uit coma te halen. 'Toen Jomanda Bens voeten vasthield begon hij over zijn hele lichaam te zweten', enzovoorts.

Zij komt enigszins in opspraak als zij beweert dat aidspatiënten langer leven als zij hun AZT laten staan. In 2000 zet zij een absurd recept tegen kanker op haar website en ze wordt lastig gevallen door Willibrord Frequin van RTL. Haar roem is anno 2000 tanende. De Tielse Evenementenhal krijgt zij niet meer vol en ze reist nu met haar 'show' door het land. De inkomsten van haar BV lopen de laatste tijd aanzienlijk terug. Bij sommige paranormalen krijg je de indruk dat zij oprecht geloven een gave te bezitten, maar bij de aalgladde Jomanda is het echt moeilijk om niet aan regelrechte oplichterij te denken.

Radio Noordzee heeft jomanda eind april 2001 gedumpt. De volgende zender die haar onderdak verleende (Veronica/Yorin) zag er al snel geen heil meer in, officieel omdat de kijkcijfers tegenvielen, maar er werd gefluisterd dat het ook was omdat de uitzendingen van tevoren opgenomen werden. Als dat uitlekte zouden bellers en kijkers die water naast de tv zetten zich bekocht kunnen voelen. Daarna waren haar kunsten weer te beluisteren bij Radio 192, volgens *Trouw* (8 september 2001).

Jomanda kwam begin september 2001 echter weer in opspraak, toen bleek dat ze de bekende tv-comedienne Sylvia Millecam had verteld dat ze geen borstkanker had, overigens nadat Millecam de diagnose borstkanker van twee verschillende ziekenhuizen te horen had gekregen. Ook na Millecams overlijden (aan onbehandelde borstkanker) hield Jomanda ten overstaan van een interviewer van *Nova* vol dat ze het woord kanker bestreed, op grond van informatie uit de andere wereld. Dit wekte verontwaardiging, er kwamen voorstellen om haar gerechtelijk te vervolgen, mevrouw Borst, Minister van Volksgezondheid maande na Kamervragen de Inspectie voor de Volksgezondheid om beter te letten op 'signalen uit de samenleving', waarna de Inspectie aankondigde dat ze zou onderzoeken of Jomanda strafbaar was.

XVII

F.J.M. Neelissen



Neelissen, voor zijn praktijk in Overveen, met twee van zijn assistentes.

An jeder Zahn hängt ein Organ.

F.J.M. Neelissen (1986)

F.J.M. Neelissen (geb. 1938; praktiserend vanaf ±1980)

Neelissen is een Haarlemse tandarts, die als een der eersten de mogelijkheden van de alternatieve geneeskunde in de tandheelkunde ontdekte en propageerde. Het gaat daarbij met name om homeopathie, acupunctuur, focusdiagnostiek en tandheelkundig holisme ('De mond is de sleutel tot veel problemen elders in het lichaam' of ook: 'An jeder Zahn hängt ein Organ'). Al in 1984 schrijft hij in het *Nederlands Tandartsenblad* over het ongelof dat de tandarts-elektroacupuncturist ten deel valt als hij voor normale collega's onzichtbare afwijkingen diagnostiseert. In 1986 wordt de Vereniging van Homeopathisch Tandartsen opgericht met ondersteuning van VSM. Neelissen is de eerste voorzitter en schrijft veel over de zegeningen van homeopathische 'ontgiftig' bij klachten ten gevolge van kwik (lees amalgaam). 'Mercurius solubilis' is hier zeer effectief. Soms is het beter, volgens Neelissen en zijn soortgenoten, om alle amalgaam in het gebit te verwijderen. Dit is echter een kostbare, pijnlijke en voor het gebit schadelijke ingreep. De inspectie waarschuwde hiertegen, maar trad nauwelijks op. De diagnose kwikbelasting stelt hij met behulp van een testapparaat, de Acugraaf. Door middel van elektroden op de huid kan hij zo informatie van dieper gelegen lichaamsdelen verkrijgen, een vorm van kwakzalverij ontwikkeld door de Duitse huisarts Reinhold Voll. Schijnmetingen van huidweerstand op zogenaamde acupunctuurpunten zijn de sleutel tot de diagnose. Experts hebben deze methode reeds lang ontzenuwd.

Als de Gezondheidsraad in een gezaghebbend rapport concludeert dat amalgaam in gebitsvullingen onschadelijk is, dan protesteert Neelissen in ingezonden brieven in de pers. Neelissen adviseert de Stichting Amalgaamvrij Nederland en zijn club van homeopathische tandartsen is enkele jaren geleden opgegaan in de overkoepelende Nederlandse Vereniging ter bevorde-

ring van de Biologische Tandheelkunde, die ongeveer 140 leden telt. In 1999 geeft Neelissen, als biologisch tandarts, zijn visie nog eens weer in een interview met *Dentellect* (no.7). Hij heeft geen last van burn-out, dat komt bij biologische tandartsen niet voor. Hij geeft hoog op van kiezen-trekken onder acupunctuurverdoving, van zijn 'focusdiagnostiek' met behulp van de EAV (Elektroacupunctuur volgens Voll) en benadrukt de samenhang tussen enerzijds blaas en nieren en anderzijds de snijtand. Veel storingen in het lichaam bevinden zich op 'energetisch niveau' en 'ziekten kunnen wel tien oorzaken hebben', aldus Neelissen, die inmiddels 61 was, maar van plan is tot zijn zeventigste door te gaan met zijn zegenrijke

XVIII

J.G. Mieremet



Bij Prof. Ir. v. M. B. te V. liep de grenslijn van een 'straling' sterkte 8½, juist over de borst van beide echtgenooten. De Prof. had daar een hartkwaal gekregen, z'n echtgenoot was de borst geamputeerd.

Uit Mieremets "Aardstralen" Wichelroede en onze gezondheid – mijn ervaringen vanaf september 1935 (1948)

denten voor het tentamen homeopathie geen studiepunten meer kregen. De goede naam van de VU, enige tijd behoorlijk in diskrediet gebracht door officier in de orde van Oranje-Nassau Maas, is weer gered.

J.G. Mieremet (1885 - 1967)

Johannes George Mieremet werd op 12 maart 1885 te 's-Gravenhage geboren. Een van zijn vroege roepingen was het vak van magnetiseur, getuige een werkje van zijn hand getiteld *Magnetische geneeswijze en enkele van hare resultaten* (1924), en drie jaar later *De "magnetische geneeswijze" n.l. de geneeswijze door handoplegging, beschouwd in verband met de leer van Christus: een ernstige boodschap aan alle zoekers en aan allen die zich christenen noemen, maar in het bijzonder aan alle christenleeraren van alle gezindten!* Met een dergelijke titel hoeft men het boek al nauwelijks meer te lezen. Vanaf 1935 was hij werkzaam als wichelroedeloper en bestrijder van de voor gezondheid van mens en dier zeer schadelijke aardstralen. De aardstralen waren in de jaren 1920 in Duitsland bedacht door Gustav Freiherr von Pohl, die er in 1932 een opzienbarend boek (*Erdstrahlen als Krankheitserreger: Forschungen auf Neuland*) over geschreven had, en die afschermmiddelen in de vorm van kastjes verkocht. Mieremet ging bij von Pohl in de leer, en na terugkeer in Nederland begon hij de nieuwe heilsleer in ons land te verbreiden. Zijn eerste boekje over het onderwerp was in het Esperanto, waarmee het een wereldwijde lezerskring beoogde. Hij is oprichter van het Eerste Nederlandsch Bureau voor Wichel-roede-onderzoek tegen Gezondheidschadende Bodeminvloeden te Wassenaar.

Als na de oorlog in Hattem (Ov.) ook het geestelijk leven weer opbloeit

wordt daar vanaf oktober 1946 het maandblad *Cosmisch Licht* uitgegeven, met als ondertitel *Beschouwingen over religie, astrologie, aardstralen, filosofie, parapsychologie, graphologie, psychische therapie, enz.* J.G. Mieremet maakte het eerste half jaar deel uit van de redactie en schreef twee bijdragen over aardstralen en wichelroede. Na zijn vertrek werd de ondertitel van het blad gewijzigd in *Beschouwingen over de verhouding van mensch en materie*, en verscheen nog één bijdrage van hem ('door de redactie bekort') waarin hij naast opmerkingen over volkskarma poneerde dat er *grosso modo* altijd en overal evenveel kanker als tbc voorkomt.

In 1948 schreef Mieremet zijn in eigen beheer uitgegeven boekje "*Aardstralen" wichelroede en onze gezondheid: mijn ervaringen vanaf September 1935* (40 bladzijden). Dit boek bevat talrijke wondergenezingen van mens en dier en rapporten en verklaringen van tevreden klanten. Het citeert ook de bekende prof. F.J.J. Buitendijk, die in *De Telegraaf* van 12 oktober 1937 stelde dat er inzake de aardstralen 'wetenschappelijk nog niets bewezen is, maar dat er wel aanleiding is exacte proeven te nemen'. Mieremet richt zich in het boekje tot de landbouw, de bouwwereld, ziekenhuizen en gewone mensen. Het werkje staat vol uitroeptekens en vet gedrukte hyperbolen. Ook beroept hij zich op talrijke 'Doktoren en Professoren' onder wie de professor Lakhofski te Parijs die we eerder bij Borgman tegenkwamen. Fraaie schetsen illustreren hoe aardstralen precies door stal of slaapkamer kunnen lopen. In totaal doet Mieremet in de periode 1935-1958 ten minste een half dozijn van deze in eigen beheer uitgegeven brochures het licht zien.

Mieremet zou vooral naam maken als wichelroedeloper en producent en leverancier van het aardstralenkastje type Poverni, dat hij voor veel geld verkocht. 'Poverni' staat voor zijn gepatenteerde metaalcombinatie POtentiaal-VERschillen NIvelleerend. Allereerst werd met behulp van de wichelroede de diagnose gesteld, waarna het probleem met het 'afschermingskastje' kan worden verholpen. Mieremet was onder meer ook actief op paleis Soestdijk waar hij in de jaren 1950 aardstralen opspoorde om de ongesteldheden van de koninklijke personen en hun paarden te bestrijden. Hij zette zijn activiteiten voort ook nadat in 1954 de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) in een gezaghebbend rapport een vernietigend oordeel over de wichelroede en de beschermingskastjes had uitgesproken, in 1955 gevolgd door een uitvoerig onderzoeksverslag. Het rapport van de KNAW berichtte onder andere over het onderzoek van zekere profpersonen, waaron-

der 'M., wel voldoende bekend als de meest actieve figuur op het gebied van propaganda en handel in afschermkastjes.' Over een minder bekende collega van Mieremet wordt gezegd: 'V.B., heilmagnetiseur te A. Wij zijn het nog niet eens met ons zelf of dit een geval voor de psychiater of voor de strafrechter is, gezien de schrik en angst die deze onder zijn patiënten verspreidt.' Mieremet plaatste zijn kastjes onder andere in het stadhuis van Zandvoort, in het Amsterdamse Concertgebouw en – op gezag van minister Cals – in een katholieke school te Twente. Hij genoot nationale bekendheid. De kastjes kostten destijds 125 gulden per stuk. Het was ten strengste verboden om deze kastjes open te maken, maar dat weerhield de aan de VtdK verbonden arts Fortuin er niet van om dat toch eens te doen. Op de bodem van de houten doos bevonden zich slechts zeven vastgelijmde staafjes van 7 cm lang en 0,5 cm dik! Wat een bedrog, stelde Fortuin terecht vast.

Nog in 1958 liet Mieremet, die in juni 1954 naar Mook was verhuisd, de tweede druk verschijnen van de 19 pagina's tellende brochure *AARDSTRALLEN bestáán onherroepelijk! Hun AANWEZIGHEID, SCHADELIJKHEID en hun BESTRIJDING op VOLKOMEN WETENSCHAPPELIJKE WIJZE (n.l. door een gangbaar en erkend instrument) ONWEERLEGBAAR AANGE-TOOND*. Het boekje doet verslag van het dramatische effect ('in ALLE Dagbladen en tot zelfs de kleinste dorpsblaadjes') van de vernietigende uitspraak van de KNAW. Twee maanden lang, in mei en juni 1954 werd er geschreven over deze ontkenning van 'al wat met aardstralen werd aangeduid'. Maar in september 1954 bleek, volgens Mieremet, uit proeven met een Geigerteller dat de Povernikastjes een verhoogde radioactiviteit op aardstraalbanen kon uitschakelen.

Mieremet overleed op 27 mei 1967 te Nijmegen.

Dat de aardstralengekte door het KNAW-rapport nog niet met wortel en

XIX

Rama Polderman



Chakra III: Maipuraka, juweel der navel, solar plexus, lumbale centrum, tienbladige lotus. Eigenschappen: kleur geel; element vuur; zintuig zien.

Polderman over de chakra's in *De Kunst van het Leven* (Brouwer, 1995)

tak was uitgeroeid bleek onder meer in 1962, toen in de *Leeuwarder Courant* in oktober melding werd gemaakt van 'Broncorrectoren' die door de naturopaat J.B. uit Ede bij dozijnen aan boeren verkocht werd voor bedragen tot 6800 gulden (bijna 30 keer zoveel als Mieremet in 1958 durfde vragen). En in 1987 werd ten paleize in Soestdijk de wichelroedeloper Bote Mikkers geconsulteerd.

Rama Polderman (geb. 1924; praktiserend vanaf 1952)

Rama Polderman (vernoemd naar de Indiase godheid Ramayana, zijn vader is theosoof) werd 'met de helm' geboren in Magelang (Nederlands-Indië) terwijl zijn moeder stervende was aan malaria tropica. Zijn vader was een Hollandse irrigatie-ingenieur. De jonge Rama was op Java omringd door de natuur en door de inheemse 'stille kracht' en de gevolgen bleven niet uit. Zijn moeder had tijdens haar leven al vele mensen behandeld met handoplegging en Rama stelde reeds op 11-jarige leeftijd zijn eerste helderziende diagnose. Toen een arts bij een vrouw de diagnose bronchitis had gesteld 'zag' Rama dat het haar hart betrof. Hij bleek later gelijk te hebben. Op 12-jarige leeftijd trof zijn vader hem bewusteloos aan, nadat hij een overweldigende aura-ervaring met grootse visioenen had gehad. Op 12-jarige leeftijd ging hij naar de HBS te Semarang en twee jaar later remigreerde zijn inmiddels hertrouwde vader naar Apeldoorn, waar Rama de HBS voortzette. Wegens de oorlogsdreiging keerde het gezin twee jaar later terug naar Indië, waar zij (hoewel zij hun komst niet hadden aangekondigd) werden opgewacht door hun voormalige personeel. De scholier raakte in die periode zeer onder de indruk van de Dukuns, inheemse medicijnmannen, die verbluffende dingen

presteerden. In 1942 deed hij eindexamen en ging geneeskunde studeren te Batavia.

In 1942 viel Japan Indië binnen en Rama en zijn vader werden geïnterneerd in een kamp. Tijdens de kampjaren onderging Rama ervaringen die hem zijn verdere leven diepgaand zouden beïnvloeden. Zo kon hij zich toch verder bekwamen in de geneeskunde door de aanwezigheid van medische hoogleraren in het kamp en door te werken in het kamphospitaal. Er waren ook culturele avonden en hij leerde er goochelen van een medegevangene. Wegens verdenking op smokkel van geneesmiddelen voor de dysenteriepatiënten werd Rama verschrikkelijk gefolterd zonder echter toe te geven. Deze foltering hadden een enorm effect op zijn 'gave': 'Toen ik na de martelingen terugkwam in het kamp zag ik de hele dag door chakra's en aura's. Ik werd er stapelgek van.' Via een Indiër in het kamp kwam hij in aanraking met de Vedantafilosofie. Na de bevrijding volgde de terugreis naar Nederland voor voortzetting van zijn medische studie. Toen het schip aanlegde in Ceylon ging Rama van boord en ontmoette er een monnik, die hem verklaarde dat er door zijn goeroe op hem werd gewacht. Het verblijf bij deze Guru-ji zou drie maanden duren en Rama ontving van hem de opdracht om in Nederland de Vedantaleer en de yoga te gaan verspreiden. Dat verblijf bracht bij Rama 'een totale omwenteling' teweeg.

In Nederland vervolgde hij zijn studie geneeskunde, waarbij hij alleen aan prof. De Lange over zijn gave vertelde. Uit angst om niet serieus genomen te worden deed hij er verder tegen iedereen het zwijgen toe. Bij moeilijke gevallen riep De Lange hem wel eens te hulp en dan bracht hij vaart in de diagnostiek met behulp van zijn speciale manier van waarnemen. Zo werd de patiënt veel overlast bespaard. Hij moest nog als student trouwen met de vrouw die hem in totaal vijf kinderen zou schenken, maar over welk huwelijk hij later zou zeggen dat het slechts 'een papieren huwelijk' was geweest. Om geld te verdienen geeft hij les in yoga, tennis en wiskunde. Ook treedt hij op als goochelaar en werkt in het Utrechts homeopathisch ziekenhuis. Na zijn afstuderen in 1952 moet hij in dienst en daar maakt hij zich verdienstelijk tijdens de watersnoodramp in Zeeland. Daarna start hij een praktijk in Bilt-hoven, die weldra goed loopt. Hij blijft ook actief als goochelaar en wint concoursen in Rotterdam (1953) en later ook in Wenen (1958, wereldkampioenschappen), Luik en Barcelona. Hij maakt een geluidsband voor de KLM, waarop hij de passagiers tijdens de nachtvluchten in slaap praat. Ook verzorgt hij radiocauserieën. Hij wordt pr-ambassadeur voor de KLM en reist de

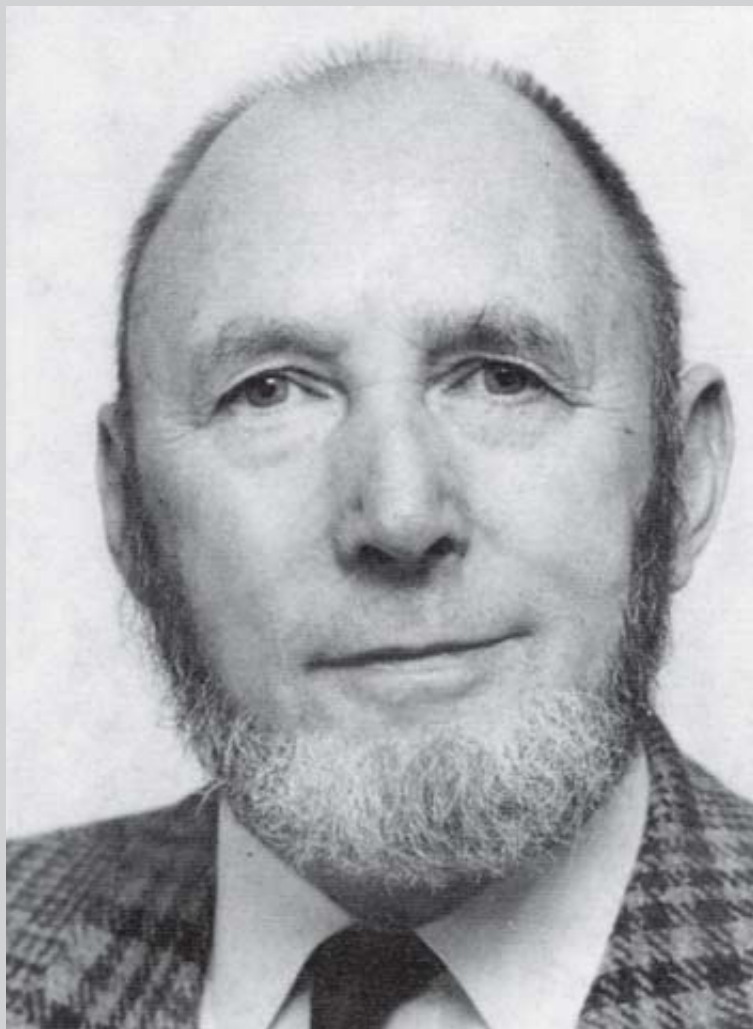
wereld rond met goochelshows, waarbij hij de KLM en Nederland promoot. Hij treedt onder andere op in Ceylon en Japan. In 1963 scheidt hij van zijn vrouw.

Een nieuwe relatie met een acupuncturiste-fysiotherapeute werkt goed in zijn praktijk, maar is geen lang leven beschoren. Rama schrijft dat toe aan een astrologische incompatibiliteit, want beiden zijn Ram! Na homeopathische genezing van een Duitse barones is er een kortstondig medisch avontuur op Ibiza, maar een blijvende vestiging daar schrikt hem af. De slordige praktijkvoering brengt hem in 1968 voor de medische tuchtrechter en hij krijgt een boete.

In 1980 en 1981 zoekt Rama opnieuw een goeroe en vindt in Bombay een Advaitameester, bij wie hij enige tijd in de leer gaat.

In 1985 komt hij in contact met de voormalige actrice en danseres Kitty Knappert, die het TROS tv-programma *Het Derde Oog* maakt, samen met een helderziende. Zij willen Rama interviewen, hetgeen deze aanvankelijk weigert. Rama in zijn biografie: 'Ik had op mijn speciale manier gezien dat Kitty volledig was opgebrand. Haar aurische energieveld zat vol kleurloze inhammen.' De arts trekt zich het lot van de charmante maar zeer overspannen vrouw aan en binnen een jaar treden zij in het huwelijk, nadat Kitty in de ban van de Vedanta en Upanishaden was gekomen. Samen startten zij in 1985 te Baarn hun Centrum voor Gezondheid en Bezinning. Kernelementen in de benadering zijn helderziendheid, regressietherapie, tarotkaarten, reïncarnatie, chakra's, prana, de zonnevlecht en de astrologie. Met groepen doen zij 'Filosofie in actie' en 'Samen hardop denken'. Rama's medische arsenaal bestaat uit het eerst vaststellen van de 'energieblokkades' van de patiënt, waarna chakrahealing (geluidsgolven via edelstenen gericht op de chakra's), klanktherapie, geuren, oliën, kleurtherapie af en toe aangevuld met homeopathische middelen. Daarna doen 'gesprekken met Kitty' de rest. In zijn biografie beschrijft hij spectaculaire genezingen van onvruchtbaarheid, spastische middenrifproblematiek, chronische heesheid (dit laatste werd behandeld door correctie van enkele wervels).

In 1992 wordt Rama ziek. Hij ervaart blokkades, die hij aanvankelijk toeschrijft aan problemen met zijn kinderen en die resulteerden in diarree. Hij behandelde zich eerst met homeopathie, maar later kwam een kankergezwell in de dikke darm aan het licht, toen hij een internist opzocht. De operatie was succesvol en hij herstelde al weer snel 'goochelend tussen de lakens'. Nog altijd praktiseert de krasse 76-jarige Rama in Baarn.

XX**Jelle Veeman**

Met mijn derde oog zie ik direct wanneer een aura van een patiënt is verzwakt.

Jelle Veeman in *Auralogie* (1984)

door correctie van enkele wervels).

In 1992 wordt Rama ziek. Hij ervaart blokkades, die hij aanvankelijk toeschrijft aan problemen met zijn kinderen en die resulteerden in diarree. Hij behandelde zich eerst met homeopathie, maar later kwam een kankergezwell in de dikke darm aan het licht, toen hij een internist opzocht. De operatie was succesvol en hij herstelde al weer snel 'goochelend tussen de lakens'. Nog altijd praktiseert de krasse 76-jarige Rama in Baarn.

Jelle Veeman (geb. 1922; praktiserend vanaf 1945)

Veeman is astroloog, homeopaat en later ook 'auraloog' te Leeuwarden, Franeker en Heerenveen. Hij werd in 1922 geboren als zoon van een timmerman te Leeuwarden. Reeds als kind zag hij om ieder persoon een kleurig vlammspel, maar toen hij dit eens vertelde geloofde men hem niet en vanaf dat moment wist hij dat hij anders was dan anderen. In 1935 stelde de 13-jarige zijn eerste diagnose. Een collega van zijn vader was niet lekker en Jelle zag 'een paars gat in de maag, waar bloed uitstroomt'. Hij kreeg een oorvijg, maar de volgende dag werd een maagbloeding geconstateerd. Jelle ging boeken lezen op paranormaal gebied en vanaf dat moment besloot hij zonder terughoudendheid over zijn paranormale ervaringen te spreken. Hij ontdekte dat hij intuïtief ook wist met welke kruiden bepaalde ziekten konden worden genezen.

In 1945 begon hij een eigen praktijk als paranormaal genezer. Hij stelde zijn diagnoses aan de hand van afwijkingen in de menselijke aura. Een aura is een tweede lichaam van de mens, dat geladen is door bijzondere krachten uit de kosmos. Om een zieke aura te genezen dient degene met het zieke aura één of meer auramiddelen te gebruiken. Wat soms ook erg goed is, is het dagelijks kauwen op (boom)bladeren. In 1984 publiceerde hij zijn magnum

opus *Auralogie. Een natuurgeneeswijze voor iedereen*, waarin hij de doe-het-zelvers uitlegt hoe zij zich kunnen genezen. Hij kan met zijn twaalf auramiddelen maar liefst 144 kwalen genezen, variërend van kransslagadervernauwing tot hoofdroos en van schubziekte tot niergezwellen. Een consult bij hem kost honderd gulden. Het unieke van Veemans farmacopee is dat zijn auramiddelen, voorzover zij inwendig moeten worden toegepast, vermengd moeten worden met afvalstoffen van het lichaam. Dat betreft onder andere transpiratievocht, haren, nagels, oorsmeer, speeksel, oogvocht, urine en menstruatiebloed. Minder prettig wordt het als hij in zijn auramiddel '7 cc van de vaste ochtendontlasting van een persoon, die ten minste 14 dagen geen vlees, eieren en kaas heeft gegeten'. Maar auramiddel 8 spant bij vriend en vijand de kroon. Het bevat 'het zaad van 7 gezonde mannen, opgevangen in een porseleinen schaal, waarin zich 100 gram melksuiker, 3 gram bicarb. natricus en 1 gram citroenzuur bevindt' en dient onder andere te worden ingenomen bij ongewenste steriliteit. Mensen, die ertegen op zien deze middelen oraal in te nemen kunnen dat ook via de anus doen. De kosmische krachten van de middelen blijven ook dan werkzaam.

In zijn Medisch Centrum voor Natuurgeneeskunde te Heerenveen heeft Veeman een druk beklante praktijk en hij doet er meer dan aurologie en magnetiseren. Als hij met deze therapievormen niet uitkomt dan is er ook massage, 'vooral bij hen, die tijdens het magnetiseren het gevoel krijgen weg te zakken'. Dan zijn er kleurentherapie, klank- en muziektherapie, heilzame baden en dansen. In zijn praktijk zijn meerdere artsen werkzaam, onder anderen de iriscopist/natuurgenezer Nicolai (van de long list). In zijn brochure *Hoe word je magnetiseur* geeft Veeman diverse oefeningen op aan hen, die menen over paranormale beगाafdheid te beschikken. Mensen geboren onder de 'vuurtekens Ram, Leeuw of Boogschutter, wordt geadviseerd om dagelijks een half uur voor zonsopgang de zonnegroet te brengen.' De brochure bevat vele andere waardevolle adviezen voor hen die het pad van de magnetiseur willen opgaan. In het laatste deel beschrijft hij zijn eigen magnetische praktijk. Hoewel hij ook goed in staat is tot individuele behandeling, ligt zijn grootste kracht in de groepsbehandelingen. 'Voordat ik de eerste magnetiseer-ruimte betreed, concentreer ik mij een minuut. Zo leg ik contact met de onzichtbare helpers, die mij met hun energie steunen bij het magnetiseren. Mijn helpers zijn een tibetaanse lama, een egyptische chirurg en een duitse arts, die tijdens zijn stoffelijk leven een leerling van de alchemist Paracelsus

was.' Honderd personen, verdeeld over drie ruimten kan hij zo makkelijk behandelen. Er komen ook piramides en pendels aan te pas en Veeman geeft hoog op van zijn 'metaaltherapie'. Patiënten krijgen ook kleine voorwerpen mee naar huis, de zogeheten 'kleine Jelles', die opgeladen worden aan het moederbeeld in zijn centrum. Het moederbeeld wordt door Veeman wekelijks opgeladen en bevat 28 heilzame energiestromen.

Zijn praktijk werd op kritiekloze wijze verfilmd door de RVU, die omstreeks 1990 een tv-uitzending van meer dan een half uur aan hem wijdde. In 1990 doet hij alweer een ontdekking. Hij kan vroegtijdig vaststellen of er veranderingen in iemands bloed zijn die voorafgaan aan de tumorfase. Hij heeft dat getest op 35.000 patiënten.

De volgorde van de genezers kwam tot stand op grond van de volgende puntenscore:

1. C. Moerman	26 punten
2. J. Samuels	23 punten
3. J. Borgman	22 punten
4. H. van der Upwich	21 punten
5. Staphorster Boertje	21 punten
6. J.G. Defares	21 punten
7. M. Sickesz	21 punten
8. P.J. van der Schaar	21 punten
9. A.J. Lodewijkx	20 punten

10. Femia Haverhoek	19 punten
11. Gerard Croiset	19 punten
12. A.J. Houtsmuller	19 punten
13. H.J. Eilers	19 punten
14. H.P.J.A. Maas	19 punten
15. Greet Hofmans	18 punten
16. Jomanda	18 punten
17. E.J.M. Neelissen	18 punten
18. J.G. Mieremet	18 punten
19. Rama Polderman	18 punten
20. Jelle Veeman	17 punten

Korte samenvatting van de reacties.

Naast de verwachte verontwaardigde reacties op Moermans uitverkiezing uit de kring zijner aanhangers, zoals die van voorzitter Spinnewijn van de Moermanvereniging ('Er stapelen zich steeds meer bewijzen op. Moerman was een man die intuïtief veel aanvoelde.' En: 'In de reguliere medische wereld wordt ook hier en daar met voedingssupplementen gewerkt'; *Provinciale Zeeuwse Courant*, 2 november 2000), kwam de meest teleurstellende van het Koningin Wilhelmina Fonds (KWF). Dit liet bij monde van woordvoerder Karel van Koppen (*Noord-Hollands Dagblad*, 17 oktober 2000) weten weinig waardering te hebben voor de keuze van de nummer 1. 'Je loopt het risico dat een patiënt tegen de behandelend arts niet meer durft te zeggen, dat hij ook zijn heil zoekt in het alternatieve circuit.' Ook stelde Van Koppen dat het KWF 'net als Moerman het belang van goede voeding onder de aandacht brengt'. Het KWF meent gevallen van kanker te kunnen voorkomen, terwijl Moermans claim er kanker mee te kunnen genezen volgens het KWF nooit bewezen is. Bijval voor de verkiezing tot nummer 1 kwam van de rustend geneeskundig inspecteur S. Lelie, die Moerman persoonlijk had leren kennen. Hij noemde hem (*Provinciale Zeeuwse Courant*, 2 november 2000) een 'eigenaardige man', die 'hele sterke medisch-ethische defecten vertoonde'.

Samuels heeft geen aanhangers meer, wel meldde een rustend huisarts, van wie een zijner patiënten destijds door Samuels werd behandeld, ons zijn ervaring met hem uit 1948. Samuels had bij een vrouw (ten onrechte) de diagnose maagkanker gesteld (door middel van 'spectroscopisch' onderzoek van een huidplooi) en behandelde haar met kostbare injecties. Op een verzoek om inlichtingen reageerde hij niet en de vrouw bleek later slechts pernicieuze anemie te hebben. Ons werd nog een fraaie brochure uit april 1955 toegestuurd van de Stichting tot erkenning en bevordering van de Samuelstherapie. Voorzitter was mevr. A.M. Boissevain-van Lennep, die zich in grote verontwaardiging beklaagde over het uit zijn ambt zetten van Samuels, 'een man die zo velen het leven had gered'. Men zou zich tot hare majesteit gaan wenden.

Mevrouw Sicksesz blijkt over een vitale aanhang te beschikken. Talrijke tevreden ex-patiënten bleken plots ons adres te kennen, want maandenlang werden wij bestookt met oncontroleerbare ziektegeschiedenissen, steevast tot een goed eind gebracht door mevrouw Sicksesz. Sicksesz wendde zich ook persoonlijk tot ons en eiste verontschuldigen. Die eis liet ze varen toen ik erop wees, dat zij niet van kwade trouw werd beschuldigd, maar veel meer van het toepassen van nutteloze therapie. Verschillende publicaties – alleen uit alternatieve blaadjes – mocht ik van haar ontvangen, in het bijzonder over de nekwervels en de grote psychiatrische stoornissen, alsmede over de bodemuitputting en zijn risico's voor onze gezondheid. Maar haar meest invloedrijke fan en ex-patiënt bleek professor Smalhout, eertijds anesthesist en thans *Telegraaf*-columnist. Volgens Smalhout (*De Telegraaf*, 11 november 2000) had Mayta Sicksesz 'uiterst interessante waarnemingen gedaan inzake afwijkende wervelstanden bij leesblindheid, migraine, depressies en schizofrenie.' In een tv-debat over zijn column met schrijver dezes vertelde Smalhout dat hij gezien had hoe Sicksesz op een bijeenkomst van de patiëntenvereniging voor schizofrenen en hun familieleden binnen enkele tellen door aftasten van de nekwervels kon vertellen wie er familie was en wie patiënt!

Ook voor Van der Schaar, die zelf tegenover het *Eindhovens Dagblad* toegaf dat zijn therapie niet bewezen effectief was, maar dat zijn patiënten desniettemin tevreden waren, was er bijval van Smalhout. In dezelfde column, waarin hij ook nog Jomanda verdedigde, noemde hij (sterk overdreven) Van der Schaar 'ruim 25 jaar geleden een van Nederlands bekendste hartchirurgen, tot hij ten gevolge van een weerzinwekkende intrige uit zijn

vak werd gewerkt. Zo werd hij gedwongen een alternatieve praktijk te beginnen. Maar gezien de zorgvuldigheid waarmee hij werkt, voert het te ver hem een “kwakzalver” te noemen.’ Aldus Smalhout, die – naar hij ons later vertelde – sinds zijn pensionering periodiek met Van der Schaar had samengewerkt. Samen pasten zij de therapie met zogeheten anti-neoplasmines toe, een uiterst omstreden uitvinding van de Amerikaanse charlatan-arts Stanislaw Burzynski, die vooral zou werken tegen hersentumoren. Eén patiënt, een 75-jarige man met vage klachten, was over zijn behandeling kennelijk niet zo tevreden, want deze liet ons weten zijn tweede afspraak met Van der Schaar maar te hebben afgezegd na kennisneming van de lijst. Hij had toch al enig wantrouwen, want na het eerste bezoek was de rekening al opgelopen tot 1500 gulden – bijna 700 euro – zijnde: röntgenfoto 150 gulden, consult 550 gulden, apotheek Mierlo Hout 550 gulden en bloedonderzoek in Weert 250 gulden.

Houtsmuller liet na de uitspraak in hoger beroep in enkele kranten van zich horen. Zo schreef hij in *de Volkskrant* te hopen, dat de VtdK zo sportief zou zijn om hem nu ook uit de toptwintig te schrappen. Een aanhanger van Houtsmuller, een mevrouw uit Zuid-Holland, diende een klacht tegen schrijver dezes in bij het tuchtcollege, omdat Houtsmuller in het *Volkskrant*-verslag zonder titulatuur was vermeld. De klacht werd niet-ontvankelijk verklaard.

Van Jomanda werd niets vernomen. Slechts de onvermijdelijke professor Smalhout nam het voor haar op. In tegenstelling tot wat veel dokters doen, geeft zij mensen ‘wat hoop en liefdevolle aandacht’, beweerde hij.

De Overveense tandarts Neelissen beschouwde zijn uitverkiezing tot nummer 16 als een onderscheiding en feliciteerde zich zelf (*de Volkskrant*, 21 oktober 2000) ermee. Eén correctie wenste hij te maken. Niet alle maar slechts zeer veel kwalen komen voort uit het gebit.

Er was nog één briefschrijver die zich verontwaardigd toonde over het opnemen van ‘een erudiet man als dr. Rama Polderman’ in een lijst waarop ook Jomanda voorkwam.

Een apotheker uit het midden des lands wilde weten of zijn veronderstelling juist was dat de teringgenezer Eilers familie was van de door hem verfoeide minister van Volksgezondheid mevr. E. Borst-Eilers. Dat zou veel verklaren. Wij moesten hem teleurstellen.

Kritiek van algemene aard kwam er van een briefschrijver die constateerde dat de vijf hoogst genoteerden gemiddeld de gezegende leeftijd van 90

jaar hebben bereikt en die zich afvroeg of er toch geen verband met ‘anders leven’ zou kunnen bestaan. Ons lijkt een andere verklaring waarschijnlijker. Een langer leven biedt meer kansen op een langduriger carrière, op het maken van meer fouten, meer veroordelingen, meer publicaties, schoolvorming enzovoorts. Op deze wijze zijn langlevende genezers in het voordeel gekomen en zijn de te vroeg overledenen eerder uit de boot gevallen.

Gedetailleerde en scherpe kritiek verscheen in de *Skepter* van december 2000 waar de antroposofische arts dr. H.S. Verbrugh onder de titel ‘Een kwakzalversrace’ een pleidooi hield voor de benoeming tot nummer 1 van Jan Pieter de Kok, een antroposofische genezer, die enige tijd gevangenisstraf na avonturen als iatrosoof opliep. Voorts verdedigde Verbrugh Moerman (‘geen kwakzalver, maar slachtoffer van zijn eigen idee-fixe’) en Sickness, over wier therapie toch maar een proefschrift en lovende artikelen in de reguliere medische pers waren verschenen. Ten slotte horen volgens Verbrugh natuurartsen, homeopaten en antroposofische artsen niet in het rijtje, omdat hun levensstijl- en voedingsadviezen vaak zo goed zouden werken. Voor details uit Verbrughs kritiek en mijn naschrift verwijs ik naar het betreffende nummer. In dit overzicht werd een globale beschrijving gegeven van de twintig groot-sten. Er is geen pretentie van volledigheid, maar de meeste feiten zullen kloppen. Voor aanvullingen of correcties houdt de VtdK zich aanbevolen. De VtdK is het eenvoudigst te bereiken via haar website www.antikwak.nl. Er mag, mits met bronvermelding, rustig uit deze brochure geciteerd worden.

Of men veel wijzer wordt over de karakterstructuur van de genezer, beoordele de lezer zelf. Ons viel op dat een Indische jeugd relatief veel (viermaal in de toptwintig) voorkwam, terwijl nogal wat paranormalen een moeilijke jeugd doormaakten. De paranormale geaardheid openbaart zich veelal

LITERATUUR

al op jonge leeftijd en de genezer praktiseert meestal tot op hoge leeftijd. Dit laatste fenomeen moet wel sterk samenhangen met het vrijwel universeel onder kwakzalvers aanwezige gebrek aan zelfkritiek. Opvallend is het schijnbaar onwankelbare vertrouwen in eigen kunnen en prestaties. Zowel kinderlijke openhartigheid en argeloosheid komen veel voor als ook achterdocht en het idee tegengewerkt te worden door 'concurrenten'. De indruk wordt gewekt dat een ultrarechtse politieke signatuur bij genezers relatief veel voorkomt, mogelijk in samenhang met 'liefde voor de natuur en bodem' en de veelvuldig geuite godsvruchtigheid. Ten slotte blijft opvallend hoe makkelijk men steun krijgt van politiek en justitie, terwijl de media altijd weer meer belangstelling tonen voor onfatsoenlijke ondeugd dan voor deugdzzaam fatsoen. Nieuwswaarde boven verantwoordelijkheidsbesef voor de gevolgen van kritiekloos presenteren van kwakzalvers is in de journalistiek van alle tijden.

Mij rest tot slot nog een woord van dank. Zeer veel van de research is verricht door mevrouw drs. S.J.M. Josephus Jitta, documentaliste van de VtdK, zonder wier inzet dit project niet mogelijk was geweest. Zij verdient daarvoor hoge lof. Eindredacteur Jan Willem Nienhuys heeft ook bijdragen geleverd (onder andere over Mieremet) en mij voor vele fouten behoed, waarvoor mijn hartelijke dank.

Archief VtdK.

Brouwer, Bart-Jan. *De kunst van het leven: het levensverhaal van Kitty Knappert en Rama Polderman*. Altamira, Heemstede, 1995.

Bédier, J., *Johan Borgman, zijn werk, zijn leven*. Strengholt, Naarden, 1996.

Bierce, A., *The Enlarged Devil's dictionary* (uit 1967). Penguin Books, Londen, 1989.

Blécourt, W. de, Femia Haverhoek, in: *Het Amazonenleger. Irreguliere genezeressen in Nederland 1850-1930*. AUP, Amsterdam, 1999, p. 141-143.

Bredenhoff, A. & Offringa, J.T., *Greet Hofmans. Occult licht op een koninklijke affaire*. Kok Lyra, Kampen, 1996.

- Croiset, G., *Croiset paragnost. Autobiografie van Gerard Croiset*. Streng-holt, Naarden, 1977.
- Defares, J.G., *De Celtherapie*. Strengholt, Naarden, 1973.
- Defares, J.G., *120 jaar jong. De praktische wetenschap van gezond en langer leven*. Strengholt, Naarden, 1987.
- Dijk, P. van, *Geneeswijzen in Nederland*, achtste druk. Ankh-Hermes, Deventer, 1993.
- Houtsmuller, A.J., *Niet-toxische tumorthherapie. Een aanvulling*. Bohn Stafleu Van Loghum, Houten/Diegem, 1995.
- Houtsmuller, A.J. en Lubrecht, M.M.A., *Het Dr. Houtsmullerdieet*. Bohn Stafleu Van Loghum, Houten/Diegem, 1997.
- Hulspas, M., en Nienhuys, J.W., *Tussen waarheid en waanzin. Een encyclopedie der pseudo-wetenschappen* (derde herziene druk). De Geus, Breda, 1998. Jomanda: www.jomanda.nl.
- Lodewijx, A.J., *De suikerzieke slager*. Media Natura, Ermelo, 1984.
- Lodewijx: website www.ngab.nl.
- Maas, H.P.J.A., Riet, A van 't, *Samen léven, samen wérken, sámenwerken: As-sepoester's gouden muiltje*. Inaugurele en afscheidsrede. VU Boekhandel/Uitgeverij, Amsterdam, 1983.
- Maas, H.P.J.A., en Dorren, I., *Homoeopathisch vademecum: 225 karakteristieken van homoeopathische geneesmiddelen*. La Rivière & Voorhoeve, Zwolle, 1980.
- Mieremet, J.G., *Aardstralen, Wichelroede en onze Gezondheid. Mijn ervaringen vanaf September 1935*. Eigen uitgave 1948.
- Moerman, C., *Kanker kan genezen*. Ankh-Hermes, Deventer, elfde druk, 1984.
- Otterspeer, W., Het geval Defares, in: *Een welbestierd budget. Honderd jaar Leids Universiteitsfonds 1890-1990*. Uitg. LUF, Leiden, 1991.
- Samuels, J., *De cyclus van de vrouw in verband met het huwelijksleven*. G. Naeff, Den Haag, 1938.
- Upwich, H. van der, *Voedselvoorziening, voeding en volksgezondheid*. Stafkwartier v.d. Nationale Jeugdstorm, Den Haag, 1941.
- Veeman, J., *Hoe word je magnetiseur?* Uitg. Paracelsus, Heerenveen. [ca. 1991]
- Veeman, J., *Auralogie: een natuurgeneeswijze voor iedereen*. Uitg. Bigot en Van Rossum, Baarn, 1984.
- Vervaet, E., *Het verschijnsel Jomanda*. Babylon-De Geus, Amsterdam, 1997.
- Weeda, E., *Kleur bekennen: Martin Simek in gesprek met... dr. A.J. Houtsmuller*. RVU, Hilversum, 1996.
- Wegen en Afwegen. Het belang van voeding bij kanker*. Uitg. NKB/KWF, ANTTT en Landelijk Informatiecentrum Moermantherapie, 1999.
- Wiese, J., et al., *Retrospectief onderzoek naar de effectiviteit van de Moerman-*

FOTOCREDITS

- Omslagfoto – Steye Raviez / Hollandse Hoogte
 Pagina 16 – Steye Raviez / Hollandse Hoogte
 Pagina 23 – Spaarnestad
 Pagina 29 – Omslag van een biografie door Jennie Bédier, 1996
 Pagina 34 – Omslag van een biografie door Dorith Witte, 1989
 Pagina 38 – Het Boertje van Staphorst omstreeks 1900
 Pagina 41 – Foto uit *Chelatietherapie* door dr. Defares, 1985
 Pagina 45 – Frank Jansen
 Pagina 49 – Van de Meulenhof
 Pagina 53 – Portret uit *De suikerzieke slager* door A.J. Lodewijkx, 1984
 Pagina 61 – Portret uit Croisets *Nagelaten werk*, 1988
 Pagina 65 – Ton Poortvliet
 Pagina 76 – Sidney Vervuurt / AVC-VU
 Pagina 81 – Hofmans op de omslag van Bredenhoff en Offringa, 1996
 Pagina 86 – Freddy Rikken/NRC Handelsblad, 1994
 Pagina 90 – Foto op de cover van het tijdschrift *Dentellect*, 1998
 Pagina 93 – Spaarnestad
 Pagina 97 – Portret uit *De Kunst van het Leven* door Polderman, 1995
 Pagina 101 – Portret uit Veemans brochure *Hoe word je magnetiseur?*

SKEPTER

DE KRITISCHE KIJK OP PARANORMALE VERSCHIJNSELEN EN PSEUDO-WETENSCHAP



SKEPTER– een driemaandelijks tijdschrift van de Stichting Skepsis – biedt een kritische kijk op pseudo-wetenschappelijke theorieën en methoden, alternatieve therapieën, paranormale claims, buitengewone geloofsovertuigingen, controverses in de wetenschap en nog veel meer.

U kunt een proefnummer aanvragen via www.skepsis.nl of door een kaartje te sturen naar Stichting Skepsis, postbus 2657, 3500 GR Utrecht. De kosten van het proefnummer bedragen 4 euro.